

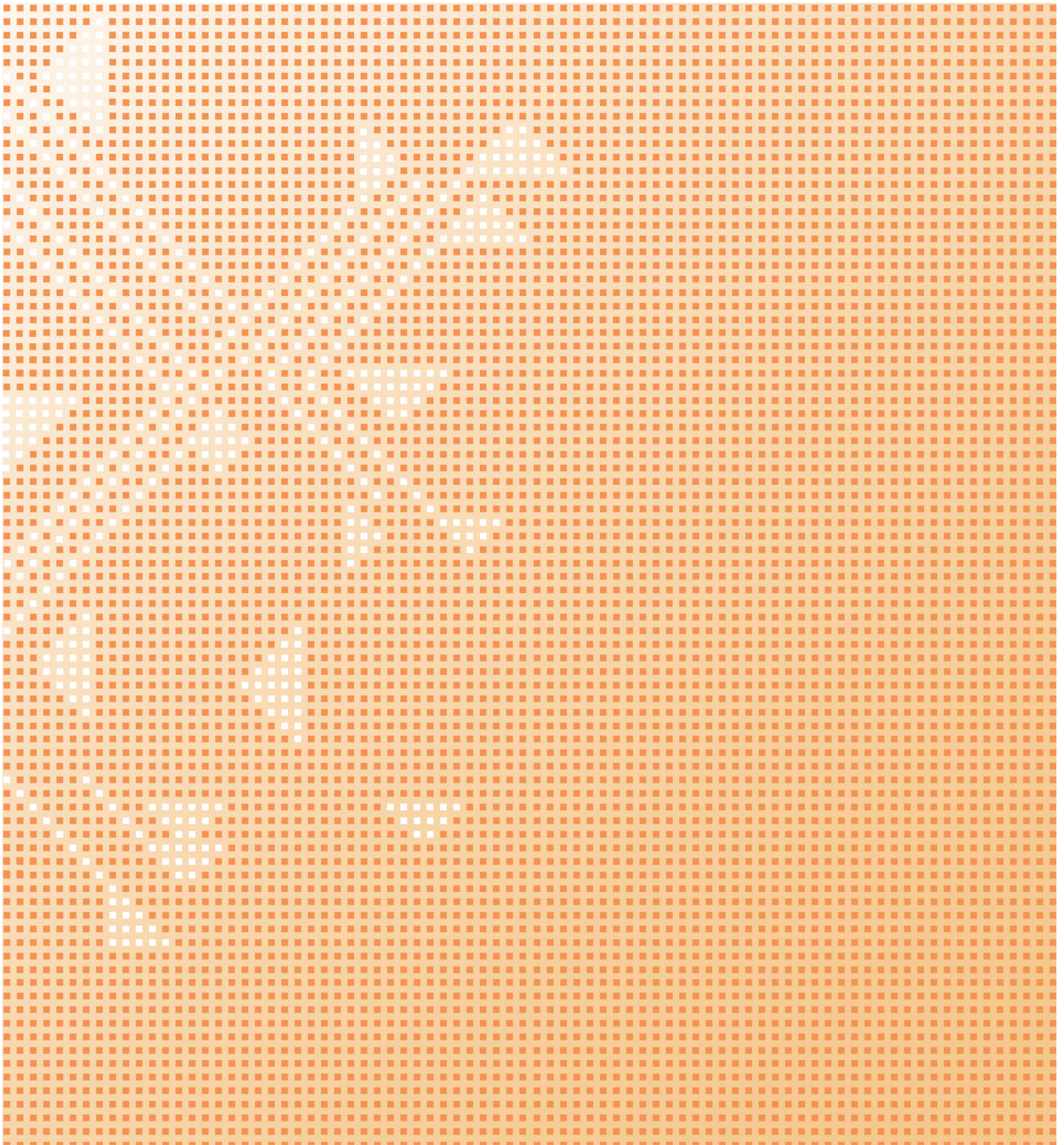

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

Oasážat doložis ođđa hámis Njálmmálaš árbevierru digitála oahpponeavvuin

Ellen Oline Hansdtr. Eira

Masterbargu sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpus, 2021

..rástabeasis gal gávdno njukčamonní..

Čoahkkáigeassu

Dán masterbarggus guorahalan mo njálmmálaš árbevieru fátmastit digitála oahpponeavvuin. Dutkanbohtosiid lean háhkan ovtta sámi nuoraidskuvllas gos majoritehtagiella lea sámegiella, ja lean jearahallan árbeguoddi Hálden Elmiinna Ellen Anne. Dutkamuša válđočuoľbma lea geahččaladdat ja kritihkalaččat digaštallat mo njálmmálaš árbevieru sáhtá oahpahit digitála oahpponeavvuin. Válđoteoriijat dán barggus leat sosiokultuvrralaš oahppanoaidnu, njálmmálaš árbevierru ja mo njálmmálaš árbevieruin oahpahit. Dutkanmetoda mii adno vuodđun lea akšuvdnadutkan ja kvalitatiivvalaš jearahallamat, madda serve guokte oahppi ja namuhuvvon árbeguoddi. Njálmmálaš árbevierru lea ain anus dálá áiggis, muhto servodat rievdá ja nu maddái čuožžilit ođasmáhttin dárbbut oahpaheami dáfus. Njálmmálaš árbevieru fievrridit oahpahussii lea okta vuogas vuohki mo rievddadit oahpahušvugiid gaskkas. Danin háliidan geahččalit mo njálmmálaš árbevieru heivehit otná servodahkii digitaliserema bokte.

Abstract

In this study, I have researched how to include Sami oral traditions in teaching using digital teaching aids. The research results have been collected at a junior high school where the majority language is Sami. I have interviewed two pupils and someone who carries traditional knowledge, Ellen Anne H. Eira/Hálden Elmiinna Ellen Anne. The main topic that has been researched is exploring and critically discussing how oral traditions can be learned by digital teaching aids. The main theories in this thesis are sociocultural views on learning, Sami oral traditions and how to learn by oral traditions. The research method used is based on action research and qualitative interviews, where I have interviewed two students and the knowledge bearer mentioned above. Continuing Sami oral traditions into teaching can be a polite way to switch between teaching methods. Therefore, I will try how to adapt oral traditions to today society through digitization.

Ovdasátni

Masteroahpu vázzima lean vásihan nu go vásihan luođi oahpahallat. Álggos it leat riehta fáhtten balljo maide, muittát dajahusaid ja juohke mohkis leat iežas erenoamášvuodát. Loahpas go máhtát luođi, de muitát dan dávjá dajahusaid ja váttis mohkiid dihte.

Buot ovddemus háliidan giitit iežan áhku, Hálden Elmiinna Ellen Anne. Don leat movttiidáhtán mu 5 jagi gazzat oahpu ja leat searvan juohke bargui mii mus lea leamaš. Du máhtu ja čehppodaga haga ii livčče dát masterbargu álggahuvvon, giitu go leat álo nu árvasit juogadan muinna buot maid dieđát ja máhtát! Dál gárviime munno skuvlavázzima, ja illudahtta mu go du ožžon eallima láidesteadjin. Don leat munje addán duostilvuoda geahččalit.

Erenoamáš giitu mu váldobagadallái vuosttašamanueansa Ylva Jannok Nutti, don leat nu vuohkkasit mu bagadallan. Beivviid go lean measta vuollánan, de don leat litnadit ja vuohkkasit hástalan mu. Go čállinmokta lea leamaš buorre, de don leat nevvodan ja láidestan mu barggu viidásit. Giitosat gullet maid Lisa Aslaksenii, gii jodanit sáhtii doaibmat nubbin bagadallin. Dovddan stuora giitevašvuoda go lean beassan ovdánit studeanttan Sámi allaskuvllas, giitosat sidjiide geat leat gállán luotta vuoi sáhtta sámegillii čállit masterdutkanmuša.

Eadni ja áhčči, giitu go leahte jáhkkán mu bargui álggu rájes ja gierdilvuoda maid leahte čájehan go lean dárbbahan veahki dutkanmuša dáfus ja máná áittardeamis. Dovddán váimmustan stuora giitevašvuoda dutno ángirvuodas. Oappát, duhát giitosat gullet didjiide. Dii lehpēt movttiidáhtán, jearahallan, veahkehállan ja dorjon mu čállináigodagas. Giitu go imáštemiin lehpēt jearahállan masterdutkanmuša birra. Lehpēt ožžon mu ipmirdit mo áššiid čilget vuohkkasit. Vuonesássa ja vuohppasássa, giitu! Doai leahte ságastállan masterbarggu birra muinna ja nuppe vuoru leahte áittardan reanngaza. Reanngas lea duohta lihkku go viššális áhku, ádját ja muotát leat gillen suinna go eadni čállá!

Háliidan maid giitit mielstudeanttaid buriid ságastállamiid, rávvagiid ja doarjaga ovddas! Bargoustibat Guovdageainnu nuoraidskuvllas, giitu buriid ságastállamiid ja

inspirašuvnna ovddas. Mu olbmát ja fuolkkit, giitu go lehpēt gillēn gullát go mun lean sihke váidalan ja illudan masterčállosa birra. Dii lehpēt buohkat mávssolaččat mutnje!

Johannes Leander, eallima illu, don leat movttiidáhttan mu dakkár beivviid go in leat háliidan jurddašit ge skuvlabargguid birra. Ante Niillas, ráhkis irgi, giitu go nannosit leat doaladan mu gieda álggu rájes.

Loahpas háliidan vel giitit máttuid, sii geat leat guoddán min divrras árbbi viidasit. Jus sii eai livčče juoigan, fearániid ja mitalusaid mitalan, oahpahan bargguid ja máhtu juogadan, de ii livčče sámi mánáin nu ivdnás eallin go lea.

Guovdageainu, miessemánu 18.beivve 2021.

Ellen Oline Eira

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu

Abstract

Ovdasátni

Sisdoallu

1	Álggahus	7
1.1	Dutkančuolbma ja dutkanfáttá váljen	8
1.2	Masterbarggu struktuvra	9
2	Sosiokultuvrralaš geahčestagat	11
2.1	Sosiokultuvrralaš oahppanoaidnu	12
2.2	Njálmmálaš árbevierru	16
2.3	Oahpaheapmi njálmmálaš árbevirolaš máhtuin	19
2.4	Njálmmálaš árbevierru vuodđoskuvllas	21
3	Dutkanmetoda	29
3.1	Álgoálbmotdutkan	29
3.2	Kvalitatiivvalaš dutkan	30
3.3	Akšuvdnadutkanvuđot bargovuohki	30
3.4	Oahpponeavvu ovdánahttin ja oahpahas	32
3.5	Dutkanoasseváldit	35
3.6	Jearahallamat, dutkibeavegirji ja áicamat	36
3.7	Barggu analysavuohki	38
3.8	Dutkiposišuvdna	39
3.9	Ehtalaš árvvoštallamat	41
3.10	Dutkama jáhkehahttivuohta ja dohkálašvuolta	42
4	Bohtosat	45
4.1	E-girji oahpahasas	46
4.2	Vásáhusat e-girjjiin	48

4.3	Muitaleami ja juoigama lunddolašvuohta árgabeaivvis	51
4.4	Fievrridit njálmmálaš árbevieru viidásit	53
5	Digaštallan	55
5.1	Akšuvdnadutkanvuđot dutkanbarggu árvoštallan	55
5.2	Vásáhusat e-girjjiin	56
5.3	Muitaleami ja juoigama lunddolašvuohta árgabeaivvis	61
5.4	Fievrridit njálmmálaš árbevieru viidásit	64
6	Loahpahus	67
6.1	Konklusuvdna	67
6.2	Mearkkašupmi dutkamuša bohtosiin	69
6.3	Viidásit dutkan	69
	Gáldut	72
	Mildosat	
	Mielddus 1: Jearahallanbagadus	
	Mielddus 2 - Jearahallanbagadus	
	Mielddus 3 – Hábmeyuvvon e-girji	
	Mielddus 4 – Miehtan searvat jearahallamii	

1 Álggahus

Mus lea leamaš dan rájes go álgen Sámi allaskuvllas studeret, 5.-10. sámegeiela didaktihka vuodđoskuvllaoahpaheaddjeoahpu 2017 čavčča rájes, stuora beroštupmi fievrredit árbevirolaš máhtu skuvlaárgabeaivái digitála hámis. Studeantan Sámi allaskuvllas lean beassan oahpásmuvvat oahppobirrasii gos eamiálbmogiid árvvut ja jurddašuvuogit leat guovddážiis. Easkaálgi studentii lei stuora dorvvolašvuohta go sámegeiella oidnui, gullui ja čállui beaivválaččat. Dát lei várra maid veahkkinn addime munnje ovddasvástádus dovddu das ahte fievrredit árbevirolaš máhtu, sámegeiela ja sámi servodaga árvvuid viidásit. Mus čuožžilii sáhkkitvuohta das go fuomášin man olu diehtu ja máhttu mu iežan áhkus lea, maid háliidivččen fievrredit oahpahussii. Skuvladilis lean vásihan ahte ii leat áigi iige vejolaš juohke háve viežžat olggobealde olbmo gii boahát čilget ja oahpahit, sihke olmmošlaš- ja ekonomalašresurssaid geažil. Das buollái jurdda ahte jus dát máhttu livčče digitála hámis, de ii livčče váttisvuohta oahpaheaddjái fátmastit árbevirolaš máhtu beaivválaččat oahpahusas.

Muittán go vázzen vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla man čadnon oahpaheaddjit ledje oahppogirjjiide, vaikko mus livčče leamaš hállu dihtoriin čadahit barggaid. Lean dan rájes leamaš dan oaivilis ahte skuvla ferte ovdánit seammás go servodat ovdána, lea áigi álgit oahpásmuvvat digitála máilbmái ja mo das sáhtta ávkkástallat. In oaivil gal ahte oahppogirjjiide ii leat atnu šat, dat leat ávkkálaš ja dehálaš veahkkeneavvut skuvlaárgabeaivvis. Doaivvun lea dehálaš lonohallat bargovugiid gaskkas, ja dat soaitá movttiidahttit ohppiid go besset bargat digitála veahkkeneavvuiguin.

Masterdutkanama álggus ráhkadin e-girjji (gč. Miellodus 3) mas jurdda lei oahpahusas atnit dan. E-girjjiis, maid lean hábmen masterdutkanmuššii, besset geavaheaddjit oahpásmuvvat nieiddažii gii šaddá vuolgat internáhttii orrut ja dan gilážiis lea juoigangiellodus. Dán girjjiis son muitala iežas birra, ja hurada muhtin luđiid. Álggos eai leat luđiin dajahusat, muhto dađistaga go nieiddaš oahppá dajahallama birra boarráset mánáin, de girjjiis maid ilbmet dajahusat. Loahpas go geargá skuvllas, ja galgá áhččái mitalit maid lea oahppan, de lea stuorámus dat go son lea oahppan ođđa luđiid ja dajahallat. Lean válljen juohkit njealji oassái dán fearána, ja juohke oasi mañnel leat bargobihtát maid oahppit galget bargat. Lea maid jurdda ahte dán áigge ii soaitte buot

ohppiin vejolašvuohta ruovttuin gullat ovdalaš áiggiid birra ja luđiid, dáiinna e-girjiin lea vejolaš sis maid boktit beroštumi dán fáddái ja addit sidjiide vejolašvuođa oahppat dáid birra. Dábálaččat go otná nuorra olbmot čohkkedit guldalit fearániid de lea organiserejuvvon muitaleapmi nugo skuvllas, almmolaš girjerádjosiin dahje teáhterin. Dieđusge muhtimat besset fearániid guldalit go leat guossástallame áhkuid ja ádjáid dahje muhtin eará gii muitala doložiid. Muitaleami konteaksta lea eambo guoimmuheapmi ovdalii go bajásgeassin dahje oahpaheapmi, nu go ovdal lávii. (Gaski 2019: 5.) Háliidan ge masterbargguin čájehit ahte árbevirolaš máhtu lea vejolaš váldit atnui skuvlaárgabeaivvis, unnidit organiserema muitaleamis ja lunddolažžan fas oažžut muitalanárbevieru. Dán masterdutkanmušas lean välljen osiid mat mu leat geasuhan mánnávuođa rájes, doložis árgabeaivválaš dáhpáhusat ja luohti. Dat mo min olbmot áiggiid čađa leat juoigan ja dakko bokte ráhkadan čanastagaid, muittašan, sollen iežaset ja earáid.

Oahppoplánat leat sihke skuvllaid stivrendokumeanttat ja fágalaš ja pedagogalaš neavvut. Mo oahppoplánain lea sisdoallu ja hápmi leat mearkkašahtti das mo skuvla praksisis čađahuvvo. (Oahppodepartemeanta 2014.) Oahppoplána bajitoasis deattuhuvvo ahte sámi skuvllat galget láchit dili vuoi oahppit ožžot oahpahusa mas leat sámi árvvut, kultuvra, servodateallin ja sámegiella vuodđun (Oahpahusdirektoráhtta 2021). Lea dehálaš sámi nuorat ožžot dohkkehusa sin sámi duogáži, ahte sii ožžot lobi hupmat eatnigillii ja čađahit doaimmaid gullevaččat sin kultuvrii (Hansen ja Skaar: 143.) Oahpahusas galget maid oahppit oahpásmuvvat sápmelaččaid historjái, kultuvrii, servodateallimii ja rivttiide (Oahpahusdirektoráhtta 2021).

1.1 Dutkančuolbma ja dutkanfáttá välljen

Mu dutkančuolbma lea “Geahččaladdat ja kritihkalaččat digaštallat mo njálmmálaš árbevieru sáhtta oahpahit digitála oahpponeavvuin.” Dákko bokte geahččalan vástádusaid oažžut go oahpahusas anán iežan ráhkaduvvon oahpponeavvu maid lean gohčodan “Oasážat doložis”. Áiccan ohppiid go barget dáiinna ja čađahan jearahallamiid ohppiiguin ja vuorrasit olbmoin. In dáiinna bargguin vikka vástádusaid gávdnat buot digitála oahpponeavvuide, ja buot njálmmálaš árbevieruide. Masterdutkanmis lea ulbmil iežan digitála oahpponeavvu guorahallat ja makkár

vejolašvuodát das leat. Vuolit dutkangažaldat lea ge veahkin láidesteame barggu: “Mo dáinna oahpponeavvuin ávkkástallat girjás giela ohppiide?”.

Lean válljen dutkanfáttá danin go lean dan oaivilis ahte lea dehálaš ohppiide addit ipmárdusa ahte máhttu ja diehtu mii gávdno iežamet lagasbirrasis, lea mávssolaš ja dat doaibmá maid eará arenain. Keskitalo (2009a) čállá ahte árbevirolaš máhttu lea dávjá báikkálaš máhttu mii fievrriduvvo njálmmálaččat buolvvas bulvii. Nu go namuhuvvon ovdalis, de lean oaidnán ahte ii leat vejolaš juohke háve viežžat resursaolbmo oahpahussii, ja sáhtá baicca ávkkástallat digitála resurssain. Digitaliserema bokte sáhtá válljet njálmmálaččat ovdanbuktit, nu mo dábálaččat árbevirolaš máhttu lea fievrriduvvon ja danin doaivvun lea buorre jurdda digitaliseret njálmmálaš árbevieru.

Árbevieruin ávkkástallat diđolaččat lea dárbu jus galgá lihkostuvvat eallit iežas kultuvrralaš premissaid mielde. Dát ii dáhpáhuva iešalddis, iežas kultuvrra máhtuid dárbbasa oahppat vuodus, dahje ođđasit oahppat (Balto ja Kuhmunen 2015: 80).

Lea dehálaš oahppat njálmmálaš árbevieru birra, jus oahppit dovdet njálmmálaš árbevieru ovdalaččas de goitge soitet fuomášit ođđa vugiid mo das ávkkástallat. Gaup (2010) deattuha ahte “Dat lea min juohkehačča ovddasvástádus addit árbin boahttevaš buolvvaide”(Gaup 2010: 61).

1.2 Masterbarggu struktuvra

Vuosttaš kapihttalís čilgen dutkanfáttá duogáža ja dutkangažaldagaid. Nuppi kapihttalís bohtet ovdán teorehtalaš geahčestagat mat leat hábmen masterdutkanmuša, das leat sihke sosiokultuvrralaš oahppanoaidnu ja njálmmálaš árbevierru guovddášoasit. Goalmmát kapihttalís čilgen makkár metodaid lean geavahan dutkkadettiin. Njealját kapihttalís ovdanbuvttán makkár válllejumiid mun lean váldán go lean hábmen dutkanbarggu. Viđat kapihttalís ovdanbuvttán bohtosiid, ja guđat kapihttalís digaštalan bohtosiid dađistaga go čanan teoriijaid daidda. Loahpahusas konkluderen, válddahan makkár mearkkašupmi mu dutkamis sáhtá leat ja maid sáhtá viidásit dutkat.

2 Sosiokultuvrralaš geahčestagat

Dán kapihttalis bohtet ovdán teorijjat mat gullet dán dutkanprošektii. Álggos válddahalan sosiokultuvrralaš oahppanoainnu, das lean fokuseren daidda osiide sosiokultuvrralaš oahppanoainnus mat leat guovddážis mu masterdutkanmušas. Oasit maid ovdanbuvttan leat praksisoktavuođain oahppan ja mo giella doaibmá oahppama dáfus. Mun ovdanbuvttan maiddá njálmmálaš árbevieru dán kapihtalis. Čilgen mo njálmmálaš árbevierru sáhtá doaibmat oahpaheami dáfus, ja njálmmálaš árbevieru dovdomearkkaid mat leat guoskevaččat mu dutkamii. Viidásit čállošis bohtá ovdan mo njálmmálaš árbevieruin oahpaha, ja maŋemus oassekapihtal lea mo njálmmálaš árbevierru heive vuodđoskuvlii.

Berkes (2008) čujuha ahte muhtin dutkit garvet atnit sáni árbevirolaš máhttu ja baicca atnet álgoálbmot máhttu, go leat iešguđet oainnut dieidda doahpagiidda. Oallugiidda árbevirolaš sáni ii mearkkaš sojakeahtes čanastat vássánaigái, álkit daddjon dat mearkkaša ahte árbevirolaš máhttu lea geahččaluvvon áiggi badjel ja jierpmálaš máhttu. (Berkes 2008: 5.) Árbevirolaš máhttu vuosttažettiin dulkojuvvo sisdoalu ja bargovugiid dáfus praktihkalaš máhttun. Dat lea maiddá báikkálaš, sáhtá leat jávohis máhttu mii fievrreduvvo buolvvas bulvii eahpeformála vugiiguin ja lea vuosttažettiin njálmmálaš. (Keskitalo 2009á: 65.) Árbevirolaš máhttu sáhtá maid defineret máhttočoakkáldahkan masa gullet vásáhusat, dábit ja osku, barggut- ja bargovuogit mat guhkes áigge čađa leat ovdánahtton ja fievrreduvvon kultuvrralaččat buolvvas bulvii (Berkes 2008: 8). Nu geavahuvvo maiddá mitalus olu ja oalle systemáhtalaččat bajásgeassimis ja diehtosirdimis buolvvaid gaskkas. Dan guovdilis sadji kultuvrralaš árbevieruid sirdimis buolvvas nubbái lea dovdomearka, mii sápmelaččain lea seammalágan go eará álgoálbmogiin (Balto 1997: 101). Diehtosirdima sáhtá dadjat dáhpáhuvvá searvelanjas. Searvelatnja sáhtá govahallat dilálašvuodaid gos buolvvat deaivvadit ja árbevirolaš máhttu adno, dása eai gula dušše praktihkalaš máhtut ja čehppodagat, muhto maiddá ságastallamat. Searvelanjas leat anus earret eará sámi bargomáhtut ja vásáhusat (Sara 2003: 125-127.)

Pór ja Spivak vuodul čujuhuvvon Keskitalo (2009á) soai deattuheaba oahppama ja máhttu sosiála doaibman. Doaimmaid bokte ovdána sihke ovttaskas olmmoš ja servodat.

Olbmuid gaskasaš doaimmat, olbmo oktavuoha ja doaibma servodaga ásahusaiguin, servviiguin ja reaidduiguin, leat vuodđun sihke máhtu ásaheapmái, máhtu juohkimii ja máhtu geavaheapmái. (Keskitalo 2009á: 66.) Jus dán čilgehusa láktá árbevirolaš máhtu čilgehusaide, de fertejit skuvllas čanastagat lagasbirrasii, ipmárdus kultuvrii, ja seammás hállu ja ipmárdus das mo árbevirolaš máhtu oaččuhit oahpahussii.

Sosiokultuvrralaš oahppanoaidnu oaivvilda ahte vuohki mo mii oahppat, muitit ja čoavdit váttisvuodaid, ja makkár gálggaid juohkehaš ovdánahtta leat oktii čadnon dainna mo máhtut, gálggat ja kollektiivvalaš muitu lea organiserejuvvon servodagas Säljö (2006: 14). Máhttu rollain, heivvolaš gaskkusteamis ja mo dihto aktivitehtat leat hábmejuvvon vásáhusaid vuodul mat olbmos leat ovdalaččas sullasaš dilálašvuodain. Sáhtta dadjat ahte dát máhttu gaskkusta mo olmmoš searvá seamma sullasaš dilálašvuodaide boahpteáiggis. (van Compernelle 2014: 13-14.) Dás boahta ovdan ahte individuella oahppan ja máhttu leaba čadnon servodahkii ja mo oahppu hábmejuvvo iešguđet dilálašvuodain. Oahppan lea konteakstasorjavaš, mii mearkkaša ahte dat hábmejuvvo dihto dilálašvuodain ja mearriduvvon konteavsttas (Dysthe 2001: 43). Säljö (2001) čilge oahppama ahte ii leat dušše doaibma mii mielddisbukta oazžut vásáhusaid ovddit buolvvain, muhto eaŋkilolbmot váikkuhit iežaset daguid bokte joatkit máhtu ja ođasmahttit sosiokultuvrralaš minstariid.

2.1 Sosiokultuvrralaš oahppanoaidnu

Sosiokultuvrralaš oahppanoaidnu lea Dysthe (2001: 36) čilgehusa vuodul go máhttu hábmejuvvo praktihkalaš doaimmaid vuodul, gos joavkkut ovttasdoibmet kultuvrralaš searvevuodas. Sosiokultureala oahppanoainnu vuodul oahppan dáhpáhuvvá sosiála proseassas gos oktagaslaš olmmoš, sosiála aktivitehta ja kultuvra leat oktii čadnon (Imsen, 2010, s. 251; Manger et al., 2013, s. 178). Oahppan čuožžila Säljö (2001) oainnu mielde olbmuid ovttasdoaimbamis ja olbmo máhttu ovdána dađistaga go jurdagat ja doaimmat ovttasdoaimbamis čatnasit oktagaslaš olbmui. Dat mearkkaša máná ovdáneapmi eaktuda ahte álggos earáiguin searválaga bargat áššiid vuoi maŋjel sáhtta ieš okto bargat daid, ii ge ahte individuella ovdáneapmi hábme sosiála aktivitehta. Práksisoktavuoda eksistensa ii leat sorjavaš das ahte leat bissovaš sajit miellahtuin. Olbmot mannet ja bohtet. Mearkkašáhti aspekta juohke bistevaš práksisoktavuodain lea ahte bohtet ođđa miellahttobuolvvat. Nu guhka go

miellahttuvuođat lonuhuvvet nu jođánit ahte lea vejolaš buolvvaide deaivvadit, ja easkaálgit besset searvat oktavuhtii ja dainna lágiin fievrridit dán viidáset iežaset vuogi mielde. (Lave ja Wenger 2014: 173-174.)

Sosiokultuvrralaš perspektiivvas deattuhuvvo ahte hállu oahppat lea čadnon dasa man dehálažžan mii vásihit dan ášši dahje fáttá. Dat fas lea sorjavaš das man dehálaš dát máhttu ja oahppan lea dain searvevuođain gosa mii gullat. (Dysthe 2001: 40.) Máŋggadáfot servodagas sáhttet oktagaslaš olbmot ovdánit iešguđet guvlui ja beroštit iešguđet áššiin. Nu leat ge iešguđetlágan doaimmat dárbbaslaččat, ja lotnolasvuohtha sosiála práksisiin, kommunikašuvdna ja jurddaheapmi leat dehálaš aspeavttat oahppama rievdamis. (Säljö 2006: 60.)

Van Compernelle (2014: 16) čilge ahte leat guovttelágan árgabeaivválašdoahpagat: spontána ja eahpespontána. Spontána árgabeaivválaš konseapta lea diehtu mii lea olámuttos ja masá ii dárbbas erenoamáš oahpaheapmi, ovdamearkka dihte mánná oahppá eatnigiela lunddolaččat. Mo mánát geavahit giela ii leat čadnon dasa ahte sis lea dihtomielalaš ipmárdus das. Oahpaheami bokte sáhttet mánát šaddat dihtomielalaččat mo geavahit giela iešguđet dilálašvuođain. Eahpespontána konseapta ovdána dihtomielalaš oahppanproseassaid bokte, leaš dál árgabeaivvis dahje formála pedagogalaš oktavuođain. Dainnalágiin sáhtta oahpahusas fuomášuhttit ohppiide áššiide maid leat oahppan ruovttudiliin, muhto eai leat goasse šaddan dihtomielalaččat jurddahit daid birra.

Säljö (2006: 62) čujuha ahte min máhttu boahtá kultuvrralaš vásáhusaiguin. Son oaivvilda muhtin dain deháleamos eavttuin vuoi olmmoš oahppá lea kommunikašuvdna ja giella, ja dainna lágiin beassat searváit kultuvrralaš vásáhusaide nu mo ovddit buolvvat leat. Vygotsky (1978) oaivvilda ahte giella ja jurdagat leat čadnon oktii, ja oahppan dáhpáhuvvá go lea gielalaš ovttasdoaimman earáiguin. Dát proseassa dáhpáhuvvá álggos aktiivvalaš ovttasdoaimmamis earáiguin- interpersovnnalaš dásis, ja dasto dan ovttaskas olbmos, intrapersovnnalaš dásis. Juohke doaimma máná kultuvrralaš ovdáneamis dáhpáhuvvá guovtte geardde: álggos sosiála dásis ja maŋnel individuála dásis. Buot mentálalaš doaimmat bohtet duohta oktavuođain mat olbmuin leat. (Vygostky 1978: 57.) Dás boahtáge ovdan ahte máhttu ja ipmárdus earáiguin

gulahallat maid juohkehaš háhká dađistaga, ilbmet guovtte geardde. Álggos deaividit máhtuin go earáiguin gulahallat ja nuppes go mii ieža váldit atnui dan máhtu ja sáhttit čanastagaid dahkat earáide. Vygotsky (1978) oaivvilda oahppan lea boađus olbmo siskkáldas doaimmas ja birrasa váikkuheamis.

Vuohki mo olmmoš oahppá ja dilálašvuohta gos oahppá, lea dehálaš vuodđun das mii oahpahuvvo (Dysthe 2001: 42). Muhtimat definerejit dan dainna lágiin ahte skuvla galgá láchit oahppanbirrasa mii eanemusat sulastahtte eallima olggobealde skuvlla. Earát ges definerejit autenttalaš doaimmaid das mii lea váldomihttu oahpahasain: ráhkkanahhtet ohppiid eallimii. (Dysthe 2001: 44.) Sosiokultuvrralaš geahčestagas ipmirduvvo oahppan mo oktagas olmmoš ávkkástallá máhtu ja gealbbu mii eksponerejuvvo sutnje. Dysthe (2001) čilge maiddái ahte fáttás mii oahpahuvvo ja vuohki mo dat oahpahuvvo, váikkuha interakšuvdnii gaskkal oahppobirrasa ja ohppiid. Olbmot ohppet iešguđetlágan sosiála práksisiin dahje servodagain gos gávdnet doahpágiid ja ideaid mat veahkehit hábmet oaivila sin vásáhusain. Giella ja gulahallan ii leat dušše gaskaoapmin oahppamii, muhto váldo vuodđoeaktu das ahte oahppan ja jurddašeapmi dáhpuhuvvá (Dysthe 2001: 49). Vuoi olmmoš galgá sáhttit háhkat máhtu, sosialiseret ja kultuvrra ipmirdit de lea giella dehálaš reaidu dasa (Lyngsnes 2014: 61).

Säljö (2001: 48) čilgehusa vuodul sosiokultuvrralaš geahččanguovllus sáhttá giella juohkit golmma oassái a) giella čujuhuvvon doaibma, b) semiohtalaš (dahje semantihkalaš) doaibma, ja loahpas c) retoralaš doaibma:

a) Giella čujuhuvvon doaibma

Gielalaš kategorijaid vehkiin sáhttit mitalit ja čájehit diŋggaid min birrasis nu go: beana, heasta, muorra, čáhci, dolla (Säljö 2001: 85). Viidásit son čilge ahte jus heasta dahje dolla lea oidnosis, de sáhtát earáide dan birra dieđihit cuoigumin dahje sániiguin čilget. Dán álkis erohusas cuoigut dahje mitalit, leat juo vejolašvuođat maid giella fállá, ja mii addá sutnje gii giella geavaha fámolaš veahkkeneavvu go galgá máilmmiin gulahallat. Säljö (2001) čilge maiddái ahte giella doaibmá hirbmat bures dalle maid go ságastallanguoimmit eaba oainne nubbi nuppi. Lea vejolaš ságastallat áššiid birra mat leat dáhpuhuvvan, maid nubbi dušše oaidná dahje áššiid maid sávašii dáhpuhuvvat.

Giela vehkiin ja kommunikatiivvalaš neavvuiguin mat čuvvot giela, sáhttit mii guorahallat ja ipmirdit fenomenaid nu go dieđalaš teorijaid, politihkalaš oainnuid, divttaid ja ráhkadanneavvagiid ja visot daid máilmmi olmmošlaš fenomenaid mat leat gielalaččat (Säljö 2001: 85)

b) Semiohtalaš doaibma

Giela fápmu heivehallan reaidun ja resursan hábmet dieđu máilmmi birra, čájehuvvo njuovžilis ja ovdánahtti relašuvnnain mat leat gaskkal gielalaš govvidemiid ja daid fenomenaid maida sánit refererejit, dat lea maid mii gohčodit semiohtalaš doaibma (Säljö 2001: 85). Son čilge mo ovttá olbmo sáhttet iešguđet ládje čilget, juohkehaččas lea iežas čilgehus dan olbmui. Buot dát vuogit mo olmmoš čilgejuvvo sáhttet leat duodát vaikko vel soitet vuostálasvuodát čilgehusain. Makkár čilgehusaid mii geavahit dihto gulahallan dilálašvuodas, lea sorjavaš das maid mii háliidit ovddidit ja čuoččuhit, makkár dilálašvuodas mii leat, makkár oktavuoha mis lea dan olbmui, mii vurdojuvvo mis, ja eará konteavsttalaš fáktorat (Säljö 2001: 88).

Dát iešguđet ovdamearkkat govvidit semiohtalaš doaimma, dat mearkkašahtti fápmu mii lea olmmošlaš govahallamiin, ja mii dagaha dan visot earán go bealátkeahkes speajalgovva máilmmis (Säljö 2001).

c) Retoralaš doaibma

Säljö (2001) geavaha cealkaga «Cola-bohtal lea guoros» go čilge giela retoralaš doaimma. Jus muhtin dadjá dutnje dán, de ipmirdat don ahte dán bohtalis ii leat mihkke. Retoralaš sisdoallu sáhtta ges varieret prinsihpas nohkkatmeahttun vugiin iešguđet gulahallan práksisiin. Jus don leat tennisa speallame, ja fuomášat du bohtal lea guoros, de sáhtta cealkaga retoralaš sisdoallu mitalit ahte don leat behtohallan dahje vuollánan. Soaittát maid suhttan alccat go leat váldán guoros bohtala mielde. Nubbe ovdamearka oainnat máná guoros bohtalin soffás stoahkame ja balat ahte dál gomiha dan bohtala, de gulat muhtima dadjame «Cola-bohtal lea guoros». Dás lea retoralaš sisdoallu ges ahte it dárbbat ballat soffá duolvamis. Goalmmát ovdamearka lea jus mánáš áiggošii dinet moadde ruvno, de sáhtta sutnje dadjat ahte “Cola-bohtal lea guoros”, ja dalle šaddá das sisdoallun ahte son sáhtta rámbuvrii vuolgit bántet bohtala vuoi dine veahá ruđa. (Säljö 2001: 91.)

Mii fertet studeret mo mii oahppat oaivvildit juoidá iešguđet gulahallan oktavuodain (Säljö 2001: 92). Dát oaidnu gillii ja gulahallamii sisdoallá muhtin komponeanttaid mat leat dehálaččat sosiokultuvrralaš perspektiivvas oahppama ja ovdáneami dáfus. Vuosttažettiin addá giella midjiide vejolašvuoda gohčodit ja kodifiseret duodalašvuoda geabbilit. Eanet prinsihpalaččat mearkaša dát ahte giella lea vuodđudeapmi mo mii oaidnit duodalašvuoda ja mo mii láhttet iešguđet sosiála práksisiin. (Säljö 2001: 92.)

Hirvonen (1999: 121) čujuha Ferdinand de Saussure (1974) oaivilii ahte mánnái giela oahppan lea luodda kultuvrii, dasgo giella sirdá sosiála gaskavuodaid, dovddaha sosiála identitehta, doaibmá kultuvrralaš árvvuid vuorkán sihke dáidaga ja rituálaid gaskkusteaddjin. Gielalaš gulahallamiin mitalusas bohtet ovdan neavvumat mo ipmirdit birra. (Säljö 2006:86). Säljö (2006) čilgehusa vuodul giella addá olbmuide vejolašvuoda hukset narratiivvalaš mitalusaid, main leat čilgehusat, duogášdieđut ja ipmirdahtti čanastagat. Narratiivva mitalusain lea maid Säljö (2006) mielas fápmu ja dramaturgalaš vejolašvuodát mat mielddisbuktet ahte olmmoš sáhtta ovdanbuktit dáhpáhusaid main leat čielga ulbmilat.

2.2 Njálmmálaš árbevierru

Sámi njálmmálaš árbevierru lea viiddis doaba ja dan sisa čáhkhet máŋggalágan árbevierut, juigosiid dajahusain gitta árvádusaide ja sátnevádjasiidda (Hirvonen 2018: 9). Njálmmálaš árbevierru lea otnáži bisson, ja vaikko rievddada de lea ain geavahusas. Dálá áiggis ii soaitte lihka stuora dárbu olbmui máhttit ja ipmirdit buot dajahusaid, sátnevádjasiid ja sániid mo ovdalaš áigge lei. Go olbmos lea kulturgealbu, de son ii dárbbat sirret daid áššiid, muhto dat vuhttojit su jurddašeamis ja doaimmain (Balto ja earát 2014: 13). Máilbmi rievdá ja nu bohciidit dárbbut eará sániide árgabeaivvis. Ođđa veahkkeneavvuid mielde bohtet ođđa sánit ja muhtin ođđa buktagat, ja daid geavaheapmi buktá ođđa eallinmálle ja dasa gulli giellageavaheami. Dihtor ja dan geavaheapmi lea okta ovdamearka das mo ođđa buktagat váikkuhit gielladillái. Ná nuppi kultuvrras bohtán ođđa áđat váikkuhit, eai dušše giela sátnerádjui, muhto maidái dasa mo daid geavaheami birra ságastallojuvvo. (Helander 2016: 152.)

Balto (2008) deattuha ahte dájvja árbevirolaš diehtu ja máhttu lea sámi boarráset olbmuid duohken, ja ahte skuvllaide sáhtta hástalussan ávkkástallat dákkár čehppodagain. Gaup (2010: 56-57) čállá ahte muhtun dieđuid ii dieđusge sáhte atnit ollislaš duohtavuohčan, go bohtet mitalusárbevieru bokte olbmos olbmui, ja sáhttet báidnojuvvon iešguđet olbmo jurdagiidda, jáhkuide ja mitalanmállii. Gaup čujuha ahte dákkár dieđut leat aŋkke buorit lassidieđut dasa ahte mii beassat diehtit ovddešáiggi servodaga olbmuid oainnuid, mo sii leat govahallan sin birrasa ja máilmmi. Lea girjái vuohča mitalusaid ja fearániid gaskkas álgoálbmot servodagain. Mitalusat ja fearánat bohtet máŋgga hámis: fearánat, folklore, mitalusat, lávlagat, myhtalaš mitalusat jna. Buot dain lea okta ulbmil. Dat devdet ráiggit ja addet dieđuid mat váilot girjjálašvuodas, teoriijain ja dutkanmetodain. (Chilisa 2012: 139.)

Okta dábálaš ágga das manin mii dárbbahit historjjá, lea go dat addá midjiide min identitehta. Go mii dovdat min vássánaiggi, mii ipmirdit geat mii leat. Min historjá lea min ruohttasiin. (Kaldal 2019.) Mitalusat sáhttet maid veahkehit otná nuoraid ipmirdit mo árgabeaivvit ledjet ovdal soahteáiggi, soahteáiggi ja maŋnel soahteáiggi. Oahppat mo árgabeaivvit ovdánedje lea dehálaš oassi das ahte ipmirdit iežas historjjá ja dovddidit iežas árbevierroárbbi. (Holte Haug ja earát 2012: 204.) Árbevirolaš máhttu lea máhttu mii lea čuđiid jagiid čađa čohkkejuvvon, eamiálbmogiid- ja báikegottiid árbevirolaš eallinvugiid ja sin ássanguovlluid resurssaid geavaheami ja suodjaleami birra. (Gaup Eira 2012: 22; Henriksen 2002: 175-76, Turi, 2009). Gaup Eira (2012) čilge viidasit ahte árbevirolaš ja báikkálaš máhttu ja -diehtu leat dagahan ahte dát servodagat ja kultuvrrat leat doalahan eallinvugiideaset. Dehálašvuodá njálmmálaš árbevieru fievrreamis oaidná maid das mo Kuokkanen (2004) čilge ahte sámi čállit ja eará dáiddárat leat min ofelaččat, ja mo sii reflekterejit min duohtavuodas seammás go hábmejit odđa duohtavuodaid ja oainnuid boahtteáigái. Kuokkanen čállá viidasit ahte sii leat min višunearat geain leat ruohttasat njálmmálaš ja eará árbevieruin ja geat geavahit min máhttu boahtteáigái. (Kuokkanen 2004: 98)

Álbmotdikten leat njálmmálaš árbevierut olbmuid gaskkas. Álbmotdiktemii sáhttet gullat iešguđetlágan mitalusat, hoahkamat, lávlagat, luodit, sátnevádjasat ja diiddat. Buot olbmuin ja kultuvrrain leat dákkár árbevierut. Juoigama bokte, lávlumiin,

muitalusaid muitalemiin, diiddastallamiin ja sátnevádjasiiguin leat sápmelaččat fievrridan álbmotdiktema buolvvas bulvii. (Eira Buljo 2003: 11.)

Balto (2008) čállá ahte muitalusat leat sámi vuohki rávvvet mii lea riektá ja boastut, dat leat somás vuohki oahppat sámi árvvuid ja olmmošvieruid. Muitalusat ja stoahkan sáhttet maid viiddidit máná beroštumi sámi historjái ja árbevieruide. Chilisa (2012: 139-140) lea čilgen muitalusaid, fearániid ja muitaleami doaimma guđain čuoggáin:

1. Mitalusat ja fearánat leat reaidut dulkot, guorahallat ja čohkket dáhtaid, mat addet eará oainnu áššiide, ee. koloniserema ektui.
2. Mitalusat ja fearánat sáhttet álggahit dutkiid trianguleret postkoloniála álgoálbmogiid árvvuid, oskkuvuogádagaid ja servodat- ja bearašhistorjjáid.
3. Addet dáhta man vuodul sáhtta digaštallat álgoálbmotperspektiiva, omd. sohkabeliid relašuvnmaid.
4. Mitalleapmi diktá su guhte dutkojuvvo rahpasit mitalit oktavuodaid birra.
5. Mitalusat ja fearánat sáhttet doaibmat doallat muittuid ealasin ja muittuheapmin makkár vásáhusat olbmui leat leamaš.
6. Mitalleapmi, fearánat ja mitalusat suvvet sihke guldaleaddji ja mitalleaddji háhkat ipmárdusa, iežas árvoštallat, ja váldit ođđa mearrádusaid.

(Chilisa 2012: 139-140)

Mitalus lea luonddustis eanet kollektiivvalaš go juoigan, vaikko goappašagat galggašedje leat oktiičadni ja identitehtahuksejeddji daidda geat gullet dan oktasašvuhtii man luohiti ja mitalus dahket. Juoigan gullá njálmmálaš girjjálašvuhtii, ja dat sulastahtta sakka muitaleami ja sátnevádjasiid ja hoahkamiid geavaheami. (Gaski 2007: 100-102.) Luohiti ja juoigan lea maid njálmmálaš árbevierru, ja leage doloža rájes leamaš sápmelaččain árbevierrun juoigat. Lea leamaš dábálaš ahte olmmoš mánnán juo oáččui vuosttaš luohiti. Vuosttaš luohiti gohčoduvvo dovdnan – mii lea unnaluođáš dahje mánáluohiti. Go mánná stuorrula, de sáhtta dovdna rievdat olles luohitin dahje son sáhtta maid oážžut áibbas ođđa luohiti. Luohiti ii leat dušše nuohitta, das sáhttet maid leat dajahusat ja dat leat liikka dehálaččat go nuohitta. (Eira Buljo 2003: 14-15.)

Persovdnaluodis mitalit dajahusat olbmo iešvuodaid ja positiivvalaš beliid. Luhtedajahusat sáhttet ovdanbuktit mánga ášši seamma sániiguin. Sutnje, gii dovdá olbmo gean luohiti lea, sáhttet dajahusat mitalit juoidá maid apmaset olmmoš ii beasa diehtit. (Eira Buljo 2003: 17.) Gaski (2007: 105) árvvoštallá luodii sáhttit leat eksklusiivan ja ekskluderejeaddjin, measta «olggusteaddji» gulahallanhápmi. Son čujuha maid Nils-Aslak Valkeapää oktii lea dadjan: «Muhtumin dajahusaid ulbmil lea mitalit dušše sidjiide geat jo dihtet, earáide sisdoallu báhcá imašin.» Gaski čilge dán ulbmila ahte sápmelaččat galget áddet eambo go dáččat, das de sii geat leat olggobealde ožžot dan muddui áddejumi ahte eai leat diehtemeahtumat. Dajahusaiguin lea maid vejolašvuhta stoahkat ja hervet čilgehusaid olbmuid, báikkiid dahje ealliid birra. Juos guldaleaddjit ovdamearkka dihte dovdet juoiggalmasa bures, dajahusat sáhttet leat oalle hearvát. Dajahusat sáhttet čujuhit muhtun dáhpáhusaide juoiggalmasa eallimis dahje ovdamearkka dihte govvidit juoiggalmasa olmmožin. (Hirvasvuopio-Laiti 2012: 5; gč. maiddái Näkkäljärvi 2004; gč. Maiddái Jernsletten 1987.) Dajahallamiid geavahit kodejuvvon diehtun lea dáhpáhuvvon historjjálaččat. Dáiddalaš giellageavaheami bokte dološ sámit vuostálaste koloniserema, kulturjávka ja assimilerema (Gaski 2007: 106).

Dajahusain luondduatmosfeara ja olbmo eallima buohtastahttimis -lea nugo measta buot máilmmi álbmogiid álbmotdiktemis – ollu geavahuvvon govalaš ovdanbuktin. Dajahusaid subjeavttaid dovdamušat ja vásáhusat projiserejuvvojit sin juohkebeaivválaš eallimii ja mángii dat govviduvvojit birastahti luondduin. (Hirvonen 1999: 122.) Min kulturovdanbuktimat, nugo muđui servodat, rivdet ja ođasmahttojuvvojit sihke siskkáldas ovdáneami ja olggobeale váikkuhusa geažil. Ii galgga ge leat nu dego museakultuvrra vurkkodit, muhto ovdánahttit ja ođasmahttit nu ahte ain atná árvvus árbevieruid, seammás go ođđa ovdanbuktinvuogit besset friijaid ovdánit árbevieru bákku haga. (Gaski 2007: 116.)

2.3 Oahpaheapmi njálmmálaš árbevirolaš máhtuin

Sátnevájas “gal dat oahppá go stuorra” čájeha sápmelaččaid jurddašeami oahppama ja ovdáneami birra. Sátnevádjasa sáhtta dulkot nu ahte go mánát leat iešguđetláganat agi, návccaid, searalašvuoda, háhppilvuoda, sturrodaga, luonddu, giedalašvuoda, jierpmi ja čehppodaga dáfus, de ferte čálgan ja oahppan lámččojuvvot iešguđege máná

mielde (Balto 2008: 13). Nu go sosiokultuvrralaš oahppanoainnus, de sápmelaččaid oaidnu lea maid ahte máná oahppan ferte dáhpáhuvvat áiggi mielde ja iešguđet searvevuodain. Sátnevájas muitala earret eará máná ja ollesolbmo gaskavuodas, olmmošoainnu, oahppanoainnus ja servodatlaš dieđus (Balto 2008: 13).

Árbevirolaš oahppanfilosofiija sáhtta oanehaččat čilget nu ahte galgá oahppama lágidity iešvásáhusaid bokte vuoi máná veahážiid mielde movttáska mearridit ja váldit ovddasvástádusa iežas oahppama ja doaimmaid hárrái (Balto ja earát 2019: 50). Sápmelaččain leat nu ollu oahpahanvuogit mat eai ovddit oahpaheami dego juoga mii lea bákkolaš, muhto baicca muhtinládje čiegus oahpaheapmi dahje nugo fágagillii dadjo eahpenjulges metodaidd geavahit. Sosiála leahkinvuogit nugo nárrideapmi, muitaleapmi ja sollen leat eahpenjulges metodaidd (Balto 1997: 95). Gaup (2010) muitala ahte eanaš sámi muitaleami ja máinnasteami váldoulbmil ii leatge guoimmuheapmi ja boagusteapmi, vaikko datge lea dihto konteavsttain. Muitaleapmi ja máinnasteapmi lea oassi dihto kultuvrii sosialisereamis, rájiid bidjan, sihke fysalaš ja mentála rájiid, rávven, bagadeapmi ja láidesteapmi. Sámi árbevirolaš oahpaheami višuvdna lea ahte ođđa buolvvat sámit oahpašedje “olmmožin eallit” (Balto ja earát 2019: 48). Muitalusa bokte mánát ohppe eahpenjulges vuogi norpmaid, árvvuid ja morála, maid ollesolbmot háliidedje oahpahit ja addit boahte bulvii (Balto 1997: 115). Dieđuid nu go maid Oskal čilge lea vejolaš láktit mo “olmmožin eallit” ja muitalemiin oahpahit. Rehálašvuhtii ja vuoiggalašvuhtii gullá ahte mo olmmoš soabada eará olbmuiguin, muhto olmmoš ferte muđui maid soabadit guohtuneatnamiiguin, johtolagain, guottetbáikkiin, orohagain, vákkiiguin ja obanassii ge duovdagiiguin ja boazosápmelačča birraiin (Oskal 1995: 96). Oskal čilge maid artihkkalis ahte bohccuiguin galgá meannudit bures, vuoi livčče veahkkinn dutnje boazolihkkui, ja ahte sámit juoigamiin muitet, muitalit, muittohallet, čábbudit váriid, vákkiid ja orohaga dego boares olbmá (Oskal 1995:96). Orru sámiiid gaskkas oahpis ahte olmmoš gii gulahallá sihke luondduin ja olbmuiguin, lea “buorre olmmoš” (Balto 2008: 58).

Eanaš váhnemat gehččet riggodahkan dan, ahte mánáin lea eanet oktavuoha fulkkiiguin, ja oktavuoha ádjáiguin ja áhkuiguin lea hui sávahahtii. Dát doibmet dávjá muitaleaddjin ja čatnet oktilisvuoda dáláža ja doloža gaskii, erenoamážit go muitalit dološ eallimis. (Balto 1997: 78.) Dalá rájes lea servodat ollen rievdat ollu

dáláži, ja Gaski (2019) čilge ahte ovdalaš áigge de láveje mánát vuolgat vuorrasit olbmuid mielde doaimmaide, gos ulbmil lei oahpahit máná, ovdamearkka dihte, mo gárdut, goarrut dahje eará máhtu maid sii dárbbahit oahppat. Dáinna vugiin ii leat oahppan guovddáži, go máná soaitá nu mielde fearánis ahte máhttu maid oahppá lea measta dego liige mii čuovvu fearána. (Gaski 2019: 5). Sámiid gaskkas lea mihtilmas ahte ságastallet bálddalagaid eaige njunnálagaid (Boine ja earát 2014: 19), ja oahpa mánát eai oaččo dušše mitalusaid sisdoalus ja dáhpáhusain, muhto mitalusaid fáro ohppet maid sámi máilmmi árvvuid ja rávvemiid, mat leat sidjiide dehálaččat (Balto 2008: 93).

2.4 Njálmmálaš árbevierru vuodđoskuvllas

Áddehahtii oahpahusa bokte galget mánát ovdánahttit nanu máhtolašvuoda, giela ja identitehta ektui. Kultuvrralaš hálddašanvuodu eaktun leat dát doaimmalaččat sihke sámi servodagas ja stuora servodagas. (Øzerk 1998: 22.) Guovlluin gos sámit ássat lea skuvlla sisdoallu rievdamme, muhto ii skuvlla organiseren dahje oahpaheapmi (Hoëm 2010: 66). Hoëm (2010) čállá jus galgá fievrredit árbevirolaš máhtu skuvlaárgabeaivái, de lea dehálaš ahte olles skuvla lea rievdadeapmái mielas ja mielde. Viidásit son čilge maid ahte sápmelaččat leat garra kultuvrralaš deattu vuolde beaivválaččat sihke majoritehta gielas ja eaŋgalasgielas.

Balto (2008) oaidná hástalussan dan mo mitalanárbevieru sáhtta dahkat gelddolažžan dán áigásaš mánáide, geain leat juo ođđaáigásaš ovtastallanreaidut nugo spealut, chat-prográmmat, mobiilatelefovnnat jna. Sámi njálmmálaš árbevierus lea mávssolaš sadji, mainna sáhtta válldahallat, hálddašit ja ovddidit sáme giela ja kultuvrra nu maddái olbmo identitehta (Hirvonen 2009: 102). Go báikki olbmot geavahuvvojit diehtogáldun skuvllas, de dat addá sidjiide árvvu ja dáinna bargovugiin čatná skuvlla ja lagasbirrasa oktavuodaid (Balto 2008: 93-94).

Øzerk (1998) čállá ahte sáme gielas lea šaddan nana árvu skuvladoaimmas ja almmolaš hálddašanasahusain guovttegielat suohkaniin Davvi-Norggas. Dat mielddisbukta ahte bajásšaddi guovttegielat generašuvdna galgá oažžut vejolašvuoda ovdánahttit positiivvalaš iešáddejumi ja identitehta mii nanne boahteáiggevejolašvuodaid ja birgejumi. Buot ohppiin geat orrot sáme giela hálddašanguovlluin lea riekti oažžut

oahpahusa sámegillii ja sámii oahppoplánabuktosa vuodul. Buot vuodđoskuvllat sámegiela hálddašanguovllus meroštallojuvvojit sámii skuvlan. Oahpahuslága § 6-2 vuosttaš lađđasis daddjo ahte, sámii hálddašanguovlluin lea sámii ohppiin riekti oažžut oahpahusa sámegillii ja § 6-4 čuožžu ahte vuodđoskuvllas galget oahppit oahppat sámii kultuvrra, giela ja servvodaga birra. (Sámediggi 2020; Lovdata 2020.) Beroškeahtta orru go oahppi sámegiela hálddašanguovlluin, de lea sus ánje riekti oažžut oahpahusa sámegielas. Olggobealde sámegiela hálddašanguovlluid lea sápmelaččain riekti sámegielat oahpahussii, oahpahuslága § 6-2 viđát lađđasa vuodul. Dát mearkkaša ahte sámii ohppiin lea riekti sámegielat oahpahussii vaikko gos riikkas sii ássat. (Lovdata 2020.) Go skuvladutkit guorahallet skuvllaid lihkestuvvama ollašuhttit oahppoplánaid gáibádusaid, de oktan kriteran lea, man muddui skuvla lea integrerejuvvon oassi lagasbirrasis (Balto 2008: 92).

Sámegiella vuosttašgiellan oahppoplána

Sámegiella vuosttašgiellan lea deatalaš gulahallamii, oahppahábmemii, kulturáddejupmái ja identitehtaovdáneapmái (Oahpahusdirektoráhtta 2021). Danin leage dehálaš ohppiide beassat sámegillii oahppat ja geavahit giela nu ollu go vejolaš. Sámegiella vuosttašgiellan lea ohppiide geain lea sámegiella ruovttugiellan ja hupmet sámegiela go álget skuvlii. Oahppit geain lea sámegiella vuosttašgiellan ožžot álgo lohkan- ja čállinoahpahusa sámegillii. (Sámediggi 2020.)

Sámegiella vuosttašgiellan fága oahppoplánas čujuhuvvo viidásit ahte galgá ohppiide addit ipmárdusa ahte sin sámegiel- ja kulturgelbbolašvuolta lea resursan servodahkii. Oahppit galget maid oažžut vejolašvuoda geavahit iežaset mánggagielalaš ja mánggakultuvrralaš gelbbolašvuoda iešguđet sámii, našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš oktavuodain ja eamiálbmotoktavuodain. (Oahpahusdirektoráhtta 2021.)

Sámegiella vuosttašgiellan oahppoplánas leat njealje vuodđogálgga; njálmmálaš gálggat, máhttit lohkat, máhttit čállit ja digitála gálggat. Dás čujuhuvvo ge ahte sámegielas vuosttašgiellan lea erenoamáš ovddasvástádus njálmmálaš gálggaid ovddidit. Fága njálmmálaš gálggaid ovdáneapmi vuolga das ahte máhtta suokkardit giela ja stoahkat dainna, dasa ahte earáid guldala ja ságastallá vásáhusaid birra, ja dasto dasa ahte sáhtta ovdanbuktit, digaštallat ja ákkastallat dađistaga moalkaset fáttáid birra. Dat mearkkaša ahte dađistaga máhtta geavahit eanet sániid ja doahpágiid mat gusket

fágii ja sámi kultuvrii, servodahkii ja árbevirolaš máhttui. Fágas lea erenoamáš ovddasvástádus ovdánahttit ja nannet oahppi máhtu hállangiela birra ja iešguđetlágan njálmmálaš šánjeriid, muitalanárbevieruid ja retoralaš strategijaid birra. (Oahpahusdirektoráhtta 2021.)

Digitála oahpponeavvut

Digitála gálggat sámegeielas vuosttašgiellan lea máhttit geavahit heivvolaš digitála resurssaid oahppamis, teakstaráhkadeamis ja ovttasdoaimmamis. Digitála gálggaid ovddideapmi vuolgá das ahte oahppi máhtá geavahit ja ráhkadit digitála teavsttaid, ja máhtá geavahit ja ráhkadit mánggadáfot muitimodála teavsttaid máhtu vuodul mo iešguđetlágan albmanahhtinvuogit doibmet ovttas. Gálggat ovddiduvvojit dađistaga go oahppi máhttigoahá čájehit iešheanalášvuoda ja digitála árvvoštallannávcca digitála gállduid, resurssaid ja teknologiija válljedettiin ja geavahettiin. Dat mearkkaša maid ahte ovddida kritihkalaš ja ehtalaš diđolašvuoda das mo govvidit iežas ja earáid digitálalaččat, ja čuovvut njuolggadusaid persovdnasuodjaleami birra ja vuhtii váldit earáid neahtas. (Oahpahusdirektoráhtta 2021.)

Iežas mudden digitála lohkamis lea dehálaš danin ahte nagodit dárkkistit iežas áicilvuoda. Digitála oahppankonteavsttas leat eanet áššit mat geasuhit go bábervuodot oahppandilis, ja vejolašvuodát sirdit beroštumi eará áššiide lea dušše deaddileami duohken. (Furnes ja Norman 2016: 248.) Vaikko digitála teknologiija lea definerejuvvon dehálaš oassin skuvlaoahpahusas ja eanaš ohppiin lea sihke dihtor ja interneahhta olámuttos, de ii mearkkaš ahte teknologiija geavaheapmi iešalddis dagaha eanet dahje buoret oahppama (Sørum Michaelsen 2019: 136). Viidásit son čállá ahte leat golbma dehálaš lihkestuvvanbealit teknologiija geavahemiin klássalanjas:

1. Klássajodíheapmi,
2. Oahppi guovddázis
3. Geavahit olggobealde máilmmi. (Sørum Michaelsen 2019: 136).

Sihke oahpaheddji rolla ja mii sáhtá máhttun gohčoduvvot lea rievdan. Dál ii leat šat servodagas dat ipmárdus ahte gávdno dihto meari máhttu, ja dan galgá dušše skuvllas oahppat. Skuvlla stivrendokumeanttain lea guovddázis oassálasti ja aktiivvalaš oahppi

gii ieš lea mielde definereme mii lea máhttu, ja dat lea okta ágga das mo oahpaheaddjirolla lea rievdan. Oahpaheaddji rolla lea rievdan skuvllas, dál ii oahpaheaddji doaimma ekspeartan gii máhtta “buot” ovtta fágas ja gii galgá dán máhtu juohkit ohppiide nu ollu go vejolaš, dál galgá oahpaheaddji doaibmat eanet láiddesteaddjin. (Sørum Michaelsen 2019:143.)

Oahpahusas ii berre leat mihttu geavahit eanemusat iešguđetlágan digitála oahpponeavvuid. Baicca galggašii fátmastit ohppiid oahppanaktivitehtaide maid ieža besset “eaiggádit” ja ovddidit oahppama sihke klássalanjas ja eará arenain. Áinnas váldit atnui relevántta digitála oahpponeavvuid mat addet buriid oahppanvejolašvuodaid ohppiide. (Sørum Michaelsen 2019: 145.) Dál deattuhuvvo ahte oahppit áinnas galggaše váldit atnui digitála oahpponeavvuid oahpahusas. Lea stuora luohttamuš ja vuordamuš ahte digitála oahpponeavvut veahkehit ohppiid ollašuttit buori oahppama. (Engelsen 2015.) Oahpaheaddji bargu ovddidit buori oahppama digitála lohkansituašuvnnain ii leat dušše heiveheapmi ja modeallaoahpaheapmi konkrehta lohkansituašuvnnain, muhto lea maid sáhka das ahte oahpaheaddji čuovvu mielde mo digitála oahpponeavvut ja áigequovdilis girjjálašvuolta ovdána (Furnes ja Norman 2016: 253-254). Sii geat eai hálldaš lohka bures soitet sáhttit ávkkástallat liige ollu digitála mitalusaiguin go ii leat dušše lohkan guovddážis, muhto lohkan lea dušše okta mángga gealbbus maid ferte atnit (Baltzersen 2019: 78).

Multimodala ovdanbuktinvuohki ovddasta eanet olmmošlaš gulahallanvuogi buohtastahttojuvvon árbevirolaš teavsttain, mii gáibida eanet gelbbolašvuoda vuoi sáhtta hálldašit dan. Digitála mitalusat leat huksejuvvon njálmmálaš gelbbolašvuhtii ja geavahit visuála veahkkeneavvuid, mat gáibidit unnit oahpaheami ovdal daid sáhttit váldit atnui. (Baltzersen 2019: 59.) Mitalusaid ja fearániid sirdit digitála máilbmái buktá mángga vejolašvuodaid oahpaheaddjiámmáhis. Go mitalus biddjo oktii govain, mitalemiin ja musihkain, de lea ieš mitalus dovdomearka dan peršovnnalaš hámis. Seammas eanet modalitehtat ja eanet dáiddut dahkat ahte mitaluapmi lea juoga eanet go dušše supmi oktagas elemeanttain. (Holte Haug ja earát 2016: 18.) Mitaluaddji šaddá váldit unna ja stuora mearrádušaid, mat leat mearrideaddji mo geahččit vásihit ja ipmirdit digitála mitalusa (Holte Haug ja earát 2016: 34). Digitála mitalusat sáhttet hukset šaldi teoriija ja práksisa gaskkas, fáktádieđuid ja persovnnalaš vásáhusaid lea

dalle vejolaš oktii geassit (Holte Haug ja earát 2016: 22). Historjáohpahusas lea okta dain dehálemos doaimmain fuomášuhttit ohppiid ahte historjá ii leat čadnon, muhto historjá konstruerejuvvo ja fearánat leat sorjjavaččat das gii daid muitala (Johanson ja Pedersen 2018: 103).

Njálmmálaš giella

Go lean bargan dáinna masteriin, de leat mus čuožžilan jurdagat ja imašteamit mo sáhtá ovdánahttit njálmmálaš giellamáhtu vuohkkasit, ja mo boktit ohppiin beroštumi? Hoëm (1996) čilge ahte sámeskuvllaid hástalus lea go formála skuvlavuogádat govvida gávpotservodaga ja lea ovddemus ásahuvvon gávpotservodaga dárbbuid gokčat. Øzerk (1998) oaidná hástalusán dáidda buolvvaide mat leat bajásšaddame seailluhit ja ovdánahttit sámegeiela ja sámi kultuvrra seammás go hálddašit stuoraservodaga, stuoraservodaga giela ja dárku kultuvrra mii lea mearrideaddji stuoraservodagas. Giella čájeha málliid ja struktuvrraid dihto kultuvrras ja báidná olbmo jurddaheami, láhttema ja dubmema (Chilisa 2012: 131).

Mii dagaha ahte mii oahppat sániid ja dadjanvugiid maiguin riggudit gielamet?

Helander (2016) čilge ahte sátnemáhtus sáhtá leat sáhka juogo aktiivvalaš dahje passiivvalaš sátnemáhtus. Olmmoš máhtá sáni aktiivvalaččat go sáhtá geavahit dan go dárbbáša, ja passiiva sátnemáhtun go olmmoš muitá ja máhtá sáni mearkkašumi dušše dalle go gullá dahje lohka sáni. Dasa lassín sáhtá dovdat ja máhtit geavahit sáni dušše dihto muddui. (Helander 2016: 59.) Sággastallamis sáhttet oahppat oahppat sihke doahpaga ja dan sisdoalu, ja maiddá makkár oktavuodain sáhtá atnit daid doahpágiid (Bråten 2017: 119).

Muitalusbottu iešguđetlágan hárjehusat hástalit mánáid gielalaččaid ja sin gielladáidu ahtanuššá dadistaga (Balto 2008: 90). Dás sáhtá ge vejolaš eahpenjuolggá vugiin oahpahit ohppiide ođđa sániid. Helander (2016: 62) čilge ahte sániid oahppamii leat árvaluvvon guokte váldoahpahanvuogi. Rávisolmmoš sáhtá čilgejumi vehkiin čájehit dahje čujuhit refereantta ja sáni oktavuoda, dahje eahpenjulges vugiin, go mánná gullá sáni dakkár oktavuodas ahte lea vejolaš árvidit mearkkašumi.

Erenoamážit metaforalaš geavaheapmi viiddida sániid mearkkašumi, nugo dajaldagas “ii das šat murrii iige báktái”, mii sáhtá geavahuvvot go olmmoš gáržžohallá iige šat oainne molssaeavttuid (Helander 2016: 59). Balto (1997: 127) čilge ahte gielain sáhtá

ráhkadit oktavuodaid, mii fas dagaha oktilisvuoda buolvvaid gaskii ja dainna lágiin servodaga kulturárbi joatkkašuvvo.

Lyriikka giella ja luodi giella sihke sulastahtteba ja nanneba nuppiideaset, man dihte lea álki sirdásit njálmálaš luodis girjjálaš diktii (Hirvonen 1999: 121). Oahpahusa bokte lea vejolaš ohppiid fuomášuhtit gielladiđolašvuhtii. Helander (2016: 156) čilge ahte erenoamážit skuvlla giellaoahpahus váikkuha olu posiitiiva rievdamiid ovddideamis ja negatiiva rievdamiid eastadeamis. Stuurimus várra lea dieđusge dat go giella álmmehuvvá. Go majoritehta giela sánit, ja vel engelasgiela sánitge, seahkanit sámegillii. De muitalusaid ealasuohhta álmmehuvvá danin go sánit láhppojit beaivválaš atnimis; sátnedájasat, diiddat ja árbevirolaš dadjanvuogit ja muitalanvuogit jávket muhtun muddui. (Gaup 2010: 56.)

Oahpahus skuvllas

Røys ja earát (2007: 161-162) čilgejit ahte stuora oassi oahpaheaddji árgabeaivvis lea hábmet oahpahusa iešguđetge fágasurggiin. Juohke fága lea iešlágan, ja leage dehálaš dasa giddet fuomášumi go galgá oahpahusa plánet, čadáhít ja árvvoštallat. Oahpaheaddji ferte máhttáit heivehit oahpahusa ja geavahit didaktihkas dan oasi mii lea mihtilmas guoskevaš fágii. Oahppama organiseremis leat oahpahusa sisdoallu, oahpahusvuogit ja bargovuogit guovddáš oasis. Oahpahusvuogit leat vuogit maid oahpaheaddji geavaha fievrredit sisdoalu ja bargovuogit leat dat movt oahppit barget. (Lyngsnes og Rismark 2014: 37.)

Álgoálbmogiid skuvlejupmi galgá ovddidit nappo álgoálbmogiid iežaset gielaid geavaheami ja doarju seammás našuvnnalaš gielaid njuovžilvuoda ja riikaidgaskasaš gielaid geavaheame (Keskitalo & Määttä 2011: 33). Skuvlla kultuvrralaš bealli ferte siskkildit sihke ávnnaslaš kultuvrra nugo duoji, málestanárbevieruid, huksenvieruid ja vuoigŋalaš kultuvrra nugo osku, musihka, dábiid ja vieruid. Dákkár perspektiivvas fuomáša ahte erenoamáš sámi dilit sáhttet leat mielde maiddái fágain mat dábálaččat eai leat čadnon sámi kultuvrii; nugo lášmmohallamis, psykologijjas, mekánalaš fágain ja matematihkas (Lund 2003: 69).

Oahppoplánat leat dehálaččat oahpahussii, daiguin oahpaheaddjit láidestit luotta oahpahusdiimmuin. Oahpaheaddjit fertejit dulkot mihttuid, plánet ja heivehit oahpahusa maid sáhttá duohtan dahkat. Oahpaheaddjit fertejit maid analyseret

mearrádusaid, rávvagiid ja njuolggadusaid mat leat addon, ja daid vuodul ovdánahttit plánaid ohppiid oahppama várás. (Engelsen 2015: 15.) Didákttalaš deaivvadeapmi lea go skuvlla defínerejuvvon máhttu ja ohppiid vásáhusat deaivvadi (Tiller 1995: 39). Tiller (1995) ákkastalla didákttalaš deaivvademiin ahte skuvla galgá oahppi eallima čatnat máhttui mii skuvllas oahpahuvvo. Oahpaheaddji galgá dás doaimmat bagadallin ja geahččalit ohppiid eavttuid vuodul heivehit oahpahusa. Tiller (1995) ii oavvil dušše čatnat servodagas osiid oahpahussii, muhto oahpahussii heivehit osiid mat leat guovddážiis ohppiid eallimis.

3 Dutkanmetoda

Álggos dán kapihttalis čilgen álgoálbmotdutkan, kvalitatiivvalaš dutkama, mo lena čađahan iešguđetlágan kvalitatiivvalaš bargovugiid, akšuvdnadutkan bargovuogi mii lea vuodđun dutkanbarggus ja loahpas čilgen makkár guorahallanvuogi lean geavahan iežan materiálaide.

3.1 Álgoálbmotdutkan

Seammá ášši sáhtta mángga ládje geahččat ja ipmirdit. Ovdamearkan sáhtán váldit mo Porsanger (2007: 15) čilge jus guokte olbmo galgaba govvidit nástealmmi goappát bealde máilmmi, sudnos bohtet leat guovttelágan čilgehusat. Ii sáhte dadjat ahte goappáge čilgehus lea eambbo riekta, go seammá fenomena sáhtta ipmirduvvot goappát láhkái. Ipmárdus lea dávjá čadnon geahččansadjái. Viidásit čilge Porsanger (2007) ahte dan sivas ferte dutki čielggadit iežas metodologalaš välljejumiid ovdal álgá dutkanbargguin. Metodologiija doaba čilge mo dutkanbargu lea jurddahuvvon čađahuvvot. Dutki posišuvdna dahje geahččansadji mearrida maid galgá geahččat ja maid ii galgga geahččat. (Kuokkanen 2009: 184). Nástealmmi ovdamearkkain sáhtta maid govvidit mo iešguđetlágan álgoálbmogat dulkojit seammá ášši mángga ládje.

Dovdomearkkat álgoálbmotdutkanii leat ahte kultuvra, vierut ja árvvut galget vuhtiiváldot, ja gáibiduvvo dohkálaš dutkanvierru. Dutki ferte leat guovddázis dutkosis, vaikko oassálastit. Dát vuolgá makkár dutkanmetoda dutki vällje atnit. Dutkan ferte leat relevánta álgoálbmotdutkan ektui, ja ferte dahkot sierra lágan struktuvrraid vuodul (Chilisa 2012).

Dei, Hall ja Rosenberg čujuhuvvon Joks (2007) ballet ahte álgoálbmotmáhtu ii sáhte oaidnit dušše báikkálaš fenomenan. Dát máhttu rasttilda sihke kultuvrralaš ja historjjálaš rájáid ja geográfalaš sajiid. (Joks 2007; Dei, Hall ja Rosenberg 2000). Álgoálbmotmáhtu lea álbmoga joavku ieš čohkken sihke historjjálaš ja dálá vásáhusaid bokte. Ođđa máhttu fuomášuvvo oahppanproseassa bokte doložiid birra, ja dat dahká álgoálbmotmáhtu soddjilis dan sadjái go stirdon máhttun. Álgoálbmotmáhtu mihtilmasvuodát leat máhtut mat leat háhkkojuvvon guhkit áiggi ássama oktavuodas

vissis guovlluin. Máhttu čujuhuvvo árbevirolaš norpmaide ja sosiála árvvuide, seammás go čujuhuvvo miellagovahallamiidda mat láidestit, organiserejit ja heivehit olbmuid eallima, ja dahket sin máilmmi áddehahttin. (Joks 2007; Dei, Hall ja Rosenberg 2000: 4–6.)

3.2 Kvalitatiivvalaš dutkan

Postholm (2010) čilge ahte kvalitatiiva dutkan sisttisdoallá guorahallat olmmošlaš proseassaid duohta diliin. Kvalitatiiva dutkan lahkona máilmmi vuoi ipmirdit, válddahit ja muhtomin čilget sosiála fenomenaid siskkobealde, dutkanoasseváldiid perspektiivvas (Nilssen 2014: 13).

Kvalitatiiva dutkamis háhká dutki alces dieđu, oppalaš ipmárdusa ja čiekŋuda materiálaide. Dáinna metodain sáhtá lahkoni fáttá eambo persovnnalaččat go kvantitatiiva dutkanmetodain, man Johannesen (2016) čilge lea beroštuvvon lohkat man galle fenomena leat. Kvalitatiiva metoda lea erenoamáš ávkkálaš jus galgá guorahallat fenomena maid servodat ii dovdda nu bures, ja mii lea unnán dutkojuvvon, ja go guorahallá fenomena maid háliidit ipmirdit buoret.

Válljejin kvalitatiivvalaš metoda dutkamii, go háliidin oaidnit mo informánttat ieža vásihit oahppama, ja vejolašvuoda čohkket informánttaid persovnnalaš vásáhusaid oahpahusas.

3.3 Akšuvdnadutkanvuđot bargovuohki

Ulbmil dutkamiin lea guorahallat mo oahpaheaddjit sáhttet fievrredit sámi árbevirolaš máhtu skuvlaárgabeaivái. Dáinna bargguin háliidan dutkat ja pedagogalaččat ovdánahttit sámi skuvllaid oainnu ja jurddašemi das mo ávkkástallat báikkálaš olbmuid máhtu. Vuodđun dán dutkamuššii lean atnán akšuvdnadutkama. Ággan manin gohčodan iežan dutkama akšuvdnadutkanvuđot bargu, lea go mus ii leat áibbas čielga akšuvdnadutkan, muhto lea sullii seammá ulbmil. Mus eai leat mánggat oahpaheaddjit fárus, ja in beasa nu guhkes áiggi badjel čadahit dutkamuša go livččen háliidan. Lean válljen ieš leat searvvis dán dutkamis, ja dat gáibida ahte nagodan iežan maid guorahallat ja ipmirdit manin dahken iešguđet válllejumiid.

Akšuvdnadutkama pedagogalaš áigumuš lea ovdánahttit ja dokumenteret máhtu, mas lea mearkkašupmi oahpaheaddjeprofešuvnna fágasurggiid iešguđet áigeovdilis áššiin (Hiim ja Hippe 2009: 202). Sáhtta dadjat ahte bargu galgá buktit ovdán máhtu mii čalmmustahtta báikkálaš áššiid, mat leat guovddážis báikkis gos čadahuvvo akšuvdnadutkan. Dán vuogi sáhtta maid válldahallat nu ahte čatná oktii praktihkalaš doaimma ja jurddašeami dahje refleksuvnna dán doaimma birra. Dutkanmállii gullá háhkat dieđu dan birra, mii dáhpáhuvvá práksisiid ođasmahttinproseassas. (Balto 2008: 18.)

Go oahpaheaddji pedagogalaš ovdánahttinbargu dahkko ja dokumenterejuvvo systemáhtalaččat relevántta dutkankritihkaid vuodul, de sáhtta dan gohččodit pedagogalaš akšuvdnadutkan (Hiim ja Hippe 2009: 196). Muhtin áigumušat mat gusket sihke ovdánahttinbargui ja akšuvdnadutkamii leat ahte ohppiid oahppanvejolašvuodát buoriduvvojit, oahpaheaddjit ovdánahttet iežaset máhtu didaktalaš hástalusain, bargoskihparat ja oahppit geat leat mielde doaimmain ohppet ovdánahttinbargguin ja maiddá skuvla ja bargosajit ohppet. (Hiim ja Hippe 2009: 202).

Hansson refererejuvvon Furu (2013: 47) lea čilgen muhtin dovdomearkkaid akšuvdnadutkamis. Lean ieš jorgalan doahpagiid sámegillii.

- *Praktihkalaš ásaheapmi.* Akšuvdnadutkama vuolgga lea “duohta váttisvuodain” práksisis.
- *Rievdan.* Rievdan oidnojuvvo integrerejuvvon oassin dutkamis, sihke vuohkin mo čoavdit váttisvuodaid, muhto maiddá oážžut buoret ipmárdusa fenomenai.
- *Johti proseassa.* Dutkan addá vejolašvuoda ovttahttimii, mii fas addá vejolašvuoda rievdamii, mii implementerejuvvo ja evaluerejuvvo vuolggasadjin viidasit oahpuide.
- *Oassálastin.* Oasseváldit leat guovddážis dutkanproseassas. Sin aktiivvalaš oassálastin lea huksejuvvon ovttasbarggu, lotnolas oahppama ja oktasaš gelbbolašvuodaovdáneami vuodul.
- *Ollislašipmárdus váttisvuodas.* Akšuvdnadutkamis galgá leat vuolggasadji sihke praktihkalaš váttisvuodačoavdimis ja teoriijaovdáneamis. (Furu 2013: 47.)

Dán vuogi sáhtta maid válddahallat nu, ahte čatná oktii praktihkalaš doaimma ja jurddašemi dahje reflekšuvna dihto doaimma birra. Dutkanmállii gullá háhkat dieđu dan doaimma birra, mii dáhpáhuvvá práksisiid ođasmahttinproseassas. (Balto 2008: 18.)

Akšuvdnadutkama dovdomearka lea ahte oahpaheaddjit ieža álggahit nuppástuhttimiid, sin iežaset ideaid vuodul. Sii leat álggaheaddjit (initiators) oahpuid ja oahppamiid ođasmahttimis, eaige dušše čađaheaddjit (implementators) geat ollašuhttet earáid ideaid. (Balto 2008: 19; Feldman & Atkin 1995: 127-132.) Akšuvdnadutkamis galggašii mánggagardde beassat geahččalit seammá bargat. Juohke háve go lea čađahan doaimma de ferte reflekteeret ja árvvoštallat, dáinna lágiin sáhtta ovdánahttit ášši maid lea dutkame.

Dutki bohtá álo leat oassin sosiála máilmmis maid son dutká. Go dutki ieš lea dutkanreaidun akšuvdnadutkamis, de berre dutki jurdagiid ja láhttema maiddá guorahallat seamma ládje go dutkanoasseváldiid jurddaheami ja láhttema. Dutkis ii leat riekti akto dulkot duohtavuoda. (Olsen ja Postholm 2009: 24.) Dutki duppallolla akšuvdnadutkanprošeavttain gáibida rabasvuoda, rehálašvuoda ja refleksivitehta (Olsen ja Postholm 2009).

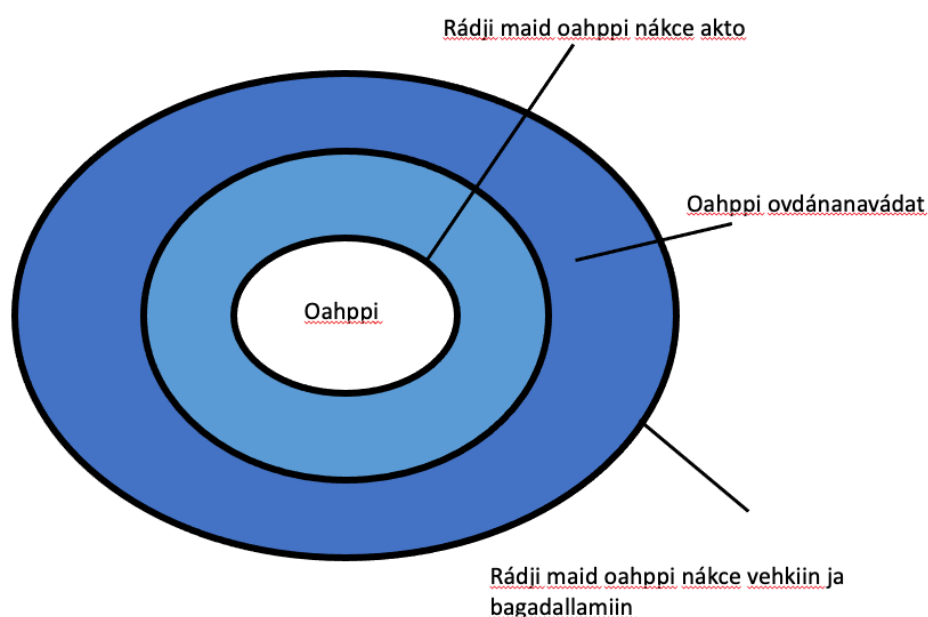
Dán barggus adno akšuvdnavuodotoahpaheapmi vuoi sáhtán ovdánahttit pedagogalaš doaimmaid skuvllas guoskevaččat árbevirolaš máhttui. Akšuvdnaoahppama bokte besset oassálastit buktit ovdan vásáhusaid, reflekšuvnnaid ja hástalusaid. Dáinna lágiin geahččalan maid ovdánahttit čovdosiid mat galggaše veahkehit árbevirolaš máhtu oaččuhit skuvlaárgabeaivái.

3.4 Oahpponeavvu ovdánahttin ja oahpahus

Lean dán masterčállosa oktavuodas hábmen e-girjjii man lean gohčodan “Oasážat doložis”, mii lea hábmejuvvon duohta eallinvásáhusaid vuodul muhto lean muhtin sajiid šaddan veahá heivehit fearána.

Gávnojit ollu vuogit bargat digitála gealbbuiguin, muhto jus ii leat jurddahuvvon didaktihka, de lea stuora riska ahte digitála oassi báhcá veahá sierranassii (Solheim

Karlsen 2018: 123). Dákkár barggaid oktavuodas lea dehálaš ahte oahpaheaddji hálddaša digitála máilmmi. Digitála gelbbolašvuohta lea máhttu, čehppodat ja guottut mat dárbbahuvvojit atnit teknologiiija reflekterejuvvon vugiin čoavdit iešguđet bargobihtáid iešguđet dilálašvuodain (Instefjord 2016: 113). Digitála didaktihka vuodđuduvvo Vygotsky sosiokultuvrralaš oahppanteoriijas proksimála ovdánavádagaga birra (gč. Govva 1). Dát čilgehus sisttisoallá ahte Vygotsky oaivvilda máhtu ja gealbbu ovdáneapmi lea sorjavaš earáiguin ovttasdoaimmat. (Imsen 2010: 259.)

Govva 1: Dáinna govvosiin geahččalan čájehit mii lea oahppi ovdánavádat. Gávdnen gova Imsen (2010: 259), muhto lean ieš jorgalan ja hábmen sámegillii. Hábmen: Ellen Oline Eira

Dát mearkkaša ahte oahppan dáhpáhuvvá go oahppit ja oahpaheaddjit ovttasbarget ja oahppan vásihuvvo čiekŋaleappo, seammás ohppet maid teknologiiijain eaige teknologiiijas. (Johanson & Karlsen 2018: 14.) Digitála teknologiiijas skuvllas lea leamaš hástalus implementeren ja iešguđet digitála teknologiiijaid geavaheapmi, mat dávjá dáhpáhuvvat skuvlla premissaid vuodul ja danin sáhttet álkit šaddat dušše váddásit čállin- ja rehkenastinmašiinnat dahje geasuheaddji ovdanbuktimat (Erstad 2016: 122). Solheim Karlsen (2018: 123) čujuha ahte sihke Giæver, Johannesen ja Øgrim (2014) ja Krumsvik (2016) cuiggodit ahte digitála gealbbuiguin bargan dahkko

veahá soaittáhagas, go leat sorjavaččat sihke suohkanekonomiijas ja oahpaheaddji beroštumis ja digitála máhtus.

Digitála bargoneavvuid geavaheami luohkkálanjas sáhtá buktit iešguđetlágan dilálašvuodaid. Spurkland (2018) lea čilgen guokte čuoggá maid son oaidná dehálažžan go teknologiiija váldo atnui luohkkálanjas:

1. Ásahit digitála teknologiiija ii leat iešalddis dáhkáduš positiivvalaš rievdamii. Ferte maid dáhpuhuvvat heiveheapmi práksisii, nappo vuohki mo doallá oahpahusa. Jus joatká nu go ovdal, de lea bahá ahte lea dušše háhkan alces ođđaáigásaš čállinmašiinna.
2. Kvalitehta le oahpaheaddji duohken– oahpaheaddji ferte máhttit iežas fága, máhttit didáktalaččat jurddahit ja oahppi oahppan ferte leat váldofokus.

Digitála oahpahusain lea unnán olahuvvon, jus oahpaheaddji lohka ja jearra gažaldagaid digitála oahppogirjjiis, ja ohppiid bargu lea välljet rievttis vástádusa. Muhto jus oahppit ožžot iešheanalaš bargobihtáid mat addet sidjiide dutki rolla, gos besset ohcat sisdoalu ja ovttasbargat eará ohppiiguin, de digitála oahpponeavvu sáhtá addit ohppiide viiddis oahppanvejolašvuoda. (Sørum Michaelsen 2019: 17.) Spealun, main historjjálaš konteksta ja mat leat historjjálaš narratiivvaid vuodul huksejuvvon, sáhtá leat mearkašupmi mo historjá ipmirduvvo ja mo historjá konstruerejuvvo (Bergum Johanson 2018: 107). Vestøl ja earát (2007: 194) oaiivildit ahte oahppama hábmen lea mo oahpahus ovdána ja manifesterejuvvo ohppiide, mii ihtá oidnosii ja hábme oahppandoaimmaid ja objeavttaid. Doaimmaid objeavttat leat mearriduvvon das makkár sisdoallu bargguin lea, mo resursageavaheapmi lea ja mo dát lea veahkkin hábmemeh ohppiid máhtu.

Oasážat doložis e-girjji vuodul lean hábmen njeallje akšuvnna, ja geahččalan daid ovttá klássas nuoraidskuvlla dásis. Oahpahus lea plánejuvvon njealji diibmui, ja akšuvnnat dáhpuhuvvet guovtti vahkku sisa. Lea ain okta oahpahusdiibmu hávális, ja dat bistá 60 minuhta. Álgojurdda lei guovtti klássas čađahit akšuvnmaid, muhto Covid-19 dihte gárten gáržžidit akšuvnmaid ovttá klássii. Guokte vahkku ovdal go álggahin akšuvnmaid, dollen diehtujuohkima klássas ja sáddejin ohppiid mielde reivve

váhnemiidda (gč. Miellodus 4). Dán reivves besse váhnemat mearridit galgá go mánná searvat oahpahuš áicamiidda ja jearahallami.

3.5 Dutkanoasseváldit

Álggus ledjen plánen jearahallat vihtta gitta čieža oahppi, muhto fuomášin ahte lea beare optimisttalaš jurdda go juohke jearahallan galgá transkriberejuvvot ja materiála analyserejuvvot. Lean sihke ovdal ja barggadettiin šaddan váldit muhtin mearrádusaid barggu ráddjema ektui. Jearahallamiid dáfus šadden dađistaga eanet ráddjemiid dahkat, go háliidin dutkamii oažžut sihke oahpaheddjiid, ohppiid ja árbevirolaš máhtu guddit. Dađistaga go bargu ovdánii ja ožžon bajilgova áiggi ektui, šadden mearridit ahte in oahpaheddjiid jearahala ja dušše ovtta árbevirolaš máhtu guoddi jearahallat dutkamii. Veardidin ahte dáinna mearrádusain oáččun čiekŋalit ságastallama informánttaiguin fáttá birra.

Informánttaid rekruteremis kvalitatiiuvlaš dutkamiidda lea čielga mihttu, danin ii leat heivvolaš soaittáhagas válljet olbmuid (Johannessen ja earát 2016: 113). Ledjen ovdagihtii mearridan muhtin eavttuid maid vuodul válljet makkár ohppiid jearan searvat jearahallamiidda. Mun hábmejin guokte eavttu, maid oahppit fertejedje deavdit ovdal jerren sin searvat dutkanprošektii:

1. Informánta ferte searvan oahpahušdiimmuide
2. Son guhte searvá ferte duostat oaiviliid buktit ovdan.

Dáinnalágiin in leat válljeme dušše sin geat leat viššalat bargat ja beroštit fáttás, go háliidan gullat iešguđetlágan vásáhusaid. Sin geat iešguđet sivaidda geažil eai leat searvan oahpahušsii, eai sáhte diehttelas searvat jearahallamiidda ge.

Dutkamii mun háliidin ohppiid fárrui dan sivas go áigon gullat ja oaidnit mo sii vásihit e-girjjiin bargat. Ledjen álggu rájes juo mearridan jearahallat ohppiid, sin geaidda dát girji duodaid lea oaivvilduvvon. Covid-19 njuolggadusaid dáfus in beassan jearahallat ohppiid gullevaččat iešguđet skuvllaide ja klássaide. Oahppit gullaba seamma klássa. Dainna ákkain ahte doalahit iežan informánttaid anonyman, de válljen ahte in muital gallát luohkká oahppit leaba. Ohppiid geaid lean jearahallan gohčodan oahppi 1 ja oahppi 2 doalahit ohppiid anonyman ja seammás álki earuhit goabbá dajai maid.

Livččen sáhttit bidjat ohppiide namaid, muhto in hálit lohkki navdit makkár sohkaheallái leaba gullevaččat.

Válljejin Hálden Elmiinna Ellen Anne, masterdutkanii informántan go son lea árbevirolaš máhtu guoddi. Nu mo lean ovdalis namuhan, de lea son leamaš dehálaš gáldu árbevirolaš máhtu bealis go lean čállán eksámeniid ja čállošiid studeanttaáigodagas. In hálit Hálden Elmiinna Ellen Anne anonymiseret, WINHEC (2018) standárddaid vuodul galgá árvvusatnit vuorrasit olbmuid ja gudnejahttit sin máhtu dego sii leat kultuvrralaš servodaga filosofat ja professorat. Hálden Elmiinna Ellen Anne namma galgá čállon aivve sámi dadjanvuohkái.

3.6 Jearahallamat, dutkibeavegirji ja áicamat

Válljejin kvalitatiiivvalaš dutkanvuogi go mu mielas lea dehálaš persovnnalaččat deaivat informánttaid, de lea vejolaš gullat sin vásáhusaid seammás go oainnán olbmo go muitala. Doaivvun lea álkit oažžut oktavuoda informánttain, ja sávamis de muitalit rahpaseappo iežaset jurdagiid ja vásáhusaid munnje. Lea maid vejolaš čuovvulan gažaldagaid divvut, jus lea dárbu. In áiggoše dušše čilgehusa dilis, muhto oažžut gova informántta ipmárdusas, mo son vásiha njálmmálašárbevieu digitálahámis.

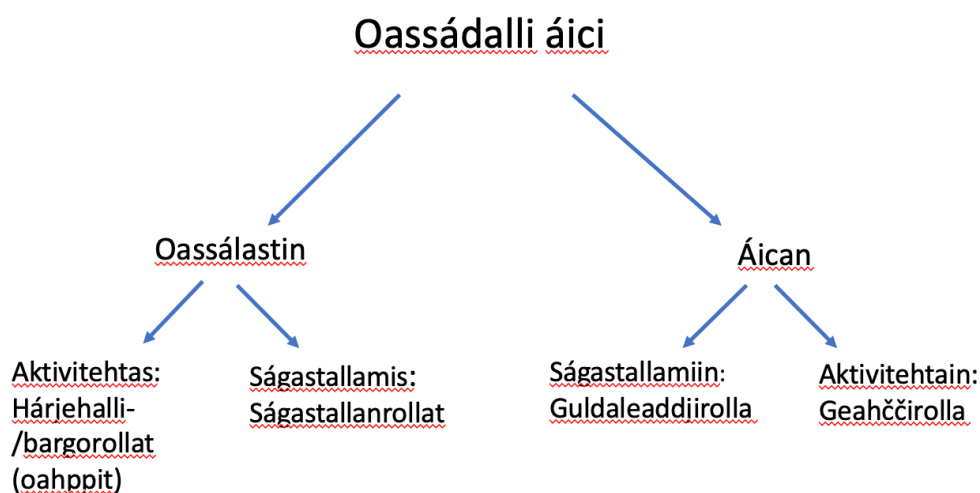
Gávdnojit guovttelágan kvalitatiiiva jearahallamat. Ii strukturerejuvvon jearahallan, mas lea rabas ságastallan, ja hui strukturerejuvvon jearahallan, mas gažaldagat leat mearriduvvon ovdagihtii. Jearahallanvuohki mii lea dábálemos kvalitatiiivjearahallamiin lea seaguhus dán guovtti vuogis, muhtin muddui strukturerejuvvon lahknanvuohki, nu gohčoduvvon semistruktuvrralaš jearahallan. (Kvale ja Brinkmann 2015: 46.)

Mu jearahallamiin šaddá semistruktuvrralaš hápmi ja boadán ovttá informántta hávális jearahallat. Semistruktuvrralaš jearahallamis leat fáttát biddjon ovdagihtii, ja dutki lea ráhkadan jearahallanskovi mas bohtá ovdán man birra áigu jearahallat. Dutki atná jearahallanskovi doarjjan jearahallamis, dájvja son čuovvu informántta muitaleami. Informánta galggašii dovdat ahte lea lunddolaš ságastallan ja sáhtta lasihit juoidá jus álggos vajálduhtte muitalit juoidá, sávamis informánta dovdá oadjebasvuoda ja duostá ovdanbuktit iežas oaiviliid ja jurdagiid. (Kvale ja Brinkmann 2015: 156-157.) Dáinna

jurdagiin válljejin álgit jearahallamiid ságastallat árgabeaivválaš dáhpáhusaid birra, ovdal jorahin sága jearahallamii.

Kvalitatiivvalaš jearahallamiid oktavuodas ávžžuhuvvo báddet jearahallamiid. Dutki beassá de giddet fuomášumi dasa maid informánta hupmá. Dutki ii dárbbat čállimii bidjat návccaid, beassá eambo oasálastit ságastallamis ja čuovvulit gažaldagaiguin jus lea dárbu. (Kvale ja Brinkmann 2015: 205-206.) Goappaš oahppit ja sudno váhnemat mihte ahte bádden jearahallamiid. Lohpidin anonymitehta ja ahte sihkun báddemiid go gearggan dutkanbargguin.

Oassádalli áici dovdomearkkat leat ahte dutki oážžu lagas oktavuoda singuin geaid dutká, das leat sihke oktavuodát ja áicamat vuodđuduvvon luohhtevašvuhtii (Tiller 2006: 58). Go lea oassádalli áici, de šaddá dutki oassi birrasis gos áicamat čađahuvvot. Sii geat servet leat maid ovdalgihtii ožžon dieđu ahte galgá čađahuvvot áican. (Johannessen ja earát 2016: 133). Lean válljen čađahit áicamiid vaikko ieš čađahan oahpahusa, ja dainnalágiin šattan oassádalli áici. Dákkár áicamiid čađahit lea erenoamáš ávkkálaš go galgá studeret dáhpáhusaid dahje proseassaid mat dáhpáhuvvet oanehis áiggi badjel dahje dáhpáhusat mat dáhpáhuvvet dávjá (Johannessen ja earát 2016: 134). Oassádalli áican sáhtta juhkot njeallji oassái (Wadel 2014: 52).

Govva 2: Lean Wadel (2014: 52) vuodul ráhkadan govvosa sámegeallii mas čájeha rollaid oassádalli áicis.

Áiccadettiin dutki lonohalla dáid njeallji rollaid gaskkas, sorjávaš makkár dilálašvuoda ain áicá. Áican sáhtá geavahuvvot dievasmahttin metodan vuoi oažžu vástádusaid čuolmmaide, dahje guorahallat daid eará perspektiivvas (Johannessen ja earát 2016: 129). Mu áigumuš áicamiin lea dievasmahttit vástádusaid maid oahppit eai soaitte ieža oaidnit. Johannessen ja earát (2016) čilgejit ahte lea ovdamunni oahpásmuvvat surggiin ovdal čađaha áicamiid, dađi buoret dovddat suorggi ovdagihtii, mađi álkit lea lunddolaččat čađahit áicamiid. Oainnán ovdamuniid áicamiid oktavuodas go lean ovdagihtii oahpis ohppiide, de eai soaitte váruhit maid sii dadjet ja mo sii láhttejit. Luohttevašvuolta lei juo huksejuvvon ovdalgihtii, ja oahppit sáhtte jerrat mus gažaldagaid dutkamusa birra.

Go galgá áicat dihto áššiid, de lea lunddolaš háhkat dutkibeavegirjji alces. Slettebø (2004) geavahii dutkibeavegirjji mas ledje njeallje oasi: áican-, metodalaš, teorehtalaš ja persovnnalaš notáhtat. Mu mielas lei dát hui vuogas hábmen dutkibeavegirjjis, ja lean válljen seamma hámi dutkibeavegirjái. Dáinna hámiin lea maid álkit earuhit makkár jurdagat gullet gosa.

3.7 Barggu analysavuohki

Dán oassekapihttalis čilgen ja ákkastalan analysavuogi maid lean geavahan. Čilgen maid mo lean transkriberen barggu čađahan.

Kvale ja Brinkmann (2015:205) vuodul transkriberet mearkkaša nuppástuhttit, molsut ovttá vuogis nubái. Transkriberema sáhtá čilget ahte jorgalit njálmmálašgiela čállingillii. Lean geahččalan jearahallamiid transkriberet njuolga mañnel go lean čađahan daid, dalle lea ain jearahallan muittus ja lea álkit bargat dainna. Lean dihtomielalaččat válljen álggos gárvet ohppiid jearahallamiid, ovdal go jearahallen vuorrasit olbmo. Válljejin nu vuoi sáhtán buoret fokusa bidjat iešguđet jearahallamiidda, ii ge leat nu bahá sehkket iešguđet dieđuid mat bohtet ovdan jearahallamiin. Lean jearahallamiid transkriberen nu vuđolaččat go dovden dárbbu. Ohppiid jearahallamat eai bistán nu guhka, gaskkal 15-20 minuhtta goabbáge. Mun dovden ahte ságastallamat manne bures ja ožžon vástádusaid sudnos. Go jearahallen Halden Elmiinna Ellen Anne, de ledjen mearridan ahte son oažžu geavahit dan áiggi maid dárbbasa. Dáinna vugiin doaivvun sutnje lei álkit mitalit, muittašit ja fuomášit

iešguđet fáttáid birra. In ge mun váldán stivrejumi ságastallamis, mun dikten su hupmat ja munnos lunddolaččat jorre sáгат iešguđet fáttáid siskkobealde.

Guorahallanvuogi maid lean válljen geavahit dán dutkama oktavuodas lea kvalitatiivvalaš guorahallan. Go gárvejin materiálačoaggima ja transkriberema, de álggii bargu kodet ja kategoriseret materiála maid ledjen čohkken. Rabas koden mearkkaša identifiseren, koden, klassifiseret ja bidjat nama daidda deháleamos minstariidda materiálas. Dát mearkkaša guorahallat váldosisdoalu jearahallamiin, čállosiin ja áicamiin vuoi sáhtta mearridit mii lea signifikánta. (Nilssen 2014: 82.) Go kodet galgen, de geahččalin buot materiála čohkket ovttá sadjái. Oidnen Eira ja Bæhr Hætta (2020: 35) masterčállošis vuogi mo čohkket materiála ovttá sadjái go lea bargame kodemiin ja kategoriseremiin. Soai leigga ráhkadan stuora plakáhtaid ja heŋgen daid seaidnái, dáinna vugiin beasaiga čađat gaskka geahččat plakáhtaide. Dát vuohki orui munnje heiveme, ja mearridin ráhkadit plakáhta maid heŋgen seaidnái. Kategoriijaid hábmen lei veahá eanet hástaleaddji go koden bargu, go kategoriijaid galgen fuomášit de gáibiduvvui ahte ieš oidnen mat leat oktasáččat juohke kodemis ja seammás fertejin jurddahallat makkár kategoriijat leat dárbbaslaččat ja heivvolaččat mu bargui. Koden muttos lea teoriija veahá duogázis, muhto kategoriseren muttos teoriija boahá veahá eanet oidnosii. Dutki ferte máhccat teoriijai vuoi gávdná oaivila materiálas, geavahit teoriija vuoi oaidná čanastagaid gaskkal dehálaš sániin ja dadjamiin, dat maid lea koden ja dat masa lea bidjan nama. (Nilssen 2014: 99.)

3.8 Dutkiposišuvdna

Kombinašuvdna go oahpaheaddji ja dutki lea seamma olmmoš sáhtta buktit hástalusaid mat eai čuožžilivčče go dát guokte rolla leaba juhkon goabbat olbmui (Furu: 55). Lea erenoamáš dehálaš oahpaheaddjis lea ehtalaš diđolašvuolta iežas oahpaheaddjeámmáha ektui (Postholm ja Jacobsen 2016: 134). Oahpaheaddji gii jođiha oahppandoaimma váikkuha ohppiid oahppanbohtosa ja láhttema. Oahpaheaddji lea ieš okta oassi konteavsttas gos oahppit ohppet. Seammás galgá oahpaheaddji oahppat áššiin mas vuodđun lea su iežas oahpahuš. (Furu: 69.) Dát jurdagat leat mus leamaš vuolggasadjin das go álgen háhkat materiála masterdutkanmuššii, ahte muitit earuhit oahpaheaddji ja dutki rolla.

Dasálassin, mus lea seamma vuolggasadji go maid Nystad (2003: 13) čilge ahte informánttat ja dutki juogadit kultuvrralaš duogáža ja seamma etnalaš gullelašvuoda. Mus ja ohppiin lea siskkáldas oktavuoha guhtet guoibmámet mat báidnojit iešguđetláganvuodain, muhto go dážaservodagain lea oktavuoha, de min oktavuoha albmana. Mun lean šaddan bajás ja orron olles iežan eallima dutkanguovllus, sámegiella lea eatnigiella ja lunddoleamos munnje leamgulahallat sámegillii. Chilisa (2012) čilge ahte relašuvdna olbmuid lea dehálaš dutká. Álgoálbmot servodagas leat dehálaš aspeavttat árgabeaivválaš eallinvásáhusat. Lea dábálaš dearvvahit olbmuid ja jearrat earret eará ruovttubáikki ja fulkkiid birra, go dutki dovdá dáid vieruid lea sus juo oktavuoha olmuiguin. Go mun ovdalaččas dovddan iežan informánttaid ja sin sogaid, de soaitá sis stuorat oadjebasvuoha munnje muitalit árgabeaivválaš áššiid birra maid sii vásihit. Nystad (2003: 36) čilge mávssolažžan go diehtoaddi ja jearahalli beassaba ságastit eatnigillii, dat sáhtá dagahit unnit hušša ja sáhtá veahkkin oažžut johtu jearahallamiid. Viidásit son čilge go gullá seammá kultuvrii ja hupmá seammá giela, sáhtá garvit “moalkás lassiváttisvuodaid”. Jus mun livččen dán dutkamuša galgan čadahit dárogillii dahje eará gielaide go davvi-sámegillii, de livčče sáhttit čuožžilit váttisvuodát go sánit maid anán e-girjii soaittášii váttis jorgalit eará gielaide.

Nystad (2003: 21) čilge ahte sáhtá šaddat váttisvuohčan go leat dutkii iežat minoritehtakultuvrras, go diehtoaddit sáhttet addit dieđuid maid eai livčče addán olggobealde dutká. Viidásit deattuha Nystad (2003) ahte dutkii ferte árvvoštallat makkár dieđut berrejit boahit albmosii, ja man muddui dát dieđut berrejit boahit oidnosii dutkamis. Dutki ferte leat diđolaš iežas sajádaga ja dovdat servodaga norpmaid, makkár dieđuid lea dohkálaš ovddidit dutkiservodahkii ja mat galget bissut diehtun dušše fal sámi servodagas. Sápmelaččaid ja dážaid gaskavuoha ii leat goassege leamaš neutrála. Nu guhkás maŋás go historjá čájeha, de leat dážat atnán sápmelašvuoda heajut árvvus. (Balto 1997: 34.) Go dákkár diehtu lea dutkis, de lea maid ovddasvástáduš váruih vuoi dutkamušain ii duolmma iežas álbmoga.

Masterdutkamušain háliidan addit sámi servodahkii ruovttoluotta ođđa vugiid mo fátmastit njálmmálaš árbevieru lunddolaččat árgabeaivválaš dilálašvuodain, ja sávan maid ahte dutkamušain nannen sámi skuvllaid ja sámi servodaga oktavuodaid. WINHEC (2018) gáibádusaid vuodul gáibiduvvo ahte go dutká álgoálbmogiid, de galgá árvvusatnit máhtu okta oassin ealli ja dađistaga heivehuvvon vuogádagas, mas

lea vuodđun ovdešáigi. Seammás galgá beassat dálááiggi joatkkašuvvot ja boahhteáigái nannejuvvot dutkamuša bokte.

Kuokkanen (2009) čilge eamiálbmot árvvui ja máilmmioainnus dávjá deattuhit oktiigullelašvuoda ja gaskavuodaid mearkkašumi, ja buot mii gávdno máilmmis eandalitge eatnamii/birrasii. Gaskavuodain maiddá vuoiŋgalaš máilbmái leat doaimmat, vierut ja dieđut guovddážiis. Dát lea stuora erohus oarjemáilmmi diehtaga perspektiivvaide.

3.9 Ehtalaš árvvoštallamat

Dutkanproseassas lea čadaáiggi dárbbalaš árvvoštallat ehtalaš beliid barggus, álggu rájes das go hábmegođát dutkangažaldaga dassáži go leat geargan guorahallame bohtosiid. Sámi Allaskuvllas lea standárda dieđihit masterbargguid Norgga dutkandáhta guovddáži/ NSD (Norsk senter for forskningsdata, 2020). Dáinna lágiin sihkkaraste ahte dutkamušat mat čadahuvvojit Sámi allaskuvllas leat dohkálaččat, ja oainnán erenoamáš dárbbalažžan go doppe dávjá dutkojuvvo sápmelaččaid birra. Sápmelaččat leat álgoálbmot ja ferte várrogasat meannudit sin árvvuid ja kultuvrra ektui, lea maid dehálaš váruhit anonymitehta go álbmot ii leat nu stuoris. Go NSD:ai dieđiha iežas dutkamuša, leat gáibádusat maid ferte deavdit ovdal go bargu dohkkehuvvo.

Seammás čuovun WINHEC (2018) dutkangáibádusaid, go Sámi allaskuvla lea miellahtun eamiálbmot alitoahpahusa fierpmádagas ja čuovvu daid dutkanstandárddaid maid vuodul eamiálbmoga dieđuid oamasteapmi galgá sihkkarastojuvvot (WINHEC 2018). Rádjema dihte ovdanbuvttán dás osiid standárddain maid oainnán gusket njuolgut mu dutkamuššii. Álgoálbmogiin lea riekti ealáskahttit, atnit, ovdánahttit ja fievrridit boahteveš buolvvaide sin historjjá, giela, njálmmálaš árbevieruid, filosofijjaide, čálavugiid ja girjjálašvuoda, ja maiddá čujuhit ja doalahit sin iežaset namaid servodagaide, báikkiide ja olbmuiide (WINHEC 2018: 8). Deattuhuvvo maiddá WINHEC (2018: 8) ahte álgoálbmogiin lea riekti vuodđudit ja dárkkistit sin oahpahusvuogád mat fáallet oahpahusa sin gillii, vugiid bokte mat lea heivvolaččat sin árbevirolaš oahpahan- ja oahpanvugiide.

Go empiriija čoaggin guoskkaha ohppiid, de sáddejin diehtajuohkin báhpira ruovttuide ja miehtanjulggaštusa masá váhnemat vuolláičálle (gč. Miellddus 4). Veardidin ahte lea dehálaš mun ieš čilgen ohppiide dán dutkamuš birra ja sii galget ieža sáhttit mitalit munnje maid jurddašit oasálastima birra. Lea dehálaš sihke iežan, dutkama ja ohppiid dáfus čielggadit makkár rolla mus lea luohkkálanjas go dutkan čađahuvvo. Nu mo ovdalis namuhuvvon de lean anonymiseren ohppiid geaid jearahan masterdutkanušas, in ge almmut sudno agi, suddjen dihte sudno vai eaba dárbbat ballat earát oidnet sudno jurdagiid.

3.10 Dutkama jáhkehahttivuohta ja dohkálašvuohta

Dutkanbarggu čađaheamis ja čállimis lean šaddan mánggaid árvvoštallamiid ja välljejumiid dahkat. Diehtelas livččen sáhttit mánga eará ládje dahkat dán dutkamuš dáfus, mánga lean fuomášan mo livččen sáhttit buoridit dutkamuš. Dutkamuš kvalitehta árvvoštallojuvvo jáhkehahttivuođa ja dohkálašvuođa vuodul (Holand 2018: 99). Postholm (2010: 169) čilge fenomenologalaš lahkonaavugiin reliabilitehta ahte lea sáhka dutkamuš jáhkehahttivuođas. Christoffersen ja Johannesen (2012: 23) čálliba ahte reliabilitehta dávjá árvvoštallojuvvo das mo empiriija lea čohkkejuvvon ja mo dutki lea dainna bargan. Reliabilitehta mearkkaša ahte dutkan čájeha seamma bohtosiid juohke háve go čađahuvvo (Danielsen 2013: 147).

Reliabilitehta lea dárbbášlaš, muhto ii doarvá eaktu validitehtii. Validitehta čilge dutkama dohkálašvuođa (Danielsen 2013: 147). Kvalitatiivvalaš dutkamis validitehta mitala man muddui áicamat ja jearahallamt reflekterejit daid fenomenaid maid dutkamis háliidit geahččat. Nu mo namuhuvvon validitehta čájeha dutkama dohkálašvuođa, pedagogalaš mihtideamis árvvoštallojuvvo man muddui teasta mihtida dan maid galgá mihtidit. Jus dutkanbohtosiid sáhttá sirdit eará kontekstii, de dat nanne dutkama jáhkehahttivuođa. Validitehtas lea maid sáhka dutki persovnnas ja su morálalaš iehčanasvuođas. (Kvale ja Brinkmann 2015:276.)

Kvale ja Brinkmann (2015) divvuba reliabilitehta ektui gažaldaga dutkii ja jearranvugiid oktavuodas, jearrá go dutki oaivugas gažaldagaid mat sáhttet váikkuhit vástádusaid? Semistruktuvrralaš jearahallamiid mihttu lea ovdanbuktit informánttaid čilgehusa, muhto gažaldagat sáhttet aŋkke báidnojuvvot dutki ipmárdusas. Dán

dutkanbarggus lean atnán kvalitatiiva semistruktuvrralaš jearahallanvuogi. Nu mo ovdalis namuhuvvon lea jearahallan ságastallan gos sihke jearahalli ja informánta váikkuheaba. Ii sáhte dáhkidit ahte nubbe dutki lei oažžut seammá bohtosa go mun. Dan oktavuodas lean vuđolaččat bargan gažaldagaiguin jearahallamis, geahččalan garvit oaivugas gažaldagaid. Jearahallandilis lean geahččalan leat rabas ja luohtehahti, vai informánttat sávvmis dovde ahte sáhtte vástidit iežaset oaiviliid, ii ge dan maid doivo mun háliidan gullat.

Dat mii dán dutkanbarggus sáhtta váikkuhit reliabilitehtii lea go välljejin informánttaid maid dovddan ovdalaččas. Dát čanastagat sáhttet váikkuhan mo informánttat vástidit jearahallamiin, muhto Covid-19 geažil šadden välljet informánttaid geaid deaivvan beaivválaččat ja ohppiid geat gullaba ovttá klássai. Kvale ja Brinkmann (2015: 20) čilgeba ahte jearahallamiin váikkuhit birrasat informánttaid. Dat maid oainnán ovdamunnin lea go dovddan informánttaid ovdalaččas, in dárbbášan oahpásnuvvat singuin ja sis soaitá luohttámuš ahte máhtán sin vástádusaid dulkot rievttis ládje.

Mu dutkanbohtosat ii sáhte čuoččuhit reflekteeret duohtavuoda. Vaikko ohppiid oaivilat ja jurdagat bohtet ovdan jearahallamiin, de lea mu ipmárdus ja dulkon vuodđun dulkomiidda. Jus háliida generaliserejeaddji vástádusaid, de ferte háhkat informánttajoavkku mii ovddasta buot olbmuid dan áššáigullelaš populašuvnnas (Danielsen 20113: 148). Bohtosat eai sáhte ipmirduvvot dušše dan vuodul mo informánttat áddejit fáttá, dat bohtet maid leat báidnon mu vásáhusaiguin ja dulkomiin. Earát livčče soaitit dulkot bohtosiid eará ládje, ja lean geahččalan oažžut ovdan ahte eai leat dušše mus rievttis vástádusat.

Jearahallanskovit (gč. Miellidus 1 ja 2) leat adnon jearahallamiin, ja lean rabas gažaldagaid vuodul geahččalan oažžut informánttaid persovnnalaš oaiviliid ovdan. Kvale ja Brinkmann (2015) čilgeba ahte kvalitatiivvalaš dutkamis, mas leat dušše moadde informántta, ii sáhte dadjat ahte dát lea duohtavuohhta buot seammalágan joavkkuide. Kvalitatiivvalaš dutkamis lea dohkálašvuohhta eambo sorjaveaš dieđuid girjái vuodas ja dutki máhtu guorahallat, ovdalii go joavkku sturrodagas (Postholm 2010: 164). Ii leat leamaš ge ulbmil sihkkarastit dieđuid mat gokčēt buot sámi servodagaid. Mun oainnán dáinna bargguin baicca vejolašvuoda boktit oahpaheddjiin kreatiivvalaš jurddašemi njálmmálaš árbeviera ektui. Dutkanbarggu mihttu lea

leamaš lohtet ohppiid perspektiivvaid, danin lean välljen ohppiid geavahit informántan. Háliidin seammás masterdutkanmušain gudnejahttit ja čájehit máhttosirddašeami, ja välljejin bovdet fárrui informántta geas lea njálmmálaš árbeviero máhttu. Postholm (2010) čilge ahte dákkár välljemat gievrudit siskkáldas validitehta, das go dutkangažaldagain ja informánttajoavkkus leat čanastagat muhtin ládje. Go árvoštallá olggaldas validitehta dutkamušas, de ferte jearrat sáhtta go dutkamuš leat gustovaš eará dilálašvuodain. Lea go dutkanbohtosiid vejolaš fievrridit dan dáfus ahte «ipmárdus mii ovdánahttojuvvo dihto oahpus, sáhtta maid leat gustovaš eará dilálašvuodain» (Thagaard 2013: 205). Dán dutkamis dat sisttisoallá ahte ohppiid ja vuorrasit olbmo vásáhusat govvidit eará olbmuid oaiviliid mat leat gullevaččat dán fáddái. Das lea sáhka ahte lohkki sáhtta dovdat jurdagiid ja oaiviliid maid informánttat buktet ovdan. Lohkki galgá maid sáhttit dáid dieđuid sirdit dilálašvuodaide gos sáhtta viežžat inspirašuvnna ja jurdagiid maid doalvu viidásit.

4 Bohtosat

Dán kapihttalis ovdanbuvttán bohtosiid dutkamušas; áicamat maid lean dahkan go čadahin oahpahusa, oasit dutkibeavegirjjis maid oainnán relevántan ja jearahallamat maid lean čadahin. Bohtosiid ovdanbuvttán nu go lean kategoriseren daid: e-girji oahpahasas, vásáhusat e-girjjiin, muitaleami ja juoigama lunddolašvuohta árgabeaivvis ja fievrridit njálmmálaš árbevieru viidasit.

Tabella 1:as lean bidjan bálddalaga maid mu informánttat leat vástidan “váldogažaldagain”. Dalle lea álki oaidnit leat go seammalágan vástádušat dán golbmasis, vuoi leat go sis iešguđetlágan oainnut iešguđet áššiid birra. Válljen tabella bidjat álgui vuoi lohkkis lea ovdagihtii govva muhtin ráje bohtosiin maid válddahan dán kapihttalis. In bija juohke háve olles sitáhta vástádussii, muhtomin čálán oanehaččat iežan sániiguin maid informánta vástidii ja nuppe vuoru fas sitáhtat maid soaittán čilgen kapihttalis. Viidasit kapihttalis de bohtet ovdan ollislaš vástádušat maid leat addán, ja muhtin sitáhtat mat addet ipmárdusa informánttaid vástádusaide.

Informánttaid oaidnu váldofáttáide

	Hálden Elmiinna Ellen Anne	Oahppi 1	Oahppi 2
E-girjji doaibma	Oaivvilda ahte lea buorre diliin gos eai leat muitaleaddjit.	E-girji attii sutnje movtta girjjiin beroštit.	Árvvoštalai girjji buorre sidjiide geat eai máhte lohkat albmaládje.
Fearánat árgabeaivvis	Muitá mánnávuoda rájes gullan fearániid árgabeaivvis.	Bargguid oktavuodas muitá buoremusat gullan fearániid.	Muhtomin láve gullat fulkkiin fearániid.
E-girji vuoi fysalaš olmmoš gii muitala?	“E-girjjiin in doaivvo buot muittuid beassat diehtit maid muđui fuobmá dađistaga go muitala fearána.”	Ánnas háliida gullat albma olbmos fearániid, ja doaivu dainna oahppat eambo.	“Jus sáhtášii nu ahte álggos boahtá áhkku muitalit, ja maŋnel bargat dihtoriin. De

			doaivvun oba buorre.”
Luodi lunddolašvuohta árgabeaivvis	Muitala iežas juoigan dan rájes lei skuvlanieiddaš.	Guldala eanaš ođđa áigásaš luđiid main lea musihkka.	Ii nu lunddolaš oassi árgabeaivvis. Lohká gullan ahte lea uldda lávlla.
Lea go dehálaš fievrridit viidásit?	“In leat gal goasse jurddašan ahte muitalemiin barggan dehálaš barggu fievrridit makkárgé árbevirolaš máhtu.”	“Jus eat fievrrret viidásit buot man birra letne dál hupman, de gal doaivvun ahte sámii kultuvra ja feara makkár sámii vuogit sáhttet nohkat”	Oaidná dehálažžan fievrridit viidásit vuoi sáhtta boahttevaš buolvvaide čuovuhit máhtu.

Tabealla 1: Das lea álki oaidnit erohusaid vuorrasit olbmo ja nuorra olbmuid vástádusain.

Tabeallas bohtá ovdan ahte oahppi guovttos vástideaba seamma guvlui, vuhtto bures ahte soai leaba seamma buolvva olbmot. Dat mii lea mearkkašahtti vástádusain lea go goappaš oahppit oaidniba dehálažžan oažžut njálmmálaš árbevieru máhtu, ja vuorrasit olmmoš ii leat goasse jurddahan ahte son bargá dehálaš barggu muitalemiin. Seammás oahppit eaba loga njálmmálaš árbevierus nu lunddolaš sáji árgabeaivvis, ja Hálden Elmiinna Ellen Annes lea mánnávuoda rájes njálmmálaš árbevierru leamaš árgabeaivvis.

4.1 E-girji oahpahasas

Juohke akšuvdnii almmuhuvvui okta ođđa kapihttal mainna barge, válljejin ain addit ovttá ja ovttá kapihttala mainna barge, vuoi mus lei muhtinlágaš sihkarvuohta dutkamusa ektui ahte oahppit eai gárve buot bargobihtáid ovttatmanus. Dáinna vugiin doaivvun maid oahppit aste buorebut čiekŋudit bargobihtáide, ja duođaštan dihte ahte leat bargan de sáddejedje juohke diimmu maŋŋel vástádusaid munnje. Juohke akšuvnnas čállen dutkanbeaivegirjái notáhtaid.

Vuosttaš akšuvnna čađaheamis manai álggos áigi juohkit joavkkuide ja čielggadit gii galgá gos bargat. Sivas go sii galge e-girjji guldalit fertenje iešguđet lanjas čohkkát. Álggaheapmi ja loahpaheapmi juohke akšuvnna mis lei fárrrolaga. Vuosttaš akšuvnna lei ulbmil oažžut jurdagiid jorrat njálmmálaš árbevieru guvlui, ja ledjen ovdagihtii mearridan ahte eai bargga nu guhkes mitalusbihtáin. Ledjen várren loahpageahčai áiggi oktasaš ságastallamii.

Go lean válljen leat oassádalli áici, de oainnán ahte ferten rievdadit vuogi mo álggahit diimmu. Vuoi sáhtán diehtit sullii makkár vuordámušat ja ságastallamat čuožžilit maŋnel bargguide, de ferten álggus diimmu singuin ságastallat daid birra. (DBG 2021, vuosttaš akšuvnna maŋnel).

Golbma eará akšuvnna čađahuvvojedje sullii seammá hámis go vuosttaš akšuvdna. Fuomášumi maid dahken vuosttaš akšuvnna maŋnel dagahii ahte rievdadin álggu buot akšuvnnain, álggus diimmu mii ságastalaimet vuordámušaid birra. Dainnalágiin bessen iežan ráhkkanahhtit veahá digaštallamiidda ja jearaldagaide mat sáhttet čuožžilit diimmus. Golmma maŋemus akšuvnnain mii ságastalaimet dan beivvi kapihttala sisdoalu birra, ovdal oahppit manne iešguđet lanjaide bargat.

Govva 3: Kapihttala bajilčállaga atnen vuodđun ságastallamiidda álggus diimmu. Dá lea mii lei vuodđun nuppi akšuvdnii. Govven: Ellen Oline Eira

Válljejin dušše kapihttala ovdasiiddu čájehit vuoi ohppiin eai váikkuhuvvon govain maid mun lean válljen ságastallamis. Ovdagihtii ságastallan lei ávkin sihke ohppiide ja dutkái, orron dáinna lágiin bokten ohppiin metakognišuvnna, oahppit álge juo jurddahit fáttá birra ja nu soittii álkit vuolgit ságastallan joavkkus. Sihke oahppi 1 ja oahppi 2 dajaiga jearahallamiin ahte lei buorre beassat joavkkus bargat dáinna fáttáin, go de beasai gullat eará ohppiid jurdagiid ja beasai singuin hupmat fáttá birra. “Dat lei buorre gullat ain olles oasi mitalusas, de lei álkit gažaldagaid vástidit. Jearrá dušše maid aitto lea gullan. De lei álkit mannat ruovttoluotta ja guldalit. Ii dárbbáš guldalit olles mitalusa. Jus de livčče fáhkka dievva gažaldagat gasku dan mitalusa, de in livčče soaitit muitit. Dat gal lei heitot Bookcreator:is, don it sáhttán válljet gokko áiggut gullat ođđasit. Fertii guldalit buot ođđasit. Jus don de pauset, de šaddá maid aŋkke dan rájes álgit gullat.”, mitalii oahppi 2 go čilgii mo su mielas lei bargat dáinna e-girjjiin.

Akšuvnnaid čađaheamis válden áiggi juohke joavkku áicat. Orui nu go oahppit dovde dutki ovdalaččas de eai nu beroštan go ain bohten latnjii gos sii ledje bargame. Atti buori dovdu olles joavkkuin ságastallat barggu birra loahppa diimmu, oahppit gieđahalle dáid bargguid dutkanbargun iige dábálaš skuvladiibmun. Mu dovdu lei ahte sii atne dán barggu eanet duođalažžan go dábálaš skuvladiimmu bargguid. Sii vástidedje ja ságastalle gaskaneaset duođalašvuodain ja geahččaledje munnje čilget mii doaimmai seammás go muitaledje mii ii doaibman.

4.2 Vásáhusat e-girjjiin

Oahppi guovtto jearahallamiin bođii ovdan ahte goappašagaid mielas lei somá e-girjjiin bargat, ja eandalii go fáddá lei njálmmálaš árbevierru. Soaitáge fáddá válljen váikkuhan ohppiid aŋgirvuhtii, go lei fáddá mii muhttinládje lea oahpis buohkaide. Oahppit ledje movttegat ja jođánat juohkásit joavkkuide go bargu álggahuvvui, sis vuhttui ságastallamiin ahte ledje mielas bargagoahit. Oahppit ságastedje joavkkuin veahá sin áhkuid ja ádjáid internáhttaeallima birra, muhtimat imaštalle mo son dalle lei skuvlla vázzit. Vásihin ahte oahppit ledje oadjebasat joavkkus, sii sáhte oadjebasat ságastit nubbi nubbaí áššiid birra ja ságastallan vulggii nu njuovžilit. Jus lean deaivan joavkkuid hábmet dakkáriin ahte oasseváldiin leat buorit interakšuvnnat, dat soaitá dagahan ahte sii leat hábmen positiivvalaš oaiviliid fáddái ja dainna lágiin maid positiivvalaš

jurdagiin álggahan barggaid. Bođiige jearahallamiin ovdan ahte oahppi 1 ja oahppi 2 mielas goit lei buorre vásáhus beassat joavkkus bargat.

Go joavkkus bessen bargat, de sáhtten maid suinna hupmat geainna bargen fárrolaga. Dat lei hui buorre go bessen gullat maid son oaivvildii dan birra. (Oahppi 2.)

Vuosttaš vuordekeahtes áican maid dahken lei go oahppit eai dovdan Elle nama, go daddjui diminutiiva hámis. Oahppit álge bargat, ja measta ovttatmanos čuožžilii gažaldat mii lea Ealláš ja manin nieiddaš gohčoda iežas Nils Eallázin? Ohppiin bohte máŋga árvalusa nu go: Ealláš soaitá dološ sátni ealas sáni ovdii, sus lea sihke bártne ja nieidda namma ja dat soaitá mearkkašit son lei dološáigge tránsaolmmoš ja ahte Ealláš sátni lea muhtinlágan govvidus ealli sáni dáfus.

Čilgejin ohppiide Ealláš nama, ja mo dan sáhtta geavahit árgabeaivválaš gielas. Dađistaga go čilgejin de muhtin oahppit dadje ahte sii leat gal gullan dan birra. Dadje go dan dušše vuoi orro “máhttime” barggu, vuoi ledjeko duođas gullan? (DBG 2021, vuosttaš akšuvnna maŋnel).

Go barge viidásit, de gullui girjjis “dáčča jurddaša bađas birra” (gč. Mielddus 3 Oasázat doložis:13). Máŋggas bisánedje bargguin ja álge jearahit ahte maid dat mearkkaša. Vásihin ohppiid mielas orui veaháš ártegis ja boagustan veara dadjanvuohki, go oahppit hirbmosit skužistedje ja hohke dan. Maŋnelis barggus bođi ge gažaldat dán birra, ja vaikko klássalanjas lei ságastuvvon dán dihto sátnevádjasa birra, de buot oahppit välljejedje internehtas oheat dieđuid dán birra vuoi ledje sihkkarat ahte šaddá riekta. Dađi eanet oahppit barge e-girjjiin, mađi duostileappo šadde. Goalmmát akšuvnnas oahppit álge geahččaladdat huradit ja juoiggadit, gullojedje sihke oahpes luođit nugo, deanu májjá ja Rolffa joavkkus luođit, muhto maiddái dakkár luođit maid ieža fuomášedje dastánaga. Vaikko eai soaitán duođalaččat juoigame, de aŋkke orui ohppiide álkit duostat earáid ovddabealde juoiggastallat. Oahppit álge maid veaháziid mielde mu gohčodit Eallázin, go ledje hárnánišgohtán dan sátnái. Dat maiddái orui ohppiid mielas veahá somás ášši.

Go ollejedje dan rádjái ahte álge bargat luhtedajahusaiguin, de dovdui ahte oahppijoavku lei eahpesihkkar. Orui buohkaide amas ášši, ja ii oktage máhttán jurddahallat maid luhtedajahusat “*go dat iđđesárrat lávo luhtte leingestii, ja ovdal sártni dat girkui ollii*” (gč. E-girjjis kapihttal 3`as) mearkkašedje. Čilgejin dihto luhtedajahusaid, joavkkuin ságastalle oahppit daid dajahusaid birra ja loahpas geahččaleimmet fárrolaga dulkot dajahusaid mearkkašumi. Vaikko ohppiin ii orron ipmárdus luhtedajahusaid mearkkašupmái, das go álge jearahallat manin nie ártegis sániid dadjá ja muhtinat oaivvildedje ii nie sáhte olbmo dajahallat. De goitge vásihin ahte oahppit ipmirdedje manin nieiddaš nu dávjá huradii dahje juoiggadii. Árvádalle ahte e-girjjis nieiddaš várra juoiggai nu dávjá go son áiggui ruoktot. Soittii dovdat dego livčče massán iežas bearraša, árvalii oahppi 1 jearahallamis ja nannii dan maid ledjen áican joavkkus. Okta ášši mas fuomášin oahppit leat dárkilit čuvvon mielde muitalusas, lea go ovttá báddemis gullostá elektrovnnalaš jietna ja máŋggas kommenterejedje ahte eai dološ áigge gávdnon diekkár jienat.

Oahppi 2 maid deattuhii jearahallamis ahte su mielas lei somá gullat go girjjis juoiggai ja fearána muitalii njálmmálaččat. Son logai ahte livčče leamaš somá jus dán girjjis livčče bohtán eanet fearánat, go su mielas eai goasse bargga beare ollu dákkár áššiid birra. Oahppi 1 muitalii su mielas lei somá e-girjjiin bargat go girjji sáhtii bláđet dego livčče albma girji. Su mielas lei maid buorre go muitalus lei báddejuvvon, ja logai álki ipmirdit go muitaleaddji humai hui čielgasit. Oahppi 2 vástidii maid ahte lei buorre go lei báddejuvvon ja lasihii ahte lei buorre go girjji álggus čielggaduvvo gosa galgá vástádusaid čállit ja de lei álki álgit bargat. Oahppi 2 árvvoštalai ahte son liikui erenoamážit dán bargui go son ii leat goasse leamaš dakkár gii liiko lohkat, ja su mielas ii láve somá go šaddá lohkat guhkebuš čállosiid dahje muitalusaid. Lasihasti maŋnelis jearahallamis ahte iežas mielas son oahppá mihá buoret go beassá dihtoriin bargat, iige orron ártet muitalusain bargat e-girjji bokte. Dán čujuhii oahppi 2 maid jearahallamis, su mielas lei buorre go dáinna girjjiin ožžot oahppit geat eai soaitte hálddašit lohkama nu bures, maid vejolašvuoda girjji lohkat.

Maŋnel go Hálden Elmiinna Ellen Anne lea oaidnán e-girjji, muittaša son ahte nie lávii ge sis eallin internáhtas. Su mielas dákkár vugiin eai boađe buot muittut ovdan maid muđui fuobmá dađistaga go muitala fearániid, nu go son goit muitái oba bures mii su mielas lei buot ártegeamos go fárrii internáhttii. Dat ii lean go dárustit šattai, dan gal lei

gullan boarrásit mánáin, muhto baicca go viesus šattai álgit oadđit. Diekkár áššiid lohka ge son dehálažžan go muitala: “Dat goit juo gártet measta máŋga fearána go ovttá galgá muitalit, go ain dađistaga fuomáša maid lea fas dehálaš muitalit vuoi šaddá ollis dat fearán”. Hálden Elmiinna Ellen Anne oaivvilda ahte girji gal orro buorre dakkár diliide gos ii leat vejolaš oažžut ovttage boahit muitalit doložiid birra, ja sihkkarit dakkár olbmuide hui buorre geain eai leat áhkut ja ádját čájehit govaid dahje muittašit mo ovdalaš áigge lávii.

4.3 Muitaleami ja juoigama lunddolašvuohta árgabeaivvis

Hálden Elmiinna Ellen Anne muitala fearániid gullán mánnávuoda rájes. Son muittaša mo sin siidda olbmot láveje sáhttit ieža humadit gaskaneaset, go mánát maid ledje das goađis. Sidjiide (mánáide) lávii nu somá gullat maid rávisolbmot dál hupmet ja muittašit, ja dainna lágiin álggii muitit muhtin ráje fearániin. Hálden Elmiinna Ellen Anne čilge mo son lea vásihan muitaleami ja mo oažžut mánáid beroštumi:

Go fearána muitala, de ii dárbbat álo dahkat dan nu stuora áššiin. Go mánát gullágohtet dan somás fearána ja fuomášit eará mánát leat juo guldaleame, de dávjá sii maid čohkkedit guldalit maid dat rávis olmmoš dál lea muitaleame. (Hálden Elmiinna Ellen Anne)

Álggus jearahallamis oahppi 1 muitala ahte ii leat nu dábalaš ruovttus gullat muitalusaid ja fearániid. Muhto dađistaga go ságastalle ja ságastallan jorrá fas muitaleami birra, de fuomáša mo su áhkut ja ádját lávejit fearániiguin oahpahit sámi vieruid go son lea sin mielde bargame feara makkár bargguid. Oahppi 2 maid muitala muhtomin gullat eatnis, áhčis, áhkuin ja ádjáin mo lei eallin dalle go sii ledje nuorat. Su mielas lea hui somá gullat mo sis lei go ledje ovttá boarrásat suinna. Oahppi 1 árvvoštallá ahte muhtin olbmot doivot, ahte nuorra olbmot eai beroš gullat fearániid ja doivot nuoraid mielas lea láittas daid gullat.

Hálden Elmiinna Ellen Anne lea álo muitalan fearániid ja muitalusaid iežas mánáide ja manjit áiggis áhkkubiidda. Son čilge ahte muitaleamiin son olaha dieđuid maid muđui livčče šaddat geardduhit máŋgga háve, ja ahte ii juohke muitaleapmi ja fearán gal leat sus dušše oahpaheami dihte. Oahppi 2 háliidivčče muitaleami oktavuodas fysalaččat

olbmo boahpit mitalit fearána, go háliida dovdduid oaidnit, gullat čilgehusaid ja sáhttit dušše oaidnit su. Hálden Elmiinna Ellen Anne muittaša ge mojonjálmmiid mo son lávii mitalemiin mánáid oažžut ráfut, eandalii eahketbeallai. Buoremusat muitá go lávus mitalii fearániid, de mánát vellededje iešguđet sadjái ja nu ribahe nahkáriid, vaikko ledje ruossut rássut vealláme.

Háliidivččen beassat eanet dainna bargat mo dáppe lei eallit ovdal ja árbevirolaš bargguid birra olles skuvlajagi, iige dušše ná muhtomin go dákkár erenoamáš áššit leat (Oahppi 1).

Oahppi 2 sávašii beassat eanet gullat dološ fearániid árgabeaivvis, ovdalii go mitalusaid. Mitalusat eai soaitte albma, muhto fearánat gal soitet eambo albma, čilge son. Son lea dan oaivilis ahte mitalusat main eallit mat hupmet, eai oro albma duodas dáhpáhuvvan. Fearán gal sáhttá duohta, dan goit olmmoš sáhttá measta oaidnit mo dat dáhpáhuvai, lohka oahppi 2. Ii goabbáge oahppi loga muitit nu olu skuvllas bargan fearániiguin dahje báikkálaš historjjáin. Oahppi 1 mitala mánáidskuvllas dávjá gullan mitalusaid. Su klássas lei mitalusgirji, mas ledje feara makkár sámi mitalusat, maid oahpaheaddji logai juohke borranáiggi. Oahppi 1 liikui fearániid gullat, ja lávii illudit boradettiin gullat mitalusaid. Dát mitalusat leat ge darvnanan su muitit. Ovdalis čállen ahte oahppi 2 háliidivčče fearániid gullat ovdalii go mitalusaid, ja veahá manjelis jearahallamis son muitá ahte lávii mitalusaid gullat mánáidskuvllas. Su mittede lea eanaš sámegielfágas gullan mitalusaid maid dál ain muitá. Dál dadjá iežas eanet beroštit fearániin, muhto jus muhtin mitala mitalusa de ii máša nu ahte ii guldal. Oahppi guovttos árvvoštallaba goappašagat ahte jus skuvlii boadášii olmmoš mitalanboddui, de doivvošegga oahppat eanet ja soittášii maid álkit joatkit mitalusain bargat viidáset dihtoris.

Oahppi 1 ja oahppi 2 juoigan vásáhusat leat eanaš čadnon skuvlavásáhusaide, goappašagat muitiba skuvlakonsearttain juoigan. Oahppi 1 bearaš láve biila vuojidettiin guldalit odđaaigásaš luđiid, ja mitala ahte son gal guldala luđiid muhtomin árgabeaivvis. Juoigama oktavuodas mitala oahppi 2 muhttinlágaš ákka manin sus ii soaitte luohiti nu dábálaš árgabeaivvis. Nammalassii ahte soaitá juoigangildosa dihte su áhkku ja áddjá eaba nu liiko juoigamii:

Mu áhkku ja áddjá eaba nu liiko juoigama, dadjaba lea uldda lávlla dahje juoga nie. Vuoi maid dat lávejit dadjat? Dat soittii go lei dakkár juoigangiiddus. (Oahppi 2).

Hálden Elmiinna Ellen Anne muitala iežas gullan luođi dan rájes go lea muiti leamaš ja lea ieš juoigan dan rájes go skuvlanieiddaš šattai, ja muitá maid go oaččui iežas vuosttaš luođi. Muitala son lei aitto fas šaddan stuoraoabbán, lei veahá ballan unna mánážis ja mannan ealo lusa. De bođiiga siiddas okta nissonolmmoš ja dievdoolmmoš su lusa. Son lea maŋŋel jurddahan ahte rávisolbmo guovttos leigga ipmirdan manin son vulggii ealo lusa, ja bođiiga geahččat mo suinna manná. Sii barge ieš áiggiid ealo luhtte, go de nissonolmmoš árvalii ahte ii hal Ellen Annes leat vuos luohti ja dievdoolmmoš vástidii ahte gal son goit luođi boazovázzái bidjala. Dievdu huradii luođi reasta áiggi go sii ledje ealo luhtte. Rávisolmmožin fuomášin ahte dievdoolmmoš lei rievddadan iežas luođi veahá, muhto ii dat dahkan šat maide go mánnán šadden nu lihkolaš ja movttet luđiin, bogostallá Hálden Elmiinna Ellen Anne.

Oahppit orrot háliideame oažžut iežaset luođi dahje dovonna, go dádjot hui ollu juoigamin dađistaga go barge girjjiin. In áicca goit ahte orrot bilkideami luođi dahje earáid dainna, baicca orrot vuordime “duođastusa” ahte sii ožžot juoigat muhtima. (DBG 2021, njealját akšuvnna maŋŋel).

Ságastallamat informánttaiguin ja klássalanja áicamiid vuodul vuhtto man dehálaš luohti lea dovdduide, ja mo luđiin sáhtta rámi guoddit. Dát dovddut vuhttojedje ohppiid gaskkas maid go huradedje ja juoiggadedje earáid. Klássalanjas šattai dihtolágan movttegis miellaláhki ohppiid gaskkas. Orui dakkár mii njoamui oahppis oahppái, go ain muhtin dajahalai juoidá de earát movttáskedje ja boagustedje.

4.4 Fievrridit njálmmálaš árbevieru viidasit

Goappaš oahppit dadjaba ahte vaikko ii buohkaid mielas soaitte lihka dehálaš oahppat dákkár áššiid birra, de gal soai oaidniba dan dehálažžan ja liikoba gullat dološ historjjá. Oahppi 1 muitala ahte vaikko ieš ii juoigga nu dávjá, de ii leat luohti sutnje amas. Dan gal lea gullan mánnávuoda rájes ja sutnje lea áibbas dábálaš gullat juoigama. Hálden Elmiinna Ellen Anne oaidná ahte dán áigge lea bahá vajálduhttit čohkkedit ja astat

váldit áiggi mánáide. Dál lea olbmuin streassa juohke guvlui, go gerget barggus de galget doapmat gaskabeivviid ráhkadit, ovdal vulget mánáiguin viidasit doaimmaide. Son oaivvilda ovdalaš áigge eai lean vuordámušat ahte galggai ollet visot bargat oktanaga. Dan maid eai ollen ovtta beaivvis, barge nuppe beaivvi. Dáinnalágiin son doaivu maid lei astu mánáiguin čohkohallat ha humadit, seammás go sáhtte duddjot dahje eará bargguid bargat.

Oahppi 1 árvvoštallá ahte jus sii (oahppit) eai oahpa juoigat, eai gula fearániid dološ áiggi birra dahje eará sullasaš fearániid, de sáhtta sámi kultuvra ja feara makkár sámi vuogit nohkat. Sullii seamma árvvoštallá oahppi 2 maid, su mielas lea dehálaš oahppat dákkár áššiid birra skuvllas. Oahppi 2 mitalii iežas jurddašit ahte sii geat dál šaddet boahhteáigin, galget maid diehtit ja sáhttit mitalit fearániid vaikko máilbmi rievdá. Su mielas lea maid dušše “kult” diehtit dáid birra.

Oahppit ledje hirmmahuvvon go oidne girjjis tevdnejuvvon govaid mat sulastahte otná márkanbáikki, muhto seammás oidnui govassat ahte orro muhtin logi jagi áigi. Sii eai lean jurddašan ahte márkanbáiki lea leamaš earalágan go odne lea. Sii ledje ángirat ja sáhkkit diehtit eanet márkanis, nu mo makkár dalle lei. Mánngas sávve ahte sáhtášin ráhkadit eanet diekkár govaid ja mitalusaid, maid čájehan sidjiide. Okta oahppi maid gullui árvaleame iežas joavkoolbmái, jus sáhtáši áhkuid váldit mielde skuvlii vuoi sii besset oaidnit dán girjji.

Hálden Elmiinna Ellen Anne ii loga diehtit mii dagahii ahte son beroštišgođii fearániid mitalit, ja iige leat goasse jurddahan ahte mitalemiin son lea bargan dehálaš barggu fievrredit árbevirolaš máhtu viidasit.

5 Digaštallan

Dán kapihttalis digaštalan dutkanbohtosiid, dadistaga go ovdanbuvttán bohtosiid de čanan daid teoriijai. Boađán digaštallama juohkit seammá osiide go bohtosiid ovdanbukten. Álggos digaštalan mo lean lihkostuvvan akšuvdnadutkan vuđot bargguin. Nubbin boahtá mo informánttat vásihit e-girjji bokte bargat njálmmálaš árbevieruin. Viidásit digaštalan muitaleami lunddolašvuoda árgabeaivvis ja loahpas mo fievrridit njálmmálaš árbevieru viidásat.

5.1 Akšuvdnadutkanvuđot dutkanbarggu árvoštallan

Dutkamiin lean geahččalan háhkat dieđuid mat sáhttet leat ávkkálaččat ođasmahttinproseassas, ja lean čájehan mo ođasmahttiidvugiin sáhttá árbevirolaš máhtuin bargat. Hiim ja Hippe (2009:202) čujuheaba akšuvdnadutkama áigumuša dokumenteret ja ovdánahttit. Dađistaga go ovdánin akšuvdnadutkanvuđot bargguin fuomášin osiid maiguin lea vejolaš ovdánahttit sámegeioloahpahusa vuodđoskuvlla dásis. Dovddan ahte akšuvdnadutkan lea ávkin leamaš čalmmustahttimis mo loktet báikkálaš máhtu oahpahasas. Oahppit leat šaddan eambo dihtomielalaččat sihke báikkálaš historjjá ja juoigama ektui. Akšuvdnadutkamis lea nu go Balto (2008: 19) čujuha guovddázis ahte oahpaheaddji galgá leat sihke álggaheaddji ja čađaheaddji dutkamis, ja lean riggon vásáhusain das mo ieš hutkat ja čađahit dutkamuša.

Akšuvdnadutkan metodas leat oasis mat eai leat dán dutkamis oidnosis ja dat sáhttá láivudit mu dutkama, dan geažil välljejin gohčodit dutkamuša akšuvdnadutkanvuđot bargu. Furu (2013:47) čujuha akšuvdnadutkamis ferte leat ollislašipmárdus váttisvuodas. Dáinna dutkamiin soahtán gávdnat čovdosiid mo heivehit oahpahusa ohppiid návccaid vuodul ja maiddái mo boktit ohppiid beroštumi njálmmálaš árbevieru birra oahppat. Välljejin lassin jearahallamiidda čađahit áicamiid vel, Olsen ja Postholm (2009) čujuheaba ahte dutkis ii leat riekti akto dulkot duohtavuoda. Dáinnalágiin bohtet ovdan eará olbmuid oainnut ja jurdagat, eaige dušše dutki.

5.2 Vášáhusat e-girjjiin

Vygotsky (1978) oaidnu gielalaš ovttasdoaimman oahppama dáfus, duodašta jurdagiid mat mus čuožžiledje joavkohábmemiid oktavuodas. Soaitá leamaš dehálaš oassi barggus ahte oahppit dovde sis sáhttet leat buorit ságastallamat joavkkus. Dan vuodul árvvoštalan ságastallamiid bokte mii sáhttit ovdánahttit jurdagiid. Doarjaga vieččan Dysthe (2001) das go olbmot ohppet, de leat iešguđet sosiála práksisiin dahje servodagain gos olmmoš gávdná doahpágiid ja ideaid mat veahkehit hábmet oaivila sin vásáhusain. Jus oahpaheaddji heiveha joavkkuid nu ahte oasseváldit dovdet sis lea buorre gulahallan joavkkus, de sáhttá dat dagahit ohppiin positiivvalaš jurdagiid barggu ektui. Dát maid duodaštuvvui go oahppi guovtto mielas lei positiivvalaš beassat joavkkus bargat. Dáinna vugiin besse ge oahppit ovdánahttit iežaset interpsykologalaččat maid Vygotsky (1978:57) čilge. Vaikko oahppit eai soaitte vuos duostat váldit atnui buot sániid ja dieđuid maid ohppe, de leat oahpásmuvvan daidda ja vurken sániid iežaset sisa.

Lea dárbbášlaš skuvlla ja eará oahppandilálašvuodaid bokte háhkat máhtu alccamet vuoi sáhttit doaimmat iešguđet sosiála práksisiin. Van Compernelle (2014: 16) čilge go šaddá dihtomielalaš mo spontána konseptta galgá geavahit iešguđet dilálašvuodain eahpespontána konseptta vuodul. Ovdamearkan dása lea mo Halden Elmiinna Ellen Anne čilge mánnávuoda rájes gullan earáid muitaleame ja muittašeame fearániid, ja dainna lágiin son oahpai muitalit fearániid ja muitalusaid. Dás besset umáhttu olbmot álggos searvat práksisoktavuodaide ja loahpas šaddat oahppan olmmožin. Mánná ii soaitte álo fáhttet ahte rávisolmmoš oahpaha sutnje juoidá fearániid bokte, muhto rávisolmmoš lea dihtomielalaš oahpaheamis (van Compernelle 2014: 16). Lave ja Wenger (2014:173-174) čujuheaba ahte áittoálgit besset searvat diliide ja dainna lágiin viidásit fievrridit vásáhusaid iežaset vuogi mielde. Okta stuorámuš sávaldat mus lea ahte “Oasážat doložis” addá ohppiide vuodu duostileappo searvat ságastallamiidda njálmmálaš árbeviero birra, ja ahte sii ieža álget muitalit fearániid ja juoigat.

Áicen ahte oahppit álge veahá dádjut ja huradit. Sii álge maid geavahit namaid nu go Ealláš. Vaikko sii dádjo olu daiguin, de orro sii muhtinládje hárjeheame iežaset geavahit daid sániid. Säljö (2001) čujuha ge oahppamis ii leat dušše sáhka oažžut vásáhusaid ovddit buolvvain, das lea sáhka mo oktagaslaš olmmoš iežas daguid bokte

fievrrida máhtu. Van Compernelle (2014:13-14) čujuha máhttu maid olmmoš oažžu gaskkusta mo olmmoš searvá sullasaš dilálašvuodaide boahhteáiggis. Oaivvildan dehálažžan ahte ohppiin leat leamaš positiivvalaš vásáhusat, eai ge leat šikkohallan jus eai leat nu albmaládje máhttán juoigat dahje geavahit namaid. Oahppi guovttos dajaiga jearahallamiin ahte lei somá e-girjjiin bargat ja eandalii go fáddá lei njálmmálaš árbevierru. Dat mu mielas čujuha ahte sudnos lea positiiva miellaguoddu ja hállu oahppat. Dysthe (2001) oaivvilda ahte sihke máhttu rollaid, heivvolaš gaskkusteami ja mo dihto aktivitehtat leat hábmejuvvon sáhttet čujuhit mo olbmot leat vásihan sullasaš dilálašvuodaide. Lea dehálaš ohppiide addit positiivvalaš vásáhusaid oahpadettiin, go ulbmil oahpahas lea fievrridit dán máhtu ohppiide ja hárjehit ávkkástallat máhtus.

Säljö (2001:85-88) čilge giela semiohtalaš doaimma, nammalassi giela fámu heivehallan reaidun. Dáinna vugiin hábmejtit olbmot dávjá luhtedajahusaid eará olbmuide. Dajahusat dávjá mitalit juoidá dan olbmo birra, ja Eira Buljo (2003:17) lea ge dan oaivilis ahte dajahusat leat seamma dehálaččat go luođi nuohtta. Dajahusat sáhttet mitalit ollu maid apmasit dahje olggobealde olbmot eai ipmir, Gaski (2007:105) čujuha mo luohti sáhtta doaibmat “ekskluderejeaddjin”. Dajahallamiin oainnán vejolašvuodaide ohppiid njálmmálaš gulahallama ovdánahttit ja veahkehit sin šaddat didolažžan giellageavaheamis. Hirvonen (1999:122) čilge dološ dajahusain lea rikkis giella ja leat dávjá geavahan gielalaš govvidemiid. Luđiin ja dajahusaiguin lea vejolaš ohppiid fuomášuhttet mo heivehit giela iešguđet gulahallamiidda, go lea earru makkár dajahusaid heive almmolaččat dajahallat ja mat leat priváhta.

Giela retoralaš doaimma (Säljö 2001) lea dárbbaslas ipmirdit, vuoi diehtá mo luhtedajahusat sáhttet ipmirduvvot iešguđet ládje, ahte lea sorjavaš das makkár oktavuodain daddjo. Dajahus “go dat iddesárrat lávo luhtte leŋgestii ja ovdal sártni dat girkui ollii”, maid lean geavahan e-girjjis, sáhtta dulkojuvvot iešguđet ládje. Jus muhtin gii ii dovdda dan olbmo dahje leat gullan su birra, sáhtta jurddašit ahte son lei jođánis olmmoš, dakkár gii doamahalai. Muhtin gii soaitá dovdat su vuojániid, soaitá ges dulkot ahte sus ledje nu fales hearggit ahte daid ii doallan mihkke. Lea maid vejolaš dulkot dajahusaid dainna lágiin ahte su gean dajahallá lea ipmilbalolaš olmmoš, ja ferte ollet girkui ovdal sártni.

Hirvasvuopio-Laiti (2012: 5) ja Gaski (2007:106) čilgeba dajahusaiguin sáhtttá muhtin dihto áššiid birra gulahallat dahje kodejuvvon dieđuid addit. Gaski (2007) čujuha velá ahte dákkár dáiddalaš giellageavahemiin sámít vuostálaste koloniserema, kulturjávka ja assimilerema. Dán beali balan lahppot jus nuorat eai oahpa njálmmálaš árbevieru, go vásihin luhtedajahusaid ohppiidjovkui amasin. Ii oktage oahppi lean áibbas sihkar masa dajahusat čujuhedje ja dat sáhtttá ge čujuhit ahte ipmárdus dien árbevrrui lea nohkame nuoraid gaskkas. Dajahallamiin sáhtttá ge guoskkahit iešguđet fáttáid, omd. geahččalit guorahallat dajahusaid čiekjalit oaiviliid. Vaikko mu áicamiid vuođul eai orron oalát fáhteme luhtedajahusaid, de orui buohkain ipmárdus manin luohti sáhtttá leat mávssolaš olbmuide. Oahppi 1 nanne maid dán árvalusain manin nieiddaš juoigá.

Balto (1997) ja Gaski (2019) oaivvildeaba eanaš sámí váhnemiid mielas riggodahkan go mánáin lea oktavuoha fulkkiiguin ja sávvet oktavuoda ádjáiguin ja áhkuiguin. Dávjá sii doibmet muitaleaddjin ja čatnet dáláža ja doloža oktii muitalemiin. Anán Gaski (2019) ja Balto (2008:93) doarjjan dasa ahte muitalusaid bokte sáhtttá oahpahit sámí árvvuid ja rávvemiid. Mu informánta Hálden Elmiinna Ellen Anne oaivvildii seammá maid dutkit go oinnii e-girjji, go digitálalaččat barget dákkár fáttá birra de oahppit manahit daid dehálaš lassi muitalusaid mat dábálaččat čuožžilit muitaleami oktavuodas.

Álggahusas čujuhan Gaski (2019:5) jurdagii muitaleapmi guoimmuheapmin. Hálden Elmiinna Ellen Anne oaivvildage dát e-girji sáhtttá buorre dakkár diliin gos ii leat vejolaš oažžut ovttage muitalit, dahje jus eai leat fuolkkit geat muitalit. Dán sáhtttá de gohčodit organiserejuvvon muitaleapmin, ja dása son doaivu e-girjji bures doaibmat. Gaski (2007) čujuha ahte kulturovdanbuktimat rivdet ja ođasmahttojuvvojit. Dákkár vejolašvuodát leat e-girjji hámis ovdanbuktit njálmmálaš árbevieru, ahte ovdánahttit árbevirolaš máhtu dakkár arenai gos nuorat álkit sáhttet gávdnat ja ávkkástallat das. Dás lea maid sáhka nu go Gaski (2007) čállá museakultuvrra birra, ahte mii geahččalit ođasmahttit árbevieruid dainna lágiin ahte lea geasuheaddji bargat daiguin skuvlaárgabeaivvis.

Go digitála oahpponeavvuid galgá geavahit oahpahas, de lean vásihan ahte oahpaheaddji galggašii leat ovttá lávkki ovdalis go oahppit, dovdat oahpponeavvu ja mo dat doaibmá. Danin välljejin oahpponeavvu ovdánahttimis geavahit gálduid mat

leat čállon 2016 rájes, go árvvoštalan digitála máilmmi ovdánan leavttuin ja oainnán eanemus ávkkálažžan geavahit ođđa gálduid diehtoháhkamis. Dáinnalágiin sáhtta heivehit oahpahusa ohppiid návccaide ja dárbbuide, nu mo Furnes ja Norman (2016:253-254) čujuheaba. Oahppi 2 maid oaivvildii buorren go beasai gullat ain oasáza mitalusas, ja dasto bargat bargobihtáiguin. Son buvttii veahá kritihkka go Bookcreator:iin ledjen ráhkadan girjji, ja sávai ahte galggašii ieš beassat válljet gokko háliida gullat, ii ge álohii šaddat álgit álggus. Dán kommeanttas fuomášin ahte lea dehálaš jurddašit makkár digitála vásáhusat ohppiin leat ja sin vuordámušaid digitála oahpponeavvuide. Sáhtášii doaibma go oahppit ja oahpaheaddji ovttasbarget, oahppis soaitá teknologalaš máhttu ja oahpaheaddjis fas fágalaš máhttu.

Dát didákttalaš deaivvadeapmi maid Tiller (1995) čilge, čájeha man dehálaš lea vuhtiiváldit ohppiid digitála vásáhusaid ja daid vuodul ovdánahttit digitála gealbbu. Bohtosiin čállen oahppi 1 oaivvilda oahppat buoret go dihtoriin beassá bargat. Son mitala ahte ii leat goasse liikon mitalusaid ja fearániid lohkat fysalaš girjjiin. Logai e-girjji buorin go lea báddejuvvon fearán seammás go juohke siiddu sáhtii bládet nu go albma girjjis. Geavahan Sørum Michaelsen (2019:145) vuodđun dan jurdagii ahte oahpaheaddji ii berre geavahit ollu iešguđetlágan digitála oahpponeavvuid oahpahasas, baicca váldit atnui digitála oahpponeavvuid maid oaidná relevántan ohppiide ja oahpahussii. Dan dovddan ahte lean olahán oahppi 1 ektui, go son dovda ahte likui girjji lohkat. Soaitá dat čoavddus dakkár ohppiide geat eai liiko bábergirjji lohkat. Sørum Michaelsen (2019) oaivvilda ge ahte oahpaheaddji ferte atnit digitála oahpponeavvuid mat addet buoremus oahppanvejolašvuoda ohppiide.

Dutkkadettiin fuomášin vejolašvuoda oahpahusa ja oahpponeavvuid bokte ohppiid fuomášuhttet gielladiđolašvuhtii. Doarjaga vieččan Helander (2016:156) jurdagis ahte skuvlla giellaoahpahas váikkuha giela rievdamiidda. Oahpaheaddji ferte leat diđolaš iežas rolla giellamodeallan, amaset ohppiin hedjonit eatnigiella. Helander (2016:152) čilgehusain ipmirdan buoret manin Gaup (2010) oaivvilda ahte sámeigiella álmmehuvvá go eará gielaid sánit seahkanit dasa ja árbevirolaš sánit eai adno beaivválaččat. Lea bahá nu dáhpáhuvvá go váldá atnui digitála oahpponeavvuid, dat gáibida oahpaheaddjis diđolašvuoda ja beroštumi. Seammás doaivvun ávkkálažžan sirdit árbevirolaš máhtu ja čáppagirjjálašvuoda digitála hápmái. Oainnán dehálažžan muitit njálmmálaš árbevieru dovdomearkkaid atnit ain vuodđun, Hirvonen (1999:121) muittuha ahte njálmmálaš

árbevierru ja čáppagirjjálašvuohta sulastahtiiba. Dáinna sirdásemiin digitála máilbmái leat njálmmálaš árbevierus ollu vejolašvuođat, omd. luhtedajahusaid čállit ja nu soaitá muhtin ohppiide álkit ipmirdit dajahusaid go beassá oaidnit lassin gullamii.

Helander (2016:62) čilge guokte váldooahpahanvuogi sániid oahpaheamis. E-girjjiin lea vejolaš ávkástallat sihke eahpenjulges vuogi, go oahppi beassá álggos ieš árvoštallat ja jus ii oro dainna ovdáneame de rávisolmmoš čájeha sániid oktavuodaid. Helander maid válddáhallá mo metaforalaš geavaheapmi viiddida sániid mearkkašumi, nu go e-girjgis sátnevájas “ii dáčča jurddaš go bađas birra”, mainna sáhtá govahallat ahte sápmelačča mielas dáčča berošta dušše das mii sutnje lea ávkin ja mii su birrasis lea. Doarjjun Balto (1997:127) jurdaga das ahte go oahppit dovdet sániid sisdoalu ja mearkkašumi, lea sidjiide álkit ipmirdit ságastallama sisdoalu omd. jus muhtin hupmá huradeami birra.

Namaid sojahit diminutiiva hápmái, ja daid atnit beaivválaš ságastallamis orui amas ášši ohppiide geat serve dutkamuššii. Nu mo mitaluvvon bohtosiin, go oahppit gulle mo nieiddaš ovdanbuvttii namas girjgis, de čuožžiledje ságastallamat ja gažaldagat oahppijoavkkus. Dát gohčodanmálla ii soaitte nu dábálaš dálá áiggis, ja oahppit árvádalle iešguđet ládje nama. Dákkár álkis sániiguin ja dadjanvugiiguin háliidivččen hástalit ohppiid váldit fas atnui daid, Balto (2008:90) lea dan oaivilis ahte lea vejolaš hástalit mánáid gielladáiddu. Dovddan fearániiguin ja luhtedajahusaiguin nagodan hástalit sin gielalaččat ja oazžut jurddašit mo gielain sáhtá stoahkat ja hervet ságastallamiid. Helander (2016:59) sátnemáhtu čilgehusa vuodul sáhtá ge árvoštallat dan guvlui ahte vaikko oahppi ii soaitte váldit buot árbevirolaš sániid ja dadjanvugiid lunddolaččat alcces, de lea passiiva sátnemáhttu buoret go ii obage diehtit daid sániid birra. Dysthe (2001:49) ja Lyngsnes (2014:61) čujuheaba ge ahte giella lea dehálaš oahppama dáfus, dainna sáhtá háhkat máhtu, kultuvrra ipmirdit ja sosialiseret. Säljö (2001) čilge gielas maid čujuhuvvon doaimma, ahte sáhtá ságastallat áššiid birra mat leat juo dáhpáhuvvan. Go daid váldá vuhtii njálmmálaš árbevieru fievrredeamis, de sáhtá árvoštallat ahte lea dehálaš ipmirdit man birra nubbi hupmá vuoi šaddá ságastallamis seamma ipmárdus oassálastiide.

5.3 Muitaleami ja juoigama lunddolašvuohta árgabeaivvis

Hálden Elmiinna Ellen Anne muitalii ahte sutnje lea leamaš áibbas dábálaš gullat sihke muitaleami ja juoigama mánnávuođa rájes, dađistaga go ieš rávásmuvai čuovuhii son dan iežas árgabeaivái. Dákkár vuohki máhtu oažžut ja fievrridit viidásit eallimis, leage mu ipmárdusa mielde maid Vygotsky (1978:57) čilge mo máhttu earáiguin gulahallat ilbmá guovtte geardde. Álggos interpsykologalaččat ja dasto intrapsykologalaččat, nu lea ge dábálaš sámi njálmmálaš árbevierus leamaš. Dát oassi orru mu mielas šaddame apmaset árgabeaigielas, nu bohtá maid ovdan bohtosiin ohppiid jearahallamiin. Goappaš oahppit dadjaba ahte ii leat dábálaš gullát fearániid ja muitalusaid árgabeaivvis. Goappašagain leat áhkut ja ádját geat sáhttet muitalit ja oahpahit árbevirolaš máhtu. Oahppi 2 gal lohká iežas šaddat movttet go beassá gullat fearániid. Dát čujuha ahte oahppi liiko gullat dološ fearániid, vaikko ii soaitte nu dávjá beassat daid gullat go háliida.

Nugo namuhuvvon ovdalis de oahppi 1 veahá suokkardii manin vuorrasit olbmot eai soaitte muitalit fearániid. Mas lea dát oahppi lea ožžon dan jurdaga ahte vuorrasit olbmot sáhttet jurddahit nuorra olbmot eai beroš gullat doložiid birra? Oaivvildan rávis olbmuin lea ovddasvástádus muitit váruhit maid ja mo hupmet nuoraid birra, eandalii go nuorat leat das. Vaikko ii soaitte jurddahuvvon rávisolbmo bealis láitimín, de fertet muitit retoralaš doaimma gielas. Säljö (2001:92) čujuha ahte mii fertet oahppat mo mii oaivvildit juoga iešguđet dilálašvuođain, dás lea sáhka muitit makkár sániid mii geavahit go hupmat dálá nuorraolbmuid birra. Giella addá midjiide vuođu das mo mii oaidnit duohtavuođa ja mo mii oahppat láhttet iešguđet práksisiin. Säljö (2001) čujuha jus nuorraolbmot leat gullan ahte dán áigahaš nuorat eai beroš gullat doložiid dahje árbevirolaš máhtu birra, de sáhtta dat šaddat muhtinlágaš duohtavuohta nuorraolbmuide fuomáškeahtá.

Mis čuožžilit dárbbut eará sániide, ja Helander (2016:152) oaivvilda njálmmálaš árbevierru lea otnáži bisson ja lea ain geavahasas, muhto olbmuin ii soaitte dálá áiggis seamma dárbu máhttit ja ipmirdit buot njálmmálaš árbevierus. Dása bohtá dat maid ovdalis lean digaštallan, namalassii passiiva sátnemáhttu lea buoret go ii obage dovdat sániid. Doaivvun jus it máhte dahje dovdda sániid ja dadjanvugiid, de lea maid álkit diktít árbevieruid jávkat. Dat dagaha vel deháleabbon oahpahit sojahanvugiid nu go

Ealláš, luohtedajahusaid ja dadjanvugiid. De boahte buolvva giellageavaheaddjit dihtet goit mo sáhtá girjudahttit giela. Hálden Elmiinna Ellen Anne deattuhii ahte dálá olbmui lea nu hušša árgabeaivi, juoga ferte báhcit maid ii olát. Dat sáhtá sivvan ahte dákkár namat eai soaitte šat nu dábálaččat min árgabeaivvis. Ja nuorat eai soaitte bidjat nu ollu áiggi vuorrasit olbmuiguin servvoštallat, de eai šatta gullat ge dákkár sátnehámiid ja dadjanmáliid.

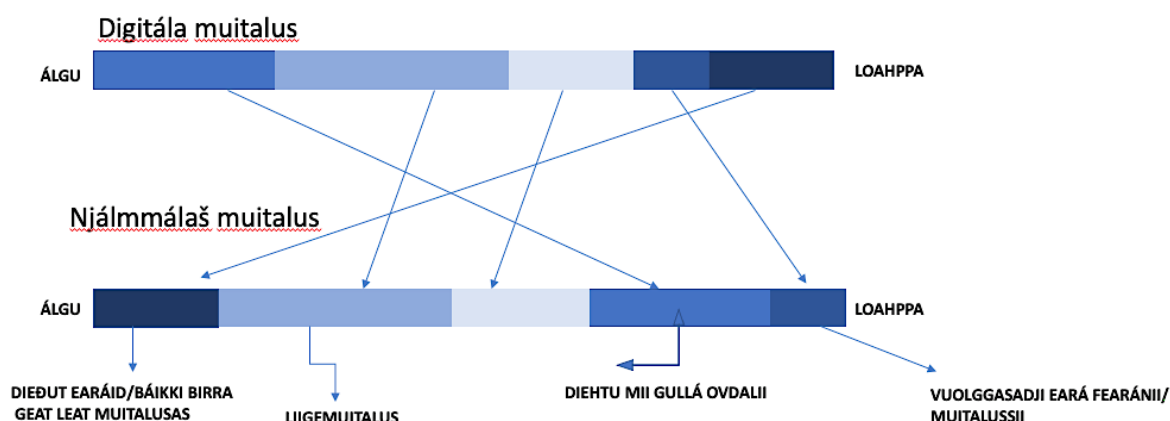
Go oahppit álge juoigat ja gohčodit nubbi nuppiid omd. Ealláš, ipmirdin man dehálaš lea árgabeaivválaččat gullat daid jus sii galget oahppat ja duostat fievrredit dan árgabeaivái. Mun árvalin maid muhtin ohppiide dovna, go gullen oallugiin ii lean luohiti. Eira Buljo (2003:14-15) čilge vuđolaččat mii dovna lea. Dan čilgehusa vuodul mun sáhtten árvalit ahte lea dovna, go dovden ahte in eaddudan ovttaga danin go ohppiin ii lean goasse leamaš luohiti ja sii leat ain šaddi mánát geat bohtet rievdat. Balto (2008) oaivvilda dát máhttu ja diehtu lea boarráset olbmuid duohken, ja oidne goappašagat skuvllas hástalussan ávkkástallat dákkár čehppodagas. Luohiti lea dehálaš oassi njálmmálaš árbevierus, ja dovdduid čájeheamis sápmelaččaid gaskkas. Mun fuobmájin ge čadaheittiin ahte oahppit ipmirdit manin nieiddaš girjjis nu dájá huradii. Hálden Elmiinna Ellen Anne maid lohka luohiti leamaš dehálažžan alcces mánnávuoda rájes. Son muitaliige fearána mas čilgii mo luohiti sáhtá movttiidahttit olbmo, ja mun doaivvun ahte luohiti sáhtá boktit dovdduid olbmui. In čuovvul viidasit digaštallama, go dása šattašii sierra masterdutkanuš, muhto háliidan čujuhit luohiti dehálašvuoda dovdduide.

Muitaleami doaibma sáhtá leat nu girjái, ja ii álo leat dušše oahpaheamis sáhka. Nu oaivvilda maiddái Hálden Elmiinna Ellen Anne. Gaup (2010) ja Balto (1997) deattuheaba ahte muitaleami bokte sáhtá oahpahit rájiid, rávvet, morála jna. Diehtoguoddit eai álo fuomáš sii leat nuorat buolvvaide oahpaheame dáid dehálaš áššiid. Hálden Elmiinna Ellen Anne jearahallamis bođiige ovdan ahte ii lean goasse jurddahan man dehálaš barggu son lea bargan.

Goappaš oahppit leaba dan oaivilis, vaikko girjjiin lea somá bargat, de háliideaba gullat vuorrasit olbmui fearániid go das lea ollu eanet maid sáhtá oahppat ja fuobmát. Balto (1997:95) čujuha ge ahte muitaleapmi doaibmá eahpenjulges metotan oahpaheamis, ja

lasiha vel dan somás vuohkin mo oahppat árvvuid ja olmmošvieruid. Hálden Elmiinna Ellen Anne maiddái deattuhii ahte muitaleamis bohtet liige fearánat vel fárrui.

Lean hábmen govvosa mas geahččalan čalmmustahttit dan maid Hálden Elmiinna Ellen Anne lohká digitála muitalemiin sáhttet lahppot dieđut maid muitaleaddji fuobmá dađistaga go muitala.

Govva 4: Govas čájehan erohusaid digitála muitalusas ja go fysalaš olmmoš muitala. Hábmen: Ellen Oline Eira

Dás oaidná ahte muitalus rievdada hámi go digitálalaččat ovdanbukto, ja das leat ollu liige mohkit mat lahppojit oalát. Jus dulkon Kaldal (2019) ja Holte Haug ja earát (2012:204) oaiviliid historjjá birra, de oainnán ahte muhtomin sáhttá leat buoret vásihit muitaleami olbmos gii lea dás ja sáhttá muitalit iežas eallima birra. Sáhttet maid jearrat muitaleaddjis jus lea juoga maid imaštallet.

Bohtosiin boahtá ovdan ahte oahppi 1 ja oahppi 2 eaba leat nu ollu bargan njálmmálaš árbevieruin skuvllas. Gaski (2019) čujuha ahte muitaleapmi lea dávjá organiserejuvnon dálá áiggis, ja oainnán ge sudno vástádusain ahte muitaleapmi ii leat lunddolaš oassi goappáge eallimis. Dákko lea skuvllas vejolašvuolta ráhkadit dáid áššiid dábálažžan, oahppoplánain deattuhuvvo ahte oahppit galget suokkardit giela ja stoahkat dainna. E-girjjiin njálmmálaš árbevieruid birra sáhttá oahpaheaddji olahit sihke gielalaš beliid ja digitála gálggaid. Eará ášši lea hehttet go dát lagasvuođa kultuvrii go mii bidjat dan muhtin šerbmii masá oahppit galget geahččat? Vaikko goappá guvlui suokkardan, de vuohčan dán guovtti oahppis ahte háliideaba eanet bargat dákkár fearániiguin ja árvvoštalan ahte lea dehálaš bargat dan ovdii báikkálaš historjjá čalmmustahttit ohppiid

gaskkas. Okta ášši maid lean ollu jurddahallan maŋŋel dutkama, leat oahpaheddjiid dovdduid birra. Lea dehálaš oahpaheaddji dovda son hálddaša historjjá, son nákke dan oahpahit ja dovda makkar dovddut sus leat historjjá oahpaheami ektui.

5.4 Fievrridit njálmmálaš árbevieru viidásit

Oahpponeavvu maid lean hábmen ii atte vejolašvuoda dástánaga servvoštallat singuin geain lea dat máhttu ovdalaččas, muhto addá máhtu ja dainnalágiin vejolašvuoda maŋŋel čájehit máhtustis ja váldit saji oktavuodain gos ovdal ii soaitte beassan. Ii goabbáge ohppiin loga muitit bargan nu ollu báikki historjjáin ja árgabeaivválaš fearániiguin. Lean ovdalaččas dán digaštallamis geahččalan oažžut ovdan manin lea dehálaš máhttit árbevieruid. Soaitá ahte máilbmi lea jorran eret das mo Hálden Elmiinna Ellen Anne čilgii ovdalašáigge láveje váldit áiggi mánáide barggadettiin. Dálá olbmot fas soitet jurddahit beare moalkát das mo fievrredit njálmmálaš árbevieru viidásit. Danin ii leat soaitáhagas dán muitalusas ahte mánná eahccá ja morašta bohccuid seammá ollu go olbmuid, dákkár oanehis dieđuid bokte háliidin ohppiide fievrredit jurdagiid rehálašvuoda, vuoiggalašvuoda ja boazolihkku birra maid Oskal (1995) čilgii.

Leago áigi rievdamin nu ahte jus galgat fievrredit árbevirolaš máhtu viidásit boahttevaš buolvvaide, de gáibiduvvo ahte diehtu ja máhttu gávdno maiddái internehtas iige dušše njálmmálaččat? Skuvla soaitá maid šaddat rievdadit vuoruhemiid oahpaheamis, ja veardádallat mii lea dehálaš oahppat. Hoëm (2010) čállá juste árbevirolaš máhtu sirdáseami skuvlaárgabeaivái. Skuvllas lea ovddasvástádus čalmmustahttit ohppiide dehálaš osiid min kultuvrras, jus oahppit galget sáhttit dain ávkkástallat boahttevuodas. Kuokkanen (2004) oaiivvilda ahte fertejtit leat ruohttasat árbevieruin min boahttevaš višunearain. Hoëm (1996) ja Øzerk (1998) čilgehusaid vuodul sáhtta ge hukset ipmárdusa das makkár hástalusat leat seailuhit ja ovdánahttit sihke giela ja kultuvrra. Sudno čilgehusat leat ge buorit ovdamearkan das manin galgá árbevieru ja digitála máilmmi oktii čatnat. Go oahpaheaddji geahččala fátmastit sámi kultuvrra digitála árgabeaivvis, de čájeha maid ohppiide ahte ii min kultuvra leat museai gullevaš, muhto sáhtta oktii láchit min árbbi ja boahte áiggi.

Bohtosiin boahtá ovdan ahte goit nuppi oahppi mielas lea dehálaš oahppat dáid áššiid birra vuoi sáhtta boahpteáiggis daid mitalit, Dysthe (2001:40) čilge ge ahte dehálašvuhta máhtus vuolga maid das mo min searvevuodát oidnet dan. Jus dán oahppi searvevuodain ii livčče dát dehálaš, de ii livčče son soaitit oaidnit dehálašvuoda oahppamis? Van Compernelle (2014:16) oaivila vuodul leage skuvllas ovddasvástádus oahpahit ohppiide ipmárdusa das maid ovdalaččas soitet veahá diehtit, vuoi sáhttet dihtomielalaččat ávkkástallat das. Leago dasto ávki skuvllas dušše dihtoršearpma bokte daid oahppat? Hirvonen (1999) čujuha ahte gielas leat iešguđet doaimmat, dan vuodul sáhtta ge imaštallat lea go nohka dušše dihtora bokte beassat vásihit njálmmálaš árbevieru vai gáibiduvvo go ahte olmmoš beassá hárjehallat earáiguin fárrolaga dađistaga go háhká máhtu? Gaup Eira (2012) čilgehusa vuodul, báikkálaš máhtu birra ja mo dat lea doalahan servodagaid ja kultuvrraid eallinvugiid, de sáhtta e-girji orrut okta unna goaikkanas geahččaleamis doalahit máhtu ja dieđu mii báikkálaš olbmui lea. Oahppi guovtto mielas lea maid dehálaš oahppat báikkálaš máhtu ja historjjá, ja ballaba ahte dat sáhtta jávkat jus sii eai oahpa daid birra. Dát čájeha ahte oahppit árvvusatnet báikkálaš olbmuid dieđuid, Balto (2008) čujuha dehálažžan skuvlla bealis doalahit oktavuodaid servodahkii ja dainna lágiin addit árvvu sidjiide. Vaikko fearánat eai álo soaitte buoremus gáldot das mo historjá lea, de dat addet erenoamáš vejolašvuodaid oahppat ovdalaš árgabeaivvi birra. Dán čállá maid Gaup (2010:56-57). E-girjji ja digitála oahpponeavvuid bokte leat ollu vejolašvuodát mo “vuovdit” árbevirolaš máhtu skuvlaoahpaheapmái ja mo sáhttit geasuhit ohppiid go gávdnojit nu olu iešguđetlágan vejolašvuodát. Balto (2008) oaidná hástalussan mitalanárbevieru nuoraide oaččuhit, muhto mun oainnán digitaliseremiin vejolašvuodaid ja doaivvun dákkáriid geahččaladdat ohppiiguin sáhtta boktit sin beroštumi.

6 Loahpahus

Háliidan loahpahit dán masterdutkan konkluderemiin mo mu bohtosat ja guorahallan leat vástidan dutkančuolmmaide, makkár mearkkašupmi mu dutkamis lea ja mo sáhtta viidásit dutkat dán fáttá.

Ulbmil dutkamiin lei geahččaladdat ja kritihkalaččat digaštallat mo njálmmálaš árbevieru sáhtta oahpahit digitála oahpponeavvuin, ja guorahallat mo dáinna oahpponeavvuin sáhtta ávkkástallat girjás giela ohppiide. Lean geahččalan vástidit dutkančuolmmaid teorijaid vuođul, dutkanmetoda välljemiid bokte ja dutkanbohtosiid guorahallamiid čatnat teorijai. Lea gaskkohagaid leamaš hástaleaddji dutkat dán fáttá, go leat mánggadáfot áššit ja lean šaddan váruhit ahte in čuoččut áššiid mat sáhttet nuppi dáfus fas soardit árbevirolaš máhtu. Ledje mánga siva manin välljejin dušše golbma informántta, de báhcá gažaldahkan livčče go bohtosat leamaš earáláganat eanet informánttaiguin. Danin háliidan deattuhit ahte vástádusat maid ožžon eai sáhte generaliserejuvvot, muhto lea ipmárdus mii mus lea maŋnel go lean dutkan dán fáttá dihto informánttaiguin. Njálmmálaš árbevierru digitála oahpponeavvuid bokte ii leat ovdalaččas olu dutkojuvvon, danin lean šaddan ávkkástallat iešguđet gálduid ja daid geahččalit oktii oažžut.

6.1 Konklusuvdna

Akšuvdnadutkanvuođut masterbarggu čađaheamis lean fuomášan mo sáhtán iežan doaimmaid oahpaheaddjeoahpus guorahallat kritihkalaččat. Lea maid cahkkehan beroštumi oheat dieđuid báikkálaččat mat sáhttet geavahuvvot skuvlaárgabeivvis ja fuomášan eará vejolašvuođaid plánet oahpahusa.

“Oasážat doložis” lei ulbmil ávkkástallat čehppodaga ja máhtu mii vuorrasit olbmui lea báikkálaš historjjás ja geahččalit dan ođasmahttivugiin fievrridit ođđaáigásaš hápmái. Háliidan oahpaheaddjiámmáhis árbevirolaš máhtu fievrridit skuvlaárgabeivái. Čalmustahttit ohppiide báikkálaš olbmuid máhtu, dieđuid ja erenoamáš fearániid ja sávvamis loktet báikkálaš olbmuid árvvu skuvllas.

Go hábmejin oahpponeavvu de bessen ieš bidjat eavttuid bargui, ja dainna lágiin stivret mo háliidan geahččaladdat njálmmálaš árbevieru oahpahit digitála oahpponeavvuiguin. Hábmmedettiin oahpponeavvu ja oahpahusa plánemis lei diehttelas digitála gealbu guovddážis, muhto oahpaheaddjis leat čađat pedagogalaš ja didákttalaš ákkat ja reflekšuvnnat das maid bargá. Dutkkadettiin leat boahtán vástádusat mat leat mu ožžon jurddahallat lea go doarvai jus oahppit galget dušše digitála oahpponeavvuin vásihit njálmmálaš árbevieru, vuoi gáibiduvvo go beassat dan vásihit dakkár hámis go lunddolaččat lea fievrriiduvvon buolvvas bulvii? Mun vásihin oahppi guovtto mielas lei áibbas ortnegis bargat dihtoriin fáttáin, muhto jus beassaba ieža mearridit de áinnas háliideaba vásihit muitaleami fysalaččat, iige dušše dihtoris. Dása sáhttet leat mánga fáktora manin oahppit háliideaba vásihit olbmo gii muitala fearániid. Okta ágga sáhtta leat go soai eaba loga sudno árgabeaivvis fearániin lunddolaš oasi. Dán ákka birra lean ge jurddahallan ollu, go nubbi oahppi dajai dan seammá jearahallamis ahte áhku ja ádját lávejit fearániid muitalit barggadettiin. Lea go njálmmálaš árbevierru ain nu lunddolaš ahte mánát ja nuorat eai soaitte álo fuomášit ge dan, ja muitet dan dušše dalle go leat geavvan čohkkedit ja čuovvut mielde fearánis?

Digitála oahpponeavvuid atnit oahpahasas sáhtta maid eastadit árbevieruid jávkamis, ja sihke oahppit ja oahpaheaddji soitet didoleappo geavahit báikkálaš olbmuid máhtu ja historjja go fuomášit ávkki das. Digitála gealbbut ilbme oahppoplánaide easka 2006:as, ja oahpaheaddjit leat ain muhtin ládje gávnaheame mo ávkkástallat digitála máilmmi skuvla oktavuodas. E-girjiin oainnán vejolašvuodaid olahit fearániid ja muitalusaid ohppiide dain arenain gos sii lunddolaččat máhttet gávdnat daid, dainna lágiin sáhtta šaddat álkit oahpaheddjiide fátmastit njálmmálaš árbevieru skuvlii. Oahpaheddjiin dávjá váilu máhttu digitála neavvuiguin, ja dainna lágiin sáhtta ráhkadit šaldi oahpaheaddji ja ohppiid gaskkas. Ohppiin dávjá lea máhttu digitála neavvuiguin bargat, ja dainna vugiin oahpaheaddji soaita nagodit fátmastit ohppiid máhtu ja čalmmustahttit árvvu sin máhtus. Doaivvun dákkár ovttasbargu ohppiid ja oahpaheaddji gaskkas duddjo buoret oahppanbohtosiid.

Dutkamusa bohtosiid vuodul sáhtán dulkot nu ahte e-girji lea buorre molssaeaktu oahpahussii, erenoamážit dakkár diliin gos ii leat vejolaš oažžut báikkálaš olbmuid dahje olbmo geas lea máhttu muitalit fearániid skuvllas. E-girji lea maid ávkin ohppiide geat rahčtet lohkat dahje riektáčállimiin. Go das eai dárbbas bidjat buot

návccaid dušše lohkamii ja čállimii, baicca besset ávkkástallat govain ja jienas. Čállošis namuhan passiiva sátnemáhttu lea buoret go ii obage diehtit sániid eksisteansa. Ohppiin lea vejolašvuohta ovdánit omd. lohkamis ja riektáčállimis, go besset gullat ja lohkat sáni dađistaga go njálmmálaš árbevrrui oahpásmuvvet. Oahpaheaddjis lea vejolašvuohta hábmet girjji ohppiid návccaid ja beroštumiid vuodul ja heivehit oahpahusa oktagaslaš oahppái. Dakkár bargovugiin beassá juohke oahppi ovdánit iežas leahtuin, beassá čiekŋudit daidda osiide mat su geasuhit ja oažžu vejolašvuođa máŋgii gullat fearána.

6.2 Mearkkašupmi dutkamuša bohtosiin

Digitála máhttu ferte vuoruhuvvot sámi skuvllain ja maiddái oahpaheaddjeoahpus, go sámi oahpaheaddjit dárbbahit eambo máhtu makkár vejolašvuođat digitála máilmmis leat. Oainnán dárbbu loktet diđolašvuođa digitála máhtus. Ii leat dušše sáhka geavahit digitála oahpponeavvuid, muhto ipmirdit ođđa vugiid mo sáhtta oahpaheaddjin doaibmat ja mo oahpahusa sáhtta ođasmahttit.

Dán dutkamuša bohtosat sáhttet veahkehit oahpaheddjiid fuomášit čovdosiid mo fievrridit njálmmálaš árbevieru skuvlaárgabeivái ja mo geavahit digitála oahpponeavvuid oahpahasas, muhto in leat guoskkahan eará unna oasáža dan fáttás. Lea sávahahtii ahte dutkamuš addá beroštumi eanet dutkat njálmmálaš árbevieru ja digitála máilmmi birra, vuoi ilbmet eanet dutkamát mat heivejit ođđaáigasaš sámi oahpaheddjiide.

6.3 Viidásit dutkan

Guoskkahin digaštallamis osiid maid oainnán sáhtášii viidásit dutkat dán fáttás, namalassii man dehálaš njálmmálaš árbevierru sáhtta leat olbmuid. Ii leat nu ollu dutkojuvvon makkár dovddut olbmui leat go gullet luđiid dahje fearániid. Ii oktage mu informánttain čuovvulan ságasteami dovdduid birra, manin dan eai dahkan? Livčče miellagiddevaš dutkat čiekŋaleappo mearkkašumi njálmmálaš árbevierus, muhto dása dárbbahivčče geavahit buori áiggi informánttaide oahpásnuvvat ja luohhtevašvuođa oažžut sis. Livčče maid vejolaš guorahallat mo čuohcá olbmuid dovdduide go njálmmálaš árbevierru lea muhtinládje massán iežas sajádaga earret eará koloniserema,

juoigangildosa ja elektrovnnalaš rusttegiid dihte. Dán guvlui jorahit viidásit dutkama sáhtášii addit čilgehusaid mo dát vejolaččat váikkuhit ohppiid dovduide ja mo njálmálaš árbevieru sáhtá geavahit veahkin ohppiiguin oahpásnuvvat ja dovduid čájehit.

..iige čála rievdan gal dáčča čállat buohta ii veaháge..

Gáldut

Informánttat

Hálden Elmiinna Ellen Anne, 74 jagi, Guovdageaidnu.
Oktiibuot golbma informántta, guovttis leaba anonymat.

Materiála

DBG – Dutki beaivegirji 2021.

Girjjálašvuohta

Balto, Asta 1997: *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Notam.

Balto, Asta 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide*. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis. Dieđut 4/2008.

Balto, Asta & Kuhmunen, Gudrun 2015: *Máhttáhit iežamet ja earáid*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Baltzersen, Rolf K. 2019: *Digitale fortellinger i skolen*- En innføring i pedagogisk og fagdidaktisk bruk i undervisningen. E-girji: <https://hiof.brage.unit.no/hiof-xmlui/bitstream/handle/11250/2638436/Digitale-fortellinger-i-skolen-Baltzersen-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Bakke, Kari R. & Tønnesen, Emil S. 2007: *Lave & Wenger og Dreyfus & Dreyfus - Læring i et sosiokulturelt perspektiv*. Hovedfagsoppgave i 2. avd.pedagogikk (Cand.ed. studiet). Oslo: Universitetet i Oslo.

Berkes, Fikret 2008: *Sacred Ecology*. Second Edition. New York & London: Routledge.

Boine, Else M. & Inger H. Erstad & Länsman, Anni-Siiri & Saus, Merete 2014: *Diehtobádji Sámis – geahččaleapmi ovddidit sámi fágaolbmuid kulturgealbbu*. Sámi dieđalaš áigečála 1/2014. Viežžan 20.02.2021: <https://site.uit.no/aigecala/files/2015/03/SDA-1-2014-boine-ja-erstad-ja-lansman-ja-saus.pdf>

Brinkmann, Svend ja Kvale, Steinar 2015: *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Bråten, Ivar 2017: *Leseforståelse*. Lesing i kunnskapssamfunnet- teori og praksis. Oslo: Cappelen Damm As.

Chilisa, Bagele 2012: *Indigenous Research Methodologies*. University of Botswana. USA: SAGE Publications, inc.

Christoffersen, Line & Johannessen, Asbjørn 2012: *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt forlag.

Danielsen, Anne G. 2013: Kunnskapsbygging i skolen via kvantitative verktøy – statistikk og spørreskjema. - Brekke, Mary og Tiller, Tom (doaimm.), *Læreren som forsker – Innføring i forskningsarbeid i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dysthe, Olga 2001: *Dialog, samspel og læring*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

Engelsen, Britt U. 2015: *Kan læring planlegges?* Arbeid med læreplaner - hva, hvordan og hvorfor? Oslo: Gyldendal Akademisk.

Erstad, Ola 2016: Navigering i læringens grenseland – om grenseflater mellom formell og uformell læring. - Rune J. Krumsvik (doaimm), *Digital læring i skole og lærerutdanning*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget

Furnes, Bjarte og Norman, Elisabeth 2016: Digital lesing – hva vet vi? - Rune J. Krumsvik (doaimm), *Digital læring i skole og lærerutdanning*. 2.utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Furu, Eli M. 2013: Lærerstudenten som aksjonslærer i klasserommet. – Mary Brekke & Tom Tiller (doaimm.), *Læreren som forsker – Innføring i forskningsarbeid i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gaski, Harald 2007: Juoigan-Sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka. - John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárášjohka: Sámikopiija

Gaski, Harald 2019: *Indigenous Elders' Perspective and Position*. University of Illinois Press.

Gaup, Káren E. 2010: Sámi árbevierut ja kultuvra Sámis. *Sámi čálakultuvrralaš áigečála Nr. 6-7* Cuoŋománnu 2010. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Gaup Eira, Inger M. 2012: *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrievdanáiggis/The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in a time of climate change*. Láidehus – doavttirgráda čállosa vuosttaš oassi. Tromssa universitehta.

Hauge, Trond E. & Lund, Andreas & Vestøl, Jon M. 2007: *Undervisning i endring : IKT, aktivitet, design*. Oslo: Abstrakt forlag

Helander, Nils Ø. 2016: *Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella*. Gielladiđolašvuohta, čálamáhttu ja guovttegielatvuohta. Dieđut 1/2016. Sámi allaskuvla.

Hiim, Hilde & Hippe, Else 2009: *Undervisningsplanlegging for yrkesfaglærere*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Hirvasvuopio-Laiti, Annukka 2012: *Luohti ja dálá sámemusihkka*. Sámi Allaskuvla

Hirvonen, Vuokko 1999: *Sámeeatnama jienat* Sápmelaš nissona bálggis girječállin. Guovdageaidnu: DAT O.S.

Hirvonen, Vuokko 2009: Juoiggus uksan sámi njálmmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui. *Sámi dieđalaš áigečála 1–2*. Sámi allaskuvla/ Romssa Universitehta

Hirvonen, Vuokko 2018: *Njálmmálaš árbevieru kultuvrralaš árbin*. Geahčastat sámi njálmmálaš árbevieruid čohkkemii ja dutkamii 1600-2000 logus. Kárašjohka: ČálliidLágádus.

Hoëm, Anton 1996: *Árbevierumáhttu ja sámi oahpahuovuogádat*. Sámi oahpahuoráđi 20-jagi riikaidgaskasaš ávvukonferánssa raporta.

Hoëm, Anton 2010: *Sosialisering – kunnskap – identitet*. Vallet: Oplandske Bokforlag.

Holand, A. (2018). Oversiktsstudier og spørreskjema. - Krogtoft, Marit & Sjøvoll, Jarle (doaimm.), *Masteroppgaven i lærerutdanninga: Temavalg, forskningsplan, metoder*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Holte Haug, Kristin & Jamissen, Grete & Ohlmann, Carsten 2012: *Digitalt fortalte historier. Refleksjon for læring*. Oslo: Cappelen Damm As.

Hætta, Anna M.B. & Eira, Inger Marlene 2020: *Diiddaid ja sátnevádjasiid geavaheapmi buolvvas bulvii – Muittuhussan mánáide nuoraide ja rávisolbmuide*. Másterbargu. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla

Imsen, Gunn 2010: *Elebens verden* (4.utg.). Oslo: Universitetsforlaget

Instefjord, Elen 2016: Appropriering av digital kompetanse i lærerutdanning. - Rune J. Krumsvik (doaimm.), *Digital læring i skole og lærerutdanning*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget

Johanson, Lisbeth B. 2018: Historiske dataspill – en vei inn til historieforståelse? - Lisbeth B. Johanson & Silje S. Karlsen (doaimm.), *Restart: Å være digital i skole og utdanning*. Oslo: Universitetsforlaget

Johannessen, Asbjørn & Tufte, Per A. & Christoffersen, Line 2016: *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag

Johanson, Lisbeth B. & Karlsen, Silje S. 2018: *Restart: Å være digital i skole og utdanning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Johanson, Lisbeth B. & Pedersen, Helge C. 2018: Facebookfortellinger som historiedidaktisk verktøy. - Lisbeth B. Johanson & Silje S. Karlsen (doaimm.), *Restart: Å være digital i skole og utdanning*. Oslo: Universitetsforlaget

Joks, Solveig 2007: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái - Etniid doaibma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus*. Dieđut 3/2007. Guovdageaidnu.

Kaldal, Ingvar 2019: *Hvorfor trenger vi historie?*. Institutt for historiske studier, NTNU.

Keskitalo, Jan H. 2009a: *Sámi oahpaheaddjioahppu ja vuodđoskuvla nuppástuhttináiggis 1980-logu gaskamuttus - soames pedagogalaš ovddidanhástalusat*. I. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 2009.

Keskitalo, Jan H. 2009á: *Sámi máhttu ja sámi skuvlamáhttu: Teorehtalaš geahčastat*. Áigečála. Oahpponeavvo- ja oahppoplánaohpahus Sámi allaskuvllas.

Keskitalo, Pigga & Määttä, Kaarina 2011: *Sámi pedagogihka iešvuodát*. Rovaniemi: Lapland University Press.

Kuokkanen, Rauna 2004: *Border Crossings. Pathfinders and New Visions: The Role of Sami Literature in Contemporary Society*. Nordlit, Special Issue on Northern Minorities.

Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana*. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijiat ja dutkan. Karasjok: Čálliidlagáduš.

Lave, Jean & Wenger, Etienne 2014: *Situeret læring og andre tekster*. Hans Reitzels Forlag.

Lovdata 2021: *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*. Vižžon 11.04.2021: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Lund, Svein 2003: *Sámi skuvla vai “norsk standard”?* Kárášjohka: Davvi girji.

Lund, Svein 2013: *Sámi skuvlahistorjá 6*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Lyngsnes, Kitt Margaret 2014: *Didaktisk arbeid 3*. utg. Oslo: Gyldendal akademisk.

Nilssen, Vivi 2014: *Analyse i kvalitative studier – den skrivende forskeren*. Oslo: Universitetsforlaget.

Oahppodepartemeanta 2014: *Elevenes læring i fremtidens skole*. NOU 2014:7. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2014-7/id766593/>

Oahppodirektoráhtta 2021: *Sámegiella vuosttašgiellan*. Vižžon 11.04.2021: <https://www.udir.no/lk20/sfs01-05>

Oskal, Nils 1995: *Det rette, det gode og reinlykken*. Avhandling til dr.art.graden i filosofi. Tromsø: UiT.

Porsanger, Jelena 2007: *Bassejoga čáhci – Gáldut nuortasámiid eamioskkoldaga birra álgoálbmotmetodologijaid olis*. Kárášjohka: Davvi Girji OS.

Postholm, May B. 2010: *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2.utg.).Oslo: Universitetsforlaget.

Røys, Helge & Gjørund, Peik & Huseby, Roar 2007: *Didaktikk i skolen*. Oslo: Cappelen Damm.

Sara, Mikkel N. 2003: *Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas*. – Vuokko Hirvonen (doaimm.), *Sámi skuvla: plánaid ja praktihkas*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Sámediggi 2020: Oahppoplánabuvttus Máhttolokten – Sámi. Vižžon 03.01.2021: <https://sametinget.no/grunnopplaring/lareplaner/lareplanverket-kunnskapsloftet-samisk/>

Slettebø, Åshild 2004: *Strebing mot pasientenes beste. En empirisk studie av etisk vanskelige situasjoner i sykepleiepraksis ved tre norske sykehjem*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Solheim Karlsen, Silje 2018: Kan dataspill bli til litteratur? - Lisbeth B. Johanson & Silje S. Karlsen (doaimm.), *Restart: Å være digital i skole og utdanning*. Oslo: Universitetsforlaget

Spurkland, Simen 2018: *Nettbrett i grunnskolen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Sørum Michaelsen, Ann 2019: *Det digitale klasserommet – Utnytt mulighetene!* 2.utgave. Oslo: Cappelen Damm AS.

Säljö Roger 2001: *Læring i praksis*. Et sosiokulturelt perspektiv. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

- Säljö, Roger 2006: *Læring og kulturelle redskaper*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Thaagard, Tove 2013: *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. (4.utg.) Bergen: Fagbokforlaget.
- Tiller, Tom 2006: *Aksjonslæring – forskende partnerskap i skolen*. Gimlemon: Høyskoleforlaget.
- Tiller, Tom 1995: *Det didaktiske møtet: et møte mellom fag og hverdag : grunnlaget for en lærendeskole*. Oslo: Praxis
- van Compernelle, Rémi A. 2014: *Sociocultural Theory and L2 Instructional Pragmatics*. Second Language Acquisition.
- Vars, Håkon Isak 2009: *Juffá ođđa fearániiguin*. Vižžon 01.03.2021: https://www.nrk.no/sapmi/juffa-o__a-fearaniiguin-cd_s-1.6435948
- Vars, Laila Susanne 2007: *Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiid árbevirolaš máhtu?. Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuogiatvuohhta. Tradisjonell kunnskap og opphavsrett. Traditional knowledge and copyright*. Kárášjohka: Sámi kopiiija.
- Vygotsky, Lev 1978: *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wadel, Cato 2014: *Feltarbeid i egen kultur*, Oslo: Cappelen Damm AS
- WINHEC, The World Indigenous Nations Higher Education Consortium 2018: *WINHEC Accreditation Handbook*. Vižžon 15.04.2021: (https://winhec.org/resources/Documents/Accreditation/Accreditation%20Handbook_On-line%20Version_190526_MASTERv5.pdf)
- Øzerk, Kamil 1998: *Læring i fellesskap*. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.

Mildosat

Miiddus 1: Jearahallanbagadus

INTERVJUGUIDE

Intervjuguiden er utarbeidet som en slags mal under intervjuene for å sikre at alle temaene blir berørt i løpet av samtalen, dette er ikke noe som skal følges til punkt og prikke. Dette for at jeg gjerne vil få til en god samtale med informantene, og vil få fram de mest personlige opplevelsene hos informantene. Beregner varighet på intervjuene på ca. 20-30 minutter.

Intervjuguiden er skrevet på norsk og virker kanskje litt kronglete. Intervjuene vil foregå på samisk, da alle informantene mine skal ha samisk som første språk. Disse spørsmålene er skrevet på samisk, og jeg har prøvd å oversette dem til norsk, derav kan de være noe uformellt skrevet.

Problemstilling for intervjuet:

Hvordan opplever du barn og unge lærer om samisk muntlig tradisjoner?

Sekundære problemstillinger:

Hvordan opplever du å lære bort muntlige tradisjoner via e-bok?

Innledning

Navn, Hvor gammel, bosted og hvordan er holdning til samisk muntlige tradisjoner?

Tema	Tematiske spørsmål	Stikkord for mulige oppfølgingsspørsmål
Kunnskap om muntlig tradisjoner	<ul style="list-style-type: none">• Er joik, fortellinger etc. Vanlige i hverdagen din?	<ul style="list-style-type: none">• Trygghet• Identitet• Hvilke følelser gir det?

	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan har du fått kjennskap til samisk muntlige tradisjoner? • Er det naturlig for deg, og var det naturlig i oppveksten? 	
Videreføring av muntlige tradisjoner	<ul style="list-style-type: none"> • Er det viktig for deg å lære unge/barn om dette? • Hvilke følelser får du av å høre på joik/fortellinger? • Føler du at du må videreføre forteller tradisjonen? • Hvorfor er det viktig/ikke viktig? 	<ul style="list-style-type: none"> • Kjent/ukjent • Følelsen av tilhørighet? • Lyst til å videreføre muntlige tradisjoner
Digitale verktøy	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan ser du på dette med digitalisering? • Hva syns du om e-boken min og læremåten? • Blir det tradisjonelle "glemt" ? 	<ul style="list-style-type: none"> • Tradisjoner i moderne forkledning •

Miiddus 2 - Jearahallanbagadus

INTERVJUGUIDE

Intervjuguiden er utarbeidet som en slags mal under intervjuene for å sikre at alle temaene blir berørt i løpet av samtalen, dette er ikke noe som skal følges til punkt og prikke. Dette for at jeg gjerne vil få til en god samtale med informantene, og vil få fram de mest personlige opplevelsene hos informantene. Beregner varighet på intervjuene på ca. 20-30 minutter.

Intervjuguiden er skrevet på norsk og virker kanskje litt kronglete. Intervjuene vil foregå på samisk, da alle informantene mine skal ha samisk som første språk. Disse spørsmålene er skrevet på samisk, og jeg har prøvd å oversette dem til norsk, derav kan de være noe uformellt skrevet.

Problemstilling for intervjuet:

Hvordan opplever elevene læring om samisk muntlig tradisjoner, når de lærer og jobber med digitale verktøy?

Sekundære problemstillinger:

Hvor mye har elevene jobbet med dette på skolen før?

Hvordan liker elevene best å jobbe, og har dette noe å si for hvordan de lærer best?

Innledning

Hvor gammel, hvilken trinn, hvor mye kunnskap om samisk muntlig tradisjoner før oppstart, hvordan er holdning til samisk muntlige tradisjoner?

Tema	Tematiske spørsmål	Stikkord for mulige oppfølgingsspørsmål
Tidligere kunnskap om muntlig tradisjoner	<ul style="list-style-type: none">• Hører du på mye joik, fortellinger etc.?• Hvor mye har du lært om samisk muntlige tradisjoner på skolen?	<ul style="list-style-type: none">• Trygghet• Identitet• Hvilke følelser gir det?

	<ul style="list-style-type: none"> • Har du lært om dette i fritiden, og er dette noe som er vanlig i din omgangskrets? 	<ul style="list-style-type: none"> • Er andres syn på dette viktig?
Videreføring av muntlige tradisjoner	<ul style="list-style-type: none"> • Er det viktig for deg å lære om dette? • Hvilke følelser får du av å høre på joik/fortellinger? • Føler du at du trenger å lære dette? 	<ul style="list-style-type: none"> • Kjent/ukjent • Følelsen av tilhørighet? • Følelsen av stress, og ikke kunne dette? • Lyst til å videreføre muntlige tradisjoner
Digitale verktøy	<ul style="list-style-type: none"> • Kan du bruke bookcreator? • Hvordan er det å lære via digitale verktøy? • Foretrekker du å kunne lære om tradisjonell kunnskap litt og litt i skolen, eller ha en "periode" i skolen hvor dere lærer om dette? 	<ul style="list-style-type: none"> • Tradisjoner i moderne forkledning • Tema uke vs. Lære litt og litt
Etter undervisningen	<ul style="list-style-type: none"> • Hva har du lært om muntlige tradisjoner? • Var det mer spennende å jobbe med muntlige tradisjoner når dere fikk jobbe med digitale verktøy? • Føles det enklere å jobbe med data, enn å sitte å høre på noen fortelle for så jobbe med oppgaver? Hvorfor? 	<ul style="list-style-type: none"> • Refleksjoner • Hvordan nyttiggjøre tradisjoner i andre areaner

Mielddus 3 – Hábmejuvvon e-girji

Čuovo liŋkka:

<https://read.bookcreator.com/zt13ygkI6VgWHSiaKV09UUUrmNK2/SPqUsav1S8KAWSsgat5oBQ>

Miellodus 4 – Miehtan searvat jearahallamii

Háliidat go searvat dutkanprošektii

”Oasážat doložis ođđa hámis”?

Dá lea jearaldat dutnje searvat dutkanprošektii mas ulbmil lea gávnnahit sáhtta go sámi njálmmálaš árbevieruid oahpahit digitála bargoneavvuiguin? Dán čállošis juohkit dieđuid prošeavtta ulbmila birra ja maid searvan sistisdoallá dunnje.

Ulbmil

Dáinna prošeavttain áiggun háhkat empiriija mu masterbargui, mii gárvejuvvo 2021 giđa. Mun lean čállime mo geavahit digitála bargoneavvuid nugo omd. pc ja e-girji, oahpahit njálmmálaš árbevieruid. Čuolbma mu barggus lea “Mo vásihit oahppit oahppat njálmmálaš árbevieruid, go ohppet ja barget digitála bargoneavvuiguin?”, ja dán birra boadán jearahallat ja doallat oahpahusa.

Geas lea ovddasvástádus dutkanprošektii?

Sámi Allaskuvllas lea ovddasvástádus.

Ellen Oline Eira lea studeanta gii bohtá čadahit jearahallamiid, áicamiid ja čállit masterčálloša.

Ylva Jannok Nutti lea bagadalli.

Manin oaččut gažaldaga searvat?

Mun lean välljen jearrat ohppiid geaid dovddan ovdalaččas, ja boadán välljet jearahallamiidda sin guđet mun lean áican eanemus aktiivvalažžan dán prošeavttas mii čadahuvvo sámeziel diimmuin. Mun háliidan áinnas oažžut eanemusat jearahallamiin, ja danin oainnán lunddolažžan välljet ohppiid dáinnalágiin.

Jus oahppi ii hálit searvat jearahallamiida dahje áicamii, de das eai leat makkárge váikkuhusat oahppi skuvlavázzimii. Lea hui dehálaš ipmirdit ahte Ellen Oline searvá dán prošeaktii dutkin, iige oahpaheaddjin skuvlla bealis.

Maid sisttisoallá searvan dunnje?

- *“Jus don välljet searvat jearahallamii, de dat sisttisoallá ahte don searvvat njálmmálaš jearahallamii. Dainna ádjána sulli 20-30 min. Jearahallanskovis leat gažaldagat sámi njálmmálaš árbevieruid birra. Du vástádušat báddejuvvojit, ja transkriberejuvvojit manjel jearahallama.”*
- *“Jus don välljet searvat áicamii, de sisttisoallá ahte dutkii oazžu áicat du luohkkálanjas. Boahtá čadahuvvot oassálastii áican ovttá áigodaga, ja addo diehtu dán birra ovdal álggahuvvo prošeakta. Buohkat geat servet anonymiserejuvvojit. Áicamat eai boađe báddejuvvot, dutkii čállá dušše notáhtaid alccas.”*

Jus váhnemat áigot oaidnit intervjuiguide ovdalgihtii, sáddestehtpet Ellen Olinii e-boasta dahje sms`a.

Lea eaktodáhtolaš searvat

Dat lea eaktodáhtolaš searvat prošeaktii. Jus don välljet searvat, de sáhtát vaikko goas geassádit, it dárbbat buktit makkárge ákka. Buot persuvdnadieđut sihkkkojuvvojit dalle. Das eai leat makkárge negatiivvalaš váikkuhusat jus it hálit searvat dahje välljet geassádit. Dat ii váikkuš du oktavuoda skuvllii iige Ellen Olinii jus searvvat/it searvva.

Du persovdnasuodjalus – mo mii vurkkodit ja geavahit du dieđuid.

Mii boahit geavahit dieđuid dušše dán masterbargui man birra leat muitalan čállošis. Mii gieđahallat dieđuid persovdnasudjennjuolgádušaid vuodul.

- Studeanta ja bagadalli beassaba dieđuid oaidnit.
- Buot oasseváldit anonymiserejuvvojit, nu ahte ii galgga leat vejolaš dovdat sin go masterbargu almmuhuvvo. Áidna mii almmuhuvvo lea ahte oahppis lea sámegeiella vuosttaš giellan ja makkár ceahkis son lea dalle go lea searvan dutkamuššii. Go eanaš ohppiin nuoraidskuvllas lea sámegeiella vuosttaš giellan, de ii leat vejolaš dakko bokte dovdat ohppiid.

Mii dáhpáhuvvá dieđuiguin go dutkanprošeakta loahpahuvo?

Áicamat ja jearahallamat anonymiserejuvvojit dutkanprošeavttas go lea almmuhuvvon, mii lea plána mielde 2021 geassemánu. Go prošeakta loahpahuvo de sihkkkojuvvojit maid báddemat ja eará dieđut.

Du rievttit

Nu guhká go sáhtá identifiseret du čoggojuvvon dáhtás, de lea dus riekti:

- Oažžut geahčadeami iežat dieđuide, ja kopijja dain,
- oažžut njulgejuvvot dieđuid maid don háliidat,
- sihkkujuvvot dieđuid du birra maid háliidat eret, ja
- sáddet váidaga diehtobearráigehččui das mo du persovdnadieđuid leat meannudan.

Mii addá midjiide rivttiid gieđahallat du persovdnadieđuid?

Dieđut gieđahallojuvvojit du lobi vuođul.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS lea ožžon bargogohččuma Sámi Allaskuvllas veardidit dán prošeavtta, ja lea veardidan dainnalágiin ahte prošeakta oktiivástida persovdnasuodjalus njuolggadusaiguin.

Gos sáhtán oažžut eanet dieđuid?

Jus dus leat eanet gažaldagat prošeavtta birra, váldde oktavuoda:

- Sámi Allaskuvla/Ylva Jannok Nutti (bagadalli). E-post: ylvajn@samas.no
Tlf.nr: ččč
- Ellen Oline Eira (studeantta). E-post: ellenoline@live.no Tlf.nr.: ččč
- Min persovdnasuodjalusáittardeaddji: Joakim Bakkevold. Epost: personvernombud@uit.no Tlf.nr.: ččč

Jus dus leat gažaldagat NSD árvoštallamii, de sáhtát váldit oktavuoda:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS epost: personverntjenester@nsd.no dahje tlf.nr. : 55 58 21 17.

Dearvuodat

Ylva Jannok Nutti
(Bagadalli)

Ellen Oline Eira
(Studeantta)

Miehtanjulggaštus

Mun lean ožžon ja ipmirdan dieđuid proševtta “*Oasážat doložis ođđa hámis*” birra ja lean ožžon vejolašvuoda jearrat gažaldagaid. Mun attán lobi:

- Ahte mu mánná *namma*: _____ searvá njálmmálaš
jearahallamii
- Ahte mu mánná *namma*: _____ searvá áican oassái

Mun miedán ahte dieđut gieđahallojit dassá prošekta loahpahunvo

(Váhnema/ovddasteaddji vuolláičála, dáhton)

